

Historie a současnost soupisů památek

Odborný seminář o umělecko-historické topografii a její úloze v památkové péči, Liberec 5. 11. 2009

Národní památkový ústav ve spolupráci s Ústavem dějin umění Akademie věd ČR uspořádal dne 5. listopadu 2009 v Krajské vědecké knihovně v Liberci odborný seminář Historie a současnost soupisů památek, na němž byly předneseny následující příspěvky. Důvodů pro pořádání této akce měli organizátoři hned několik, zmínit je třeba alespoň ty nejdůležitější.

Česká památková péče a uměnověda mají v tvorbě soupisů dlouhou, bohatou a dosud bohužel neúplně zmapovanou historii. Generace českých památkářů a historiků umění se již desetiletí věnují zpracovávání soupisů v různých podobách, rozsahu i kvalitě. Náročnost této práce názorně dokládá fakt, že část ze soupisových projektů nebyla z administrativních, politických, finančních a nezřídka i ryze osobních důvodů dodnes dokončena. Edice nevydaných soupisů je tak v současné české památkové topografii samostatným tématem, kterému se v poslední době věnují právě zaměstnanci Ústavu dějin umění Akademie věd ČR i NPÚ. České archivní fondy totiž stále ukrývají materiály, které jsou i přes svoji značnou úplnost a vysokou vypovídací hodnotu nepoznanými soupisovými díly. Otázkou zůstává, jak editování těchto soupisů pojmout – jako publikování ryze historického pramene, nebo jako základ pro zpracování aktuálního soupisu památek?

Dalším důvodem pro pořádání semináře byla snaha omezit působení jedné z velmi lidských vlastností: totiž nepoučit se z dřívějších chyb, což v důsledku vede k jejich opakování i při současné topografické tvorbě. Mezi přednášejícími proto byli na semináři editoři a autoři dnes již klasických a základních soupisových děl, kteří mohou předávat své zkušenosti měrou vrcholovou. Nadšenci, kteří by se rozhodli zpracovávat soupisy památek, mohou najít v publikovaných příspěvcích ze semináře určitou míru poučení, aby byli schopni dohlédnout konce svých záměrů.

V době invaze informačních technologií se nabízí ohromná škála možností, jak získané údaje o památkách shromažďovat, třídit a zveřejňovat. Na tradiční, to je tištěnou podobu soupisů někteří progresivní autoři již zcela a právem rezignovali, protože nesplňuje jejich nároky například na objem informací a schopnost reagovat na aktuální stav památky. Dříve než se někdo odhodlá ke zpracování konkrétního topografického projektu, měl by si zodpovědět základní otázku: komu a jak má soupis památek sloužit? Přes veškerou pracovní a finanční náročnost, kterou tištěné výstupy soupisů vyžadují, a moderní technologie, umožňující například připojení na internetovou databázi kdykoli a odkudkoli, nelze popírat knihu jako základní nástroj vzdělávání v oblasti kulturního dědictví.

Z hlavních důvodů pro pořádání semináře uvedeme ještě jeden: upozornění na nezastupitelnou a nenahraditelnou roli Akademie věd ČR ve tvorbě soupisů, jež má v této instituci více než stoletou kontinuitu. Pokud navrhované omezování činnosti Akademie věd bude realizováno, negativně to zasáhne i českou umělecko-historickou topografii. Některé kulturní hodnoty tak bohužel zaniknou často dříve, než budou plně rozpoznány a zhodnoceny.

Národní památkový ústav může při tvorbě soupisů do určité míry plnit funkci vědecké instituce, jak se tomu v ideální podobě děje v Rakousku a dalších zemích. Systém památkové péče v České republice je však v současnosti nastaven tak, že prvořadým úkolem Národního památkového ústavu je především zpřístupňování elektronické podoby Ústředního seznamu kulturních památek a na další soupisové aktivity zatím nezbyvá prostor. Jako útěcha pro nenapravitelné „konzervativní památkáře“, kteří raději listují v knihách než na internetu, jsou k tomuto tématu zařazeny i informace o některých chystaných nebo čerstvě vydaných soupisových pracích.

Současná česká památková péče se potýká s mnoha problémy. Ty mají, i když každý z nich je svébytný a specifický, jedno společné: nedostatek informací o hodnotách konkrétních památek. Pouze existuje-li o památce dostatek informací kvalitativního charakteru, může památková péče – jako dílčí společenský systém s charakteristickým přístupem k realitě – zaujímat zodpovědné postoje a spolurozhodovat o dalších osudech našeho kulturního dědictví. Bez dostatku ověřitelných kvalitativních informací a jejich relevantního vyhodnocení se mnohdy památková ochrana a péče dostávají do polohy prosazování subjektivních názorů, úzkých a časově omezených skupinových nebo politických zájmů.

Jiří KRÍŽEK, Vratislav NEJEDLÝ

Památková péče a soupisy památek – střípky z historie

Podoba péče o památkové dědictví souvisí – a vždy souvisela – s konkrétní historickou situací na konkrétním území. Tak tomu bylo i při vzniku státem institucionalizované památkové péče na našem území. Významnou součástí památkové péče přitom již od jejich počátků tvořily soupisy památek.

Při poněkud hlubším pohledu do historie spatříme, že i shromažďování informací o památkách bývalo téměř vždy spojeno s událostmi, které znamenaly velké společenské změny a jež zasáhly také do činností dnes označovaných souhrnným názvem „památková péče“.

Tak tomu bylo i v Itálii 14. století. U zrodu renesance stály rozsáhlé soupisy antických nápisů a památek. Od konce 14. století bylo antické umění vnímáno jako vzor pro umění současné. Umělci jezdili do Říma inspirovat se studiem starých památek, vznikaly první soupisy. Jedním z nich je práce Gian Francesca Poggia

Braccioliniho (1380–1459, papežský sekretář a zakladatel Accademia Valdarnini). Ve svém díle *De fortunae varietate urbis Romae et de ruina eiusdem escriptio* z let 1431–1448 popsal římské památky na základě jejich dochovaných částí, existujících nápisů a literárních pramenů. Po celé 15. a 16. století v soupisech pokračovali další autoři.

Osvícenství, které stavělo na humanistických, filozofických a vědeckých základech vybudovaných v průběhu 17. století, se vydáním *Encyclopedie* (1751–1777, vydavatelé d'Alambert, Diderot) pokoušelo o soupis veškerého dosavadního lidského poznání.

Ani v 19. století nebyla situace zásadně odlišná. Také tehdy se ochrana památek a péče o ně proměňovala v úzké spojitosti s celkovým vývojem společnosti.

Za připomenutí tu stojí obecně známé, často však opomíjené skutečnosti. Jednou z nich je obrovský význam francouzské revoluce a společenských změn, jež proběhly v souvislosti s ní, pro oblast ochrany památek. Francouzská revoluce zcela změnila nejen dosavadní mocenskou situaci v Evropě, ale přivodila také nebyvalý posun v dosud zavedených hodnotách. Na jedné straně změny v tehdejších společenských strukturách představovaly logické pokračování předchozího racionalismu, na straně druhé nečekaně otevřely dveře dosud netušené emocionalitě – a vlastně i iracionalitě. Týkalo se to i památek, jejich ochrany a restaurování. Francouzská revoluce a po ní následující francouzská expanze nepředstavují pouze do té doby nevídané ničení uměleckých děl. Dochází také k jejich svázení z dobytých území Evropy do Francie, a to pod záminkou vybudování napoleonského muzea evropského umění.

Tyto události samozřejmě vyvolávaly nejrůznější reakce.¹ V samotné Francii revoluční ničení všeho, co nějak souviselo s feudalismem, královstvím nebo katolickou církví, vedlo k pokusu několika poslanců národního shromáždění zabránit devastaci uměleckých děl a zachránit pomocí zákonů alespoň to, co zbylo. Dělo se tak již mezi léty 1792 a 1799. Sloužit tomu měly i seznamy těchto děl.

V roce 1792 byla také rozšířena působnost o rok dříve založeného Národního vzdělávacího výboru pro ochranu památek. Všechny oficiální organizace byly

■ Poznámky

¹ Na tomto místě je třeba připomenout tezi, kterou vyslovil Ivan Muchka, že „oživení otázek inventarů památek přichází většinou po válečných konfliktech a obdobných katastrofách, které památkové dědictví decimují“. Ivan P. MUCHKA: *Sto let od vydání prvního svazku Dehiova Handbuchu*, in: Zprávy památkové péče, 66, 2006, s. 256, na základě vyhodnocení dosavadních poznatků z německé literatury věnující se tomuto tématu; Tilmann BREUER, *Denkmalpflege topographie in Bundesrepublik*, in: Eine Zukunft für unsere Vergangenheit, München 1975, s. 139–144; Paul O. RAVE: *Anfänge und Wege der deutschen Inventarisierung*, in: Deutsche Kunst und Denkmalpflege, 11, 1953, s. 73–90.

1

Obr. 1. Antoine Chrysostome Quatremère de Quincy (1755–1839), portrét z roku 1820. Po vypuknutí Velké francouzské revoluce zastával významné politické funkce. Energicky bránil v Konventu práva umělců. Od založení Francouzské akademie byl jejím členem. V letech 1816–1839 zastával funkci generálního sekretáře Akademie výtvarných umění (Académie de Beaux-Arts) v Paříži. (Reprofoto z knihy *Quatremère de Quincy et son intervention dans les Arts, Paris 1910*)

tehdy dotázány, zda ochraňují věci historické a umělecké ceny. Ale činnost výboru nebyla příliš úspěšná. Jednak se naráželo na byrokratické překážky, jednak bylo výboru vyčítáno, že je zpátečnický, že chrání staré pořádky. V rámci činnosti výboru a Komise pro současné umění měla mimo jiné vzniknout síť poradců složená ze spisovatelů, vědců a dalších intelektuálů, kteří by se zabývali starými uměleckými díly. Byl vypracován seznam požadavků usměrňujících záchranu a dokumentaci všech památek, uměleckých děl, které by byly nějak užitečné pro vědu, vzdělávání a umění.

Umělecké předměty měly být sepisovány, dokumentovány, tříděny a potom umístovány k dalšímu uchování do sbírek muzeí, knihoven, archivů a dalších institucí. Tento systém se však neosvědčil. Bylo tomu tak i proto, že místní poradci ani komise neměli patřičné odborné znalosti, aby mohli provést odpovídající výběr, hodnocení významu památky. Navíc komise neměla finanční prostředky a její členové a poradci nebyli placeni. To vše vedlo k poznání, že činnost založená pouze na nadšení jednotlivců je neefektivní a nesoustavná, a je proto nezbytné, aby vznikl ucelený systém ochrany uměleckých děl, v němž by byly zainteresovány osoby s patřičnými odbornými vědomostmi.

Poté co v roce 1798 francouzská vojska dobyla Řím, přes pět set vozů odtud odváželo umělecká díla, každý plně naložen uměleckými artefakty – od renesančních maleb po antické mramory.² Byly vyrabovány kostely, paláce. Toto řádění nutně vyvolalo zápornou odezvu mezi Italy.³ Tak se, mimo jiné, rodil novodobý nacionalismus, ať oprávněný, nebo ten škodlivý.

Neprotestovali však jen Italové, a to především Římané. Proti rabování a odcizování uměleckých děl po celé Evropě se postavilo také mnoho osvícených francouzských umělců a intelektuálů. Padesát z nich se

stavilo a podepsalo petici odsuzující takové chování. Quatremère de Quincy (1755–1839) prohlášoval, že blaho uměleckého a literárního světa je důležitější než zájem jedné země.⁴

V období přechodu od feudálních k raně buržoazním a buržoazním společenským strukturám se z povědomí jednotlivců i celých sociálních skupin postupně vytrácel středověký tradicionalismus, zaměření na starobylost a odvěkost. Síla tradice působila ve středověku téměř ve všech oblastech lidského konání. Proto nebylo nutné vytvářet zvláštní správní, právní, ideologické nebo jiné mechanismy, které by působily ve prospěch ochrany starého a péče o ně. Postupné mizení tradiční složky lidského a společenského myšlení a konání s sebou logicky neslo svůj protiklad – silné vědomí hodnot minulosti, respektive emotivní vztah ke starému.

Zjednodušeně by se dalo říci, že je možné považovat romantický vztah k umění minulosti za protiklad racionalistických tendencí 18. století. Dalším z faktorů, které ovlivnily vznik novodobých myšlenek zabývajících se hodnotami a významem památek, bylo vytváření novodobých národů, v jejichž nacionálních ideologiích byly památky mnohdy chápány především jako doklady slavné minulosti národa. Na jedné straně změny v tehdejších společenských strukturách představovaly logické pokračování předchozího racionalismu, na straně druhé se nečekaně otevřely dveře dosud netušené emocionalitě a vlastně i iracionalitě. To všechno se dotýkalo také památek, jejich ochrany a restaurování, tedy i shromažďování potřebných informací o nich.

Ve Švýcarsku direktorium jednotné a nedělitelné Helvétské republiky již roku 1798 vydalo nařízení, jímž byly vzhledem k rozšiřujícímu se ničení starých památek jednotlivé kantony pověřeny provést jejich soupisy (*Beschreibungen von alten Monumenten ... einzugeben*) a dohledem na to, aby tyto památky nebyly nikterak (žádným způsobem) ničeny nebo poškozovány. Měla se provést účinná opatření k jejich zachování. Tento vládní akt však zůstal osamocенý a bez přímého pokračování.⁵

K výrazné změně v oblasti péče o památky tak došlo až ve 30. letech 19. století ve Francii. Po červencové revoluci v roce 1830 byla jednou ze základních součástí nově utvářené ideologie nastupujícího režimu krále Ludvíka Filipa myšlenka hledat v kultu staré Francie tehdy chybějící stabilitu. Proklamována byla kontinuita a sounáležitost nové Francie s revolucí i se starým režimem.

Ještě v revolučním roce 1830 byl jmenován generálním inspektorem francouzských památek (Inspecteur général des monuments) historik a spisovatel Ludovic Vitet (1802–1873). Vitetovým nástupcem ve funkci generálního inspektora se stal 27. května 1834 Prosper Mérimée (1803–1870), jenž zastával tuto funkci v letech 1834–1852. Mérimée vybudoval dva základní pilíře nejen francouzské státní památkové péče. V roce 1834 zřídil na ministerstvu vzdělávání (vyučování) komisi pro umění a památky (Comité des arts et monuments), jejímž úkolem bylo provést soupis památek a jejich klasifikaci (classement – 900 památek v roce 1840, 3000 památek roku 1850).

V roce 1837 pak zřídil na ministerstvu vnitra komisi pro historické památky (Commission des monuments historiques), která se měla zabývat opravami (conservation et restauration) uměleckých památek. Pro obě instituce byly ve státním rozpočtu vyčleněny prostředky. Pro aktivní spolupracovníky, spolky, učence et cetera měl Mérimée připraveny záslužné medaile.⁶

V Bavorsku byl v roce 1835, po francouzském vzoru, jmenován generální inspektor památek. Stal se jím Sulpiz Boisserée (1783–1854). Ten byl mimo jiné pověřen provedením „generální inspekce středověkých plastických památek“ a vydáním jejich soupisu (*Inventaire*).⁷

V Prusku nechal pořizovat první seznamy památek již berlínský architekt Karl Friedrich Schinkel (1781–1841). V soupisu pruských památek se pokoušel pokračovat s pomocí dotazníkové akce Ferdinand von Quast (1807–1877). Ten se také stal v roce 1843 prvním pruským konzervátorem uměleckých památek. Quast pojilo vřelé přátelství s významným historikem umění takzvané berlínské školy dějin umění Franzem Theodorem Kuglerem (1808–1858). Kugler byl od roku 1835 profesorem na berlínské Akademii umění, od roku 1848 ministerským úředníkem. Tehdy se stal jedním z tvůrců nových zásad ochrany památek.

V roce 1845 byl zveřejněn Quastem navržený formulář pro soupis památek a jejich charakteristiku. Vlady byly nabádány, aby vyzvaly ke spolupráci osobnosti, které jsou schopny formuláře vyplnit a podpořit v této činnosti konzervátora (například členy historických spolků). Pokus však skončil nezdarem obdobně jako onen uskutečněný ve Francii na počátku 90. let 18. století.

V rakouských zemích vznikla oficiální státem podporovaná památková péče v roce 1850, tedy s dvacetiletým zpožděním oproti Francii, jako součást změn po revolučních událostech v roce 1848. Se zrušením pozemkové vrchnosti došlo i k zániku starých feudálních panství jako základních územních jednotek správy. Nastoupil, nebo v některých oblastech se pouze posílil již dříve zavedený státní byrokratický aparát, který měl stále větší šíři záběru. Památková péče v zemích Rakouska však nebyla pouze dítětem romantis-

■ Poznámky

2 Podrobný popis francouzských konfiskací uměleckých děl nejen v Římě a Itálii viz Dorothy Mackay QUINN: *The Art confiscation of the Napoleonic Wars*, in: *American Historical Review*, 50, 1945, č. 3, s. 437–460.

3 Objevovaly se plakáty s protesty.

4 René SCHNEIDER: *Quatremère de Quincy et son intervention dans les Arts (1788–1830)*, Paris 1910.

5 Albert KNOEFLI: *Schweizerische Denkmalpflege, Geschichte und Doktrinen, Beiträge zur Kunstwissenschaft in der Schweiz*, 1, Zürich 1972, s. 15 a 17 WF, s. 40.

6 Walter FRODL: *Idee und Verwirklichung. Das Werden der staatlichen Denkmalpflege in Österreich*, Wien 1988, s. 35–48.

7 *Denkmale der Baukunst von VII. bis XIII. Jahrhundert am Niederrhein*, 1831–1833.

Kürze!

1. Denkmalsart und Bauart.	
2. Zeit der Erbauung und Name des Erbauers.	
3. Zeit der Abänderungen, Zufolge und Erweiterungen.	
4. Ursprünglicher Zweck, Bau-Material und Styl des Denkmals.	
5. Jetzige Verwendung desselben, wie Eigenthümer, Besitzer oder bisheriger Erbauer.	
6. Anzeihung und Dimensionen des Denkmals.	
7. Inschriften, welche an demselben vorfindlich sind.	
8. Werth des Denkmals, entweder von künstlerischen oder historischen Standpunkte.	
9. Bestehen Abbildungen oder Zeichnungen? Welche Personen oder Quellen geben solches Aufschluß?	
10. Jetziger Zustand und in wie fern die Erhaltung der demselben Bedenken gestiftet ist.	
11. Uebersetzung in Beziehung auf die Wichtigkeit der Erhaltung.	

2

Obr. 2. Formulář pro konzervátory a korespondenty Centrální komise. (Reprofoto z knihy *Idee und Verwirklichung*, Wien 1988)

Obr. 3. Vídeň, Singerstrasse, Rottalovský palác, architekt Franz Anton Hillebrandt, po 1780. Od roku 1849 sídlo ministerstva kultu a vyučování, od roku 1860 sídlo Centrální komise, která původně sídlila na Dominikánském nám. 666 (dnes objekt Postgasse 8). (Reprofoto z knihy *Idee und Verwirklichung*, Wien 1988)

Obr. 4. Emblem K.K. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. (Reprofoto z knihy *Idee und Verwirklichung*, Wien 1988)

mu a nacionalismu, jak tomu bylo například v Prusku, jehož systém státní památkové péče byl – vedle francouzského modelu – jedním ze základních vzorů pro organizování struktur státní památkové péče.⁸

Výrazný podíl na jejím formování v rakouských zemích měl také absolutismus ministra Bacha 50. let 19. století.⁹ Myšlenky státní památkové péče se totiž po roce 1848 staly přijatelnými i pro nejvyšší místa. Mohly posloužit jako vítaný kulturněpolitický spojující prostředek mnohonárodnostní říše.

Po revoluci v roce 1848 také většinou přestala působit stará patronátní práva a vztahy. Vznikla tak potřeba nového zabezpečení romantismem, ale i osvícenským racionalismem odhaleného dědictví minulosti. S vědomím těchto skutečností i faktu, že ochrana památek je chápána jako spojující, tmelící prvek v mnohonárodnostní říši, je třeba přistupovat také k daleko mladším myšlenkám, tvořícím základ spisu Aloise Riegla *Der moderne Denkmalkultus*.

Od roku 1850 se v rakouských zemích měla otázkami ochrany památek a péčí o ně zabývat Císařsko-královská centrální komise pro výzkum a zachování stavebních památek. Vytváření soupisů památek bylo od počátku jedním ze základních úkolů komise. V osnově instrukce, která tvořila přílohu císařského rozhodnutí ze dne 31. 12. 1850, zřizujícího centrální

3

4

komisi, byl stanoven způsob fungování centrální komise a hlavní okruhy její činnosti. Centrální komise měla v první řadě, za pomoci centrálních i lokálních spolků a dalších institucí, zkoumat existující památky, klasifikovat je a určovat jejich historickou hodnotu. Dále měla zpracovat schéma, podle něž by byla vytvořena statistika památek. Zdůrazňovalo se, že nezbytné je získat především informace o archeologické a architektonické hodnotě objektu.

Podrobně byla práva, složení a působení Centrální komise stanovena instrukcí ministerstva obchodu, průmyslu a veřejných staveb č. 1256 ze dne 24. června 1853. Pokud jde o soupis – statistiku památek, instrukce uváděla v podstatě tytéž cíle a způsoby, jak jich dosáhnout, jako instrukce z roku 1850.¹⁰

Pro získání základních údajů o památkách byl vytvořen formulář. Ten měli pro Centrální komisi zpracovávat jednotliví konzervátoři a korespondenti památkové péče. Obsahoval jedenáct základních údajů.¹¹ Soupis byl členěn podle jednotlivých korunních zemí. To korespondovalo s vytvářením sítě konzervátorů památkové péče, která byla ve svých počátcích také budována od zemské úrovně.¹²

V roce 1873 byla Centrální komise reorganizována výnosem ministerstva kultu a vyučování č. 171 říšského zákoníku ze dne 21. července 1873.

Změny, k nimž došlo během dvaceti let mezi roky 1853 a 1873 v rakouském soustátí, tedy ve společenském okolí památkové péče, ale také v činnosti Centrální komise samé, se odrážejí i ve změně názvu komise. Ten se z původního *Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* změnil na *Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*. Vznikly tři sekce – první, archeologická, druhá, památková v dnešním smyslu slova a třetí, archivní. Činnost druhé sekce se zaměřovala na výzkum a ochranu památek architektonických, malířských, sochařských a uměleckořemeslných do konce 18. století. Sekce měla mimo jiné shromažďovat informace o umělecky a historicky cenných památkách, jež by byly zařazeny do inventáře uměleckých předmětů jako základu pro statistiku památek monarchie. Archivní sekce měla podle potřeby zařizovat archivní výzkumy pro historiky umění a publikovat archivní prameny vztahující se k historii jednotlivých památek významných pro dějiny umění.

■ Poznámky

8 Kromě francouzského a pruského vzoru mohla vznikající rakouská státní památková péče navázat i na jiné případy: edikt kardinála Bartolomea Pacca ze dne 7. 4. 1820 na ochranu památek, rozhodnutí Arret'royal krále Viléma Oranžského v Belgii ze dne 23. 8. 1821 a romantický 114. článek zákona o sbírkách a památkách v Řecku.

9 Otto DEMUS: *Die österreichische Denkmalpflege*, in: 100 Jahre Unterrichtsministerium 1848–1948, Wien 1948, s. 394.

10 V počátcích činnosti Centrální komise stál v jejím čele v letech 1853–1863 jako její prezident Karl Czoernig von Czernhausen (1804–1889). Vystudoval práva, statistiku a státní hospodářství v Praze a Vídní. V roce 1828 vstoupil do státní služby (statistická šetření v Terstu). Od roku 1831 působil osm let u rakouské vlády v Milánsku. V roce 1841 následovalo pověření ředitelstvím statistické kanceláře ve Vídni. S převzetím organizace centrálního námořního úřadu v Terstu přešel na nově zřízené ministerstvo obchodu jako sekční šéf. Podle Maxe Dvořáka bylo velkým štěstím, že první prezident Centrální komise Czoernig byl více odborníkem než byrokratem, navazoval proto kontakty s jinými odborníky-učenci. Centrální komise jako nová instituce tak brzy získala nemalý význam. Za Czoerniga byl založen archiv Centrální komise. V archivu Bundesdenkmal Amt (BDA) ve Vídni je uložen rukopis Czoernigovy stati o vzniku CK. Viz příslušné heslo in: Theodor BRÜCKLER, Ulrike NIMETH (eds.): *Personenlexikon zur Österreichischen Denkmalpflege*, Wien 2001.

11 Formulář pro konzervátory a korespondenty Centrální komise: 1. Název stavební památky a místo, kde se nachází. 2. Doba postavení a jméno stavitele. 3. Doba změny stavby, přístaveb a obnov. 4. Původní účel, stavební materiál a stavební styl památky. 5. Současný účel, vlastník, uživatel nebo dosavadní držitel. 6. Rozloha a rozměry stavební památky. 7. Nápisy, které se na památce nacházejí. 8. Hodnota památky ze stavebního a historického hlediska. 9. Existují vyobrazení nebo popisy? Které podklady a prameny podávají bližší vysvětlení? 10. Současný stav a na jak dlouho je zabezpečen současný stav. 11. Klasifikace (hodnocení) ve vztahu k důstojnosti zachování.

12 V roce 1856 bylo pro 20 zemí tvořících tehdy rakouské soustátí jmenováno 56 konzervátorů památkové péče, z toho v Čechách 13.

V důsledku reorganizace v roce 1873 vznikaly od roku 1875 také speciální výbory zabývající se řešením určitých vymezených problémů státní památkové péče. První byl výbor finanční, druhý výbor, který měl za úkol „podněcovat, vést a dohlížet na restaurování starých maleb (nástěnných, deskových a knižní malby)“.¹³ V roce 1876 byly ustaveny další výbory. Byly to Výbor pro dosažení státního zákona na ochranu památek a Výbor pro zpracování inventarizace památek na území Rakouska.¹⁴ V posledně jmenovaném výboru pracovali členové komise Jakob Friedrich Ludwig von Falke (1825–1897),¹⁵ Friedrich von Kenner (1834–1922),¹⁶ Friedrich Lipmann (1838–1903) a později také Eduard von Sacken (1825–1883).¹⁷ Výbor do pléna komise předložil program inventarizace, podle něhož se na zpracování materiálů a podávání informací o památkách měli podílet i jednotliví konzervátoři. V souvislosti s prací na soupisu požádala Centrální komise ministerstvo kultu a vyučování o zvýšení finanční dotace o 3000 zlatých ročně.

Zpracovávání soupisů památek v oblasti památkové péče mělo a má, jak je patrné z předcházejícího textu, velmi dlouhou tradici a představuje základní, výchozí předpoklad jakýchkoli dalších odborných památkářských aktivit. Nedílnou součástí těchto soupisů byla od počátku také kategorizace památek – hodnocení jejich významu v množině ostatních dochovaných artefaktů tohoto druhu.¹⁸

Důležité bylo – a stále je – k jakému účelu měl či má soupis památek sloužit. Jeho podoba a náplň se tudíž bude samozřejmě měnit. Půjde především o to, jaký druh informací je považován v daném historickém období a společenské situaci za potřebný pro památkovou péči, kterou je v tomto případě třeba chápat jako nositelku dobového mandátu ochrany a péče o kulturní dědictví minulosti.

Jak jsem uvedl již dříve,¹⁹ je zřejmé, že stále nerealizovaným úkolem české památkové péče zůstává zpracování oné odborné statistiky – soupisu památek, po níž se volalo v 50. letech 19. století, již na samých počátcích státní památkové péče v našich zemích. Nároky na způsoby, jak toho dosáhnout, se různily a měnily, ale zatímco v rakouských zemích nebo v Německu byla a je odborná umělecko-historická topografie a její publikování jedním z hlavních cílů památkářského snažení, u nás v oblasti památkové péče jako by její význam ustoupil do pozadí.

Komplikovanými a náročnými akcemi se opakovaně řeší základní problémy každé evidence, které spočívají v přesném určení předmětu evidování a jeho umístění. České památkové péči pak většinou dojdou síly a již se jí nepodaří naplnit dostatkem informací další nedílnou součástí evidenčního památkářského konání, již je shromažďování a vyhodnocování kvalitativních odborných informací o památkách.

Doufám, že liberecký seminář věnovaný soupisům přispěje k tomu, aby se kvalitní soupisy památek staly tou nejvýznamnější součástí usilování české státní památkové péče, předmětem jejího prvořadého zájmu. Realizace takové koncepce by si samozřejmě vyžádala značné finanční náklady. Ty by však nesměřovaly mimo institucionální základnu památkové péče, například do re-

sortu stavebnictví, jako je tomu dosud. Nastavení této koncepce památkové péče by umožnilo oboru památkové péče stát se plnohodnotnou součástí kultury regionu.

Vratislav NEJEDLÝ

■ Poznámky

13 V čele výboru stál pražský rodák, historický malíř Josef Matyáš Trenkwald (1824–1897), který byl v letech 1865–1872 ředitelem pražské akademie. Po svém návratu z Prahy do Vídně byl Trenkwald od poloviny 70. let 19. století v tomto výboru činný až do konce 90. let. Viz příslušné heslo, cit. v pozn. 10.

14 Komitee für die Inventarisierung der Kunst- und historischen Denkmale des österreichischen Kaiserstaates.

15 Působil od roku 1855 v Germánském muzeu v Norimberku, od roku 1858 lichtenštejnský knihovník a ředitel galerie ve Vídni, od roku 1864 působil v Österreichisches Museum für Kunst und Industrie, od roku 1885 byl jeho ředitelem. Členem Centrální komise byl v letech 1875–1877, kdy se členství ze soukromých důvodů vzdal. Viz příslušné heslo, cit. v pozn. 10.

16 Archeolog, historik a numismatik, členem výboru pro soupis v roce 1877. V roce 1899 odešel do penze. V roce 1910 byl pověřen provizorním vedením Centrální komise, v témže roce se však vedení vzdal, v letech 1912–1918 byl jejím čestným členem. Viz příslušné heslo, cit. v pozn. 10.

17 Prehistorik, archeolog, historik a umělecký historik. Další životopisné údaje viz příslušné heslo, cit. v pozn. 10.

18 Jedním z dalších specifíků, daných již samotným posláním soupisů památek v oblasti památkové péče, je uvádění vlastníka památky a většinou také jejího aktuálního technického (materiálního) stavu, eventuálně povšechného charakterizování potřebných oprav a úprav.

19 Vratislav NEJEDLÝ: *Počátky státem organizované ochrany památek v rakouské monarchii a dnešek*, in: *Zprávy památkové péče*, 53, 1993, č. 4, s. 156.

První publikované umělecko-historické topografie v Čechách Od Archeologické komise k českému „Dehiovi“

Soupisový projekt Archeologické komise

V závěru 19. století v českém prostředí výrazně zintenzivňoval všeobecný zájem o domácí historické památky a současně i snaha po jejich odborném, za jinými evropskými zeměmi nezaostávajícím studiu. Bezesporu právě s tímto úmyslem navrhl na popud Společnosti přátel starožitností českých na počátku 90. let prezident a zakladatel České akademie pro vědy, slovesnost a umění (ČAVU), známý mecenáš Josef Hlávka založení nové komise této instituce. Původně byla nazvána Stálá komise České akademie ku prozkoumání a zachování dávnověkých památek země, jejíž dějin, literatury a umění, záhy se však vžilo její zkrácené označení Archeologická komise (AK).¹ Tvořily ji tři sekce – prehistorická, historická a národopisná.

Za nejdůležitější úkol historické sekce (zabývající se památkami historické doby),² ale v podstatě celé nové instituce byla od počátku považována realizace Soupisu památek v českých zemích.³ Přípravné práce na tomto projektu byly zahájeny v roce 1894, redakční výbor tehdy tvořili naši přední odborníci v oblasti dějin umění i archeologie Josef Ladislav Píč, František Xaver Borovský, Karel Boromejský Mádl a Bohumil Matějka. Autorem celkové koncepce, vycházející především z německých vzorů soupisů vydávaných od roku 1880, které v dané době představovaly evropskou špičku v této oblasti, se stal vůdce celé zakladatelské generace českých dějin umění Karel Chytil. Svůj program vysvětlil v roce 1894 v článku v časopise *Osvěta*.⁴ Z něj vycházející pravidla byla potom v tištěné formě k dispozici budoucím autorům.⁵ Upravovala především výběr a způsob popisu památek a parametry obrazové přílohy.

Soupis měl obsáhnout nejprve České království, tedy v dané době 93 politických okresů, jimž měly odpovídat samostatné svazky. Pro některá města a další významné lokality byly plánovány samostatné díly (především Praha, Plzeň, Kutná Hora, Karlštejn, zámek Roudnice nad Labem a později i další). Celkově tento velkorysý projekt počítal s vydáním více než sta publi-

■ Poznámky

1 Komise měly do určité míry suplovat odborné ústavy Akademie, jejichž zřízení z finančních důvodů nebylo po celou dobu její existence možné. Akademie se z dnešního pohledu svou činností více blížila grantové agentuře, která podporuje vydávání vědecké literatury, než akademii věd, jejíž ústavy zaměstnávají vědce a vedou samostatný výzkum. Komise byly na rozdíl od jednotlivých tříd Akademie pružnější, protože se zaměřovaly pouze na konkrétní obor a často pouze na určité úkoly. Jiří POKORNÝ: *Odkaz Josefa Hlávky*, Praha 2005, s. 60–61.

2 Později se spíše začal používat název Umělecko-historická sekce.

3 O historii umělecko-historické soupisové literatury v našich zemích viz především Emanuel POCHE: *Úvod*, in: *Umělecké památky Čech*, 1, Academia, Praha 1977, s. 13–20; Jana MAREŠOVÁ: *Soupisový projekt Archeologické komise*, in: Jana MAREŠOVÁ (ed.): *Václav Karel Vendl, Edice nedokončeného soupisu uměleckých památek politického okresu pardubicko-holicko-přeloučského*, Artefactum, Praha 2007, s. 9–13; Kristina UHLÍKOVÁ: *Zdeněk Wirth a soupisy památek. 1. díl – Zapojení Z. Wirtha do soupisového projektu Archeologické komise v období před 1. světovou válkou*, in: *Zprávy památkové péče*, 68, 2008, č. 2, s. 145–151; též: *Historie soupisu*, in: Josef SOUKUP, Jan VALCHÁŘ: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Ledečském, Edice nedokončeného rukopisu* (eds.) Jan SOMMER, Kristina UHLÍKOVÁ], Artefactum, v tisku.

4 Karel CHYTL: *O inventáři uměleckých památek*, in: *Osvěta*, 24, 1894, s. 717–727.

5 *Řád v přičině soupisu památek v království Českém* (oběžník), Masarykův ústav – Archiv AV ČR, v. v. i., fond ČAVU, karton 255, inv. č. 606.

Obr. 1. Josef Hlávka, kolem r. 1900. (Reprofoto Zlatá Praha, 1908, č. 26, s. 301)

Obr. 2. Karel Chytil, Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., odd. dokumentace, fond Z. Wirth. (Reprofoto Kristina Uhlíková)

kačí v českém jazyce a stejného počtu jejich německých mutací.

Každý svazek Soupisu v alfabetském pořádku zpracovával movité i nemovité památky jednotlivých lokalit. Heslo sestávalo z názvu lokality, seznamu použité literatury a pramenů, prehistorického vývoje, na němž s autorem spolupracoval Komisí vybraný archeolog, a popisu jednotlivých památek od hradeb přes kostely, kaple, fary, hrady, zámky až po samostatně stojící sochy, boží muka a podobně. Této hlavní části předcházela obecný úvod, v němž autor představil postup svých prací a celkový charakter uměleckohistorického vývoje regionu. Jako vzor pro zpracování textu byl autorům doporučován první svazek vydaný v roce 1897 Karlem B. Mádlm, zahrnující kolínský politický okres.⁶

Zadání a práce autora

Pořadí vydávání jednotlivých svazků nebylo pevně stanoveno. Záleželo především na iniciativě autorů, kteří se ke zpracování přihlásili buď během schůzí Archeologické komise, pokud byli jejími členy, nebo oficiální písemnou žádostí. Takřka všichni samozřejmě preferovali region, jehož památky je z odborného hlediska zajímavý či k němuž měli z různých důvodů osobní vztah. Všechny autorské nabídky byly následně posuzovány během schůzí Komise. Rozhodující podíl na koncepci a rozvoji projektu měla tehdejší domácí česká a posléze i německá uměleckohistorická obec, z níž se rekrutovala i většina autorů. Vzhledem k velmi omezenému počtu jejích členů a velké časové náročnosti celé edice však bylo od počátku vítáno i zapojení autodidaktů, především lokálních historiků, archivářů, architektů, ale i učitelů.

Zejména v prvním období projektu, do počátku první světové války, byl počet autorských nabídek stále relativně vysoký, a to i přesto, že se jednalo o finančně značně nevýhodnou činnost. Pro většinu autorů však práce na Soupisech představovala spíše nadšeně plněnou vlasteneckou povinnost, protože památky byly považovány za jedno z nejcennějších vlastnictví národa. V případě odborníků se k této motivaci připojil i pocit jisté odpovědnosti za v Čechách ještě mladý uměleckohistorický obor, pro nějž byl kvalitní soupis nezbytností.

Práce každého autora začínala poznáním historie daného regionu, jeho obcí i jednotlivých památek na základě písemných pramenů a literatury. Popis objektů v terénu se soustředil především do letních měsíců, protože cesty bylo zpravidla nutné vykonat pěšky. Délka přípravy jednotlivých rukopisů byla velmi individuální (od jednoho roku až po desetiletí), závisela na časových, případně zdravotních možnostech autora, jeho zkušenostech a samozřejmě i na územním rozsahu regionu a významu jeho památek. Dokončený text posuzoval Komisí vybraný recenzent. Býval to některý

1

2

ze zkušených autorů, jenž většinou doporučil úpravy týkající se terminologie popisu památek či rozsahu jednotlivých hesel, mohl však rukopis jako zcela nevhovující také odmítnout. V takových případech se často stávalo, že byl opravou textu a závěrečnou redakcí pověřen některý z mladších absolventů uměleckohistorického oboru.

Koordinátorem činnosti celé Archeologické komise, a tedy i jejího soupisového projektu bylo plénum, které se scházelo ke společným schůzím přibližně jednou měsíčně. Finanční a další administrativní agendu vedla kancelář. Ta zprostředkovávala komunikaci s externími autory, fotografy, kreslíři, sponzory, tiskárnami či odběrateli publikací.

Obrazový doprovod

Již v počátečních fázích projektu bylo rozhodnuto, že obrazové dokumentaci bude věnována zvláštní pozornost. Všechny významnější památky měly být zaznamenány nejen slovním popisem, ale i obrazem. V půdorysu měly být zachyceny především sakrální objekty a významnější šlechtická sídla. U zvlášť zajímavých staveb jsou kromě nich také bokorisy, případně řezy staveb (například systémem hradeb). V pozdějších Soupisech najdeme také půdorysy celých historických městských aglomerací. Kresbám byla dáována přednost před fotografiemi u zajímavých architektonických detailů stejně jako u některých součástí vybavení kostelního mobiliáře (křtitelnic, náhrobků a dalších objektů), u nichž nebyla jinak jistota dostatečně čitelného zaznamenání.

Během mnoha let svého působení soupisová redakce spolupracovala s několika profesionálními kreslíři. Patřili k nim především Antonín Martínek, pozdější profesor jičínského gymnázia, architekt Alois Masák, Rudolf Wanderlin a v meziválečném období zvláště zaměstnanec Státního fotoměřického ústavu Jan Mansbarth. Oproti tomu fotografové byli většinou vybíráni přímo autory textu v daném regionu, což výrazně snižovalo náklady. Kreslíři ani fotografové nebyli zaměstnanci Komise, svoji práci odváděli na základě

smlouvy a jejich honorář se odvíjel od počtu a náročnosti odevzdaných výkresů či fotografií. Pracovali většinou samostatně, nezávisle na autorovi, na základě jím připraveného seznamu objektů a předmětů. Pro urychlení práce kreslíři mnohdy objekty sami nezaměřovali, ale pouze překreslovali různými subjekty poskytnuté starší plány. Ne všichni autoři však služeb těchto profesionálů využívali, řada z nich byla schopna připravit kresby vlastnoručně spolu s textem (například K. B. Mádl, F. Vaněk, J. Novák, J. Soukup či J. Sedláček).

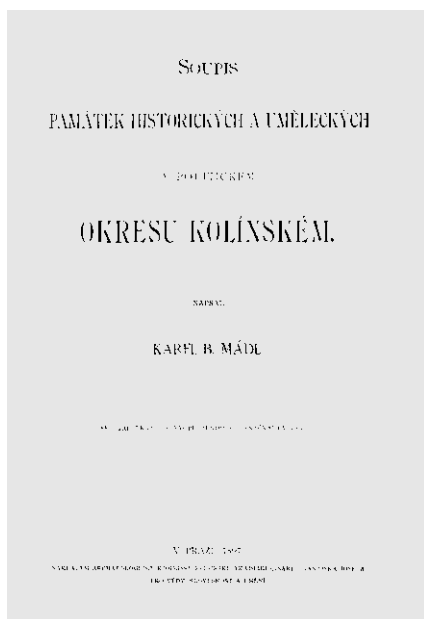
Za obrazovou stránku vydávaných svazků odpovídal architekt Jan Koula, a to až do své smrti v roce 1919. Jeho dohled byl, zdá se, velmi přísný a mnoho odevzdaných plánů muselo být na jeho popud doplněno, či dokonce zcela přepracováno. Později tato zodpovědnost přišla Janu Štencovi, respektive jeho grafickému kabinetu. K úkolům obrazového redaktora také patřilo určení konečných rozměrů, v nichž bude obrázek nakonec vytištěn, tedy vlastně velikosti, v níž má být připraven takzvaný tiskařský štoček. Ty se po vydání publikace stávaly trvalým, v tehdejší době velmi ceněným majetkem redakce.⁷

I přes v některých případech kolísavou úroveň plánů a kreseb se řadí soupisový projekt Archeologické komise svojí obrazovou dokumentací dodnes k jedněm z nejkvalitnějších i v celoevropském měřítku. Díky

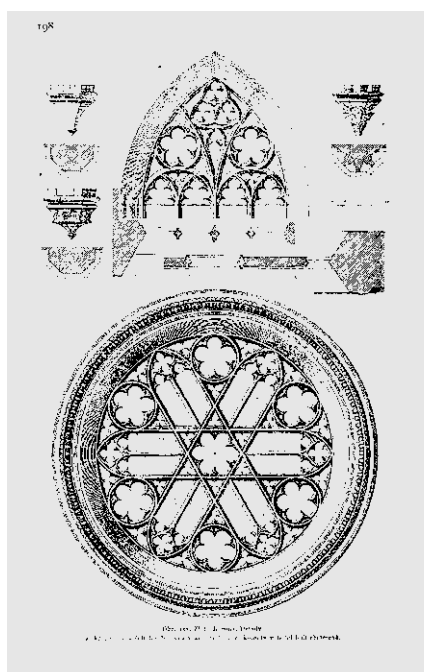
■ Poznámky

6 Karel B. MÁDL: *Politický okres Kolínský. Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku 19. století*, [Díl] 1, Česká akademie věd a umění, Praha 1897.

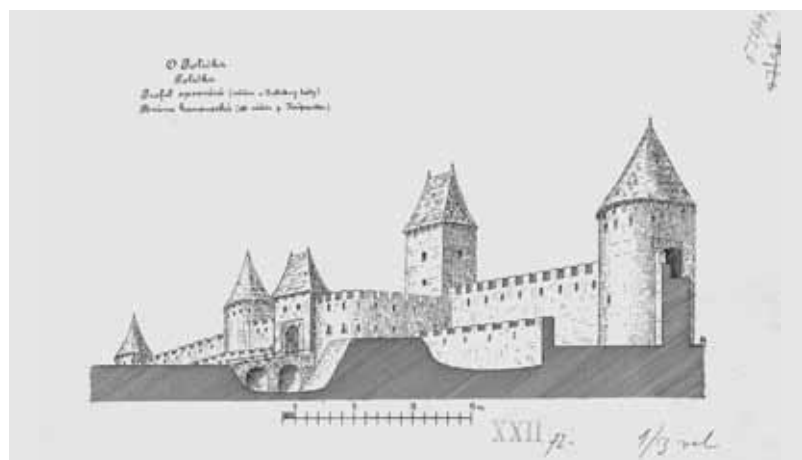
7 V majetku redakce zůstávaly i kresby, plány a fotografie (nikoliv negativy) připravené pro projekt. Ty později jako součást takzvaného Státního památkového archivu přešly do správy dnešního Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., v jehož oddělení dokumentace tvoří podstatnou součást sbírky staré plánové dokumentace a sbírky historické fotografie.

3

4

5

Obr. 3. Titulní strana úvodního svazku soupisového projektu od Karla B. Mádlu pro kolínský okres, 1897. (Reprofoto Jiří Roháček)

Obr. 4. Stránka ze svazku věnovaného okresu Česká Krumlov, autorem kreseb detailů klášterního kostela ve Zlaté Koruně je jeden ze spoluautorů Jan Sedláček, 1918. (Reprofoto Jiří Roháček)

Obr. 5. Polička (okres Svitavy), profil opevnění města, kresba Antonína Martínka pro svazek věnovaný politickému okresu Polička, Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., odd. dokumentace, sbírka Stará plánová dokumentace. (Reprofoto Kristina Uhlíková)

úrovni obrazové stránky a velmi kvalitní typografické úpravě dnes všechny díly patří k ceněným bibliofilským tiskům, jejichž cena v antikvariátech neklesá pod 1500 Kč.

Financování projektu

Již při zahájení příprav soupisového projektu bylo hlavním aktérům jasné, že právě dostatečně vysoké a dlouhodobé finanční zajištění bude jedním z nejdůležitějších předpokladů úspěchu takto náročného podniku. Zdá se, že osobní odpovědnost za tuto oblast v první fázi z velké části převzal sám Josef Hlávka. Podařilo se mu vyjednat relativně vysokou zemskou subvenci určenou jednotlivě pro každý svazek, takže nebylo nutné stanovovat roční kvóty vydávaných dílů. Na jeho doporučení byly řadě úřadů a institucí zaslány výtisky prvních svazků, aby je přesvědčily o důležitosti a kvalitě projektu i o výhodnosti pravidelného odběru dalších dílů. Tímto způsobem se Hlávkově podařilo přesvědčit Arcibiskupství pražské, které nákup doporučilo podřízeným farním správám. Podobně Zemskou školskou správu naklonil pro nákup do středních škol. Stranou nezůstaly ani kulturní a vědecké instituce včetně významných zahraničních knihoven. Kromě pravidelných odběratelů mohlo finanční bilanci zlepšit také získávání sponzorských darů pro jednotlivé svazky od úřadů, spolků i soukromníků daného regionu. Přes veškerou snahu se však projekt, především v období před první světovou válkou, dostal do vážné finanční krize způsobené zejména výrazným zvýšením nákladů na jednotlivé svazky. Zatímco příprava prvních dílů stála dva až tři tisíce korun, v druhém desetiletí 20. století se již náklady vyšplhaly k sedmi až osmi tisícům (viz například následující ukázkou struktury výdajů). Současně se také zvýšil počet odevzdaných rukopisů, a Komise tak musela zavést řadu úsporných opatření, včetně snížení počtu vydávaných svazků.

Po roce 1918 se díky zásahu Zdeňka Wirtha, jednoho z neaktivnějších předválečných spolupracovníků projektu, jenž se po převratu stal vysokým úředníkem Ministerstva školství a národní osvěty, podařilo získat relativně vysokou státní i zemskou subvenci. Problémem se však tentokrát stal úbytek schopných autorů, kteří by byli ochotni věnovat se za poměrně nízký autorový honorář této odborné i časově náročné činnosti.

Osobnosti Archeologické komise

Po smrti Josefa Hlávky roku 1908 stál v čele Komise řadu let Karel Chytil (1859–1934),⁸ v té době uznávaný profesor dějin umění pražské univerzity a ředitel pražského Uměleckopřemyslového muzea. Významnou postavou byl bezesporu také velmi schopný a obětavý organizátor, kanovník a poválečný pražský biskup Antonín Podlaha (1865–1932).⁹ Neaktivnějším z mladší generace odborníků byl historik umění Zdeněk Wirth (1878–1961).¹⁰

■ Poznámky

8 Od založení Archeologické komise byl Chytil jejím hlavním teoretikem, spolurozhodoval o všech odborných otázkách. Jemu především můžeme připisovat hlavní podíl na koncepci soupisového projektu. Přestože byl sám autorem pouze jediného svazku (pro chrudimský okres), dohlížel na odbornou kvalitu textu u většiny vydávaných svazků, protože byl nejčastěji pověřován funkcí recenzenta odevzdaných rukopisů. V období před první světovou válkou však jeho názory na pojetí Soupisů začaly být členy mladší generace považovány za zastaralé, což podle nich mimo jiné dokazovala Chytilova odmítavá interní recenze Dvořákova podílu na Soupisu Roudnického zámku.

9 Od počátku 20. století se Podlaha stal ve funkci hlavního referenta Komise duší celé organizace. Byl vedoucím redakce její publikační platformy, Památek archeologických, a významným způsobem přispěl ke kvalitě jejího obsahu. Navrhl pod hlavičkou Komise zahájení příprav terminologického umělecko-historického slovníku a slovníku umělců, dvou pro české dějiny umění velmi důležitých příruček. Zdárný rozvoj topografického projektu v prvních třech desetiletích 20. století byl především jeho zásluhou. S ohromným nasazením dokázal namísto stále více zaneprázdněného Chytila řídit celou jeho organizaci. Jako rozený diplomat uměl při jednáních se všemi zúčastněnými subjekty – autory, kreslíči, fotografy, sponzory i majiteli tiskáren – dosáhnout nejlepšího výsledku. Současně však byl i velmi kvalitním autorem či spoluautorem mnoha svazků (sepsal památky v okresech Sedlčany, Milevsko, Mělník, Rokycany, Příbram, Karlín, Český Brod, Vinohrady, Benešov a Kralovice, zpracoval dva díly pražského Soupisu *Metropolitní chrám sv. Víta v Praze* a *Knihovna kapitulní v Praze*).

Obr. 6. Zdeněk Wirth a Karel Guth patrně při přípravě smíchovského soupisu, počátek 20. století, Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., odd. dokumentace, fond Z. Wirth. (Reprofoto Kristina Uhlíková)

Obr. 7. Antonín Podlaha, Archiv Národního muzea, fond Antonín Podlaha. (Reprofoto Libor Jůn)

Přes kolísavou úroveň jednotlivých svazků, způsobenou především vysokým podílem laiků mezi autory, se topografická řada Archeologické komise již v prvních letech zařadila mezi tehdejší evropskou špičku tohoto typu umělecko-historické literatury, přičemž kvalitativní vrcholy představovaly Soupis roudnického zámku, na němž se podílel Max Dvořák,¹¹ a Wirthův Soupis náchodského okresu.¹² Současně byla všeobecně považována za nejúspěšnější vydavatelský podnik celé Akademie.¹³

Období první republiky

Toto dvacetiletí přineslo projektu kupodivu značný útlum, nepodařilo se zdaleka navázat na dynamiku předválečného období. Bylo vydáno pouze 10 svazků, což je ve srovnání se 43 publikacemi předchozího kratšího období (od roku 1897 do roku 1914) až zarážející. Tento stav měl patrně řadu příčin. Několik let jistě trvalo, než se poněkud zkonsolidovala situace po vzniku nového státu. Během 20. let také postupně došlo ke generační výměně, svých aktivit se ze zdravotních důvodů vzdala většina starších, zkušených a také velmi výkonných, duchem pozitivismu ovlivněných zakladatelů celého projektu (K. Chytil, K. B. Mádl, A. Podlaha, E. Šittler), kteří za něj cítili velkou zodpovědnost. Nová generace, reprezentovaná především Alžbětou Birnbaumovou, Josefem Cibulkou, Emanuelem Pochem a Václavem Wagnerem, se do projektu zapojovala pomalu. Řada dalších mladších historiků umění o tuto náročnou a dlouhodobou činnost, již bylo navíc nutné provádět pouze ve volném čase a za minimum peněz, neměla příliš zájem. Ve druhé polovině 30. let byl s ohledem na vývoj politické situace, ale i vzhledem k dalším souvislostem preferovanější stručnější soupis připravovaný fotoměřickým ústavem, který se jako jediný v případě válečných událostí mohl stát podkladem pro ochranu jinak neevidovaných památek.

Německé soupisy

Přestože Česká akademie věd a umění byla již svými zakladateli proklamována jako instituce národnostně česká a tento předpoklad platil i o při ní zřízené Archeologické komisi, umělecko-historická topografie měla od počátku vycházet v české i německé jazykové verzi. Redaktory vedlo k tomuto rozhodnutí nejen realistické zhodnocení politické situace – dvojjazyčný projekt mohl snáze získat podporu státních i zemských úřadů – ale také ohled na přístupnost tohoto druhu literatury pro zahraniční badatele, která ve svém důsledku znamenala propagaci domácí umělecké tvorby, a tedy odhalení jejích specifik v rámci monarchie. Náklad české verze každého dílu byl ovšem vždy výrazně

6

vyšší (většinou 1000 výtisků českých a 300 německých). Německé verze byly také stále častěji vydávány s výrazným časovým zpožděním, zvláště vzhledem ke zvýšeným nákladům na překlad a k jejich menší finanční rentabilitě (méně sponzorů, méně odběratelů).

Tyto skutečnosti, ale zvláště okolnost, že většina Archeologickou komisí vydaných svazků byla pro okresy s převahou českého obyvatelstva (prakticky všichni spolupracovníci Archeologické komise byli národnostně Čechy, a jazykově německé regiony tudíž nestály v centru jejich zájmu), vedly Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen – organizaci založenou na konci 19. století jako německá protiváha České akademie věd a umění – k úvahám o ustavení vlastního soupisového projektu, který by se primárně zaměřil na převážně německé regiony. Komplikace se zajištěním státních subvencí však její představitele nakonec přivedly v roce 1914 k návrhu vedení Archeologické komise na spolupráci při vydávání svazků z těchto regionů. Přestože tato spolupráce nebyla zcela bezkonfliktní, jejím výsledkem byly v prvorepublikovém období tři velmi kvalitní svazky – Soupisy památek okresů Loket, Liberec a společný soupis pro okresy Teplá a Mariánské Lázně, jejichž autory byli Anton Gnirs a Karl Kühn.¹⁴

Příprava vydání českého „Dehia“

Od roku 1929 začal Státní fotoměřický ústav připravovat novou edici soupisu památek, která měla dočasně zastoupit velmi dlouhodobý projekt Archeologické komise. Vzorem pro takzvaný stručný čtyřsvazkový soupis,¹⁵ věnovaný jednotlivým zemím republiky, byla německá topografická řada vydávaná pod vedením Georga Dehia *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler*. Podle Zdeňka Wirtha uvažoval o této druhé, stručnější řadě soupisů již před první světovou válkou Max Dvořák. V úvodu publikace *Umělecké památky Čech* z roku 1957,¹⁶ která se nakonec stala jedinou publikovanou částí celého projektu, Wirth uvedl, že již od založení fotoměřického ústavu plánoval realizaci této edice v rámci činnosti tohoto pracoviště, ovšem s rozšířením na celé území Československé republiky

7

(I. svazek Čechy, II. Morava a Slezsko, III. Praha, IV. Slovensko).¹⁷ Přípravy však byly zahájeny až ve zmiňo-

■ Poznámky

10 Svě zapojení do topografického projektu Archeologické komise v roce 1900 – tedy ještě před ukončením studií – Wirth považoval za výborný začátek své umělecko-historické praxe, způsob, jak získat zkušenosti s popisem a tříděním velmi různorodého materiálu, vyhledáváním odborné literatury a seznámením se s velkým množstvím uměleckých děl. Koncepce Soupisu navíc vyhovovala jeho pojetí vlastní činnosti především jako služby oboru. Topografii přitom pokládal za neodmyslitelné východisko jak dějin umění, tak památkové péče. Před první světovou válkou Wirth vystupoval především v roli velmi odpovědného a odborně fundovaného autora (sepsal památky okresů Vysoké Mýto, Polička, Chotěboř, Kladno, Litomyšl, Stříbro a Náchod), později převážila redakční a další organizační činnost v rámci Archeologické komise. V polovině 30. let se stal předsedou Archeologické komise.

11 Bohumil MATĚJKA, Max DVOŘÁK: *Politický okres Roudnický, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku 19. století, díl 2, Zámek roudnický*, 27, Česká akademie věd a umění, Praha 1907.

12 Zdeněk WIRTH: *Politický okres Náchodský, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku 19. století*, 34, Česká akademie věd a umění, Praha 1910.

13 J. POKORNÝ, cit. v pozn. 1, s. 58.

14 Další dva svazky byly nalezeny v rukopisech. Gnirsův Soupis Karlovarská byl vydán v roce 1996 (Anton GNIRS (ed.): *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in dem Bezirke Karlsbad*, München, Oldenbourg 1996). Vydání Kühnova Soupisu frýdlantského okresu v současné době připravuje Ústav dějin umění AV ČR.

15 V pramenech i v literatuře je tato edice označována jako stručný soupis, příručka, či prostě český „Dehia“.

16 Zdeněk WIRTH: *Úvod*, in: Zdeněk WIRTH (ed.): *Umělecké památky Čech*, Praha 1957, s. 7.

8

Obr. 8. Stránka z německé verze soupisu okresu Jáchymov od Richarda Schmidta, 1913. (Reprofoto Jiří Roháček)

Tabulka 1. Ukázka výše nákladů na vydání soupisu okresu Vysoké Mýto, vydaného roku 1902.

Paušál na výdaje autorovi	400 K
Honorář autorovi	1024 K
Fotograf	732 K
Kreslič plánů	995 K
Textový redaktor	50 K
Obrazový redaktor	50 K
Příprava reprodukcí	1447 K
Tisk a papír	1900 K
Celkem	6508 K

Tabulka 1

německé okresy severozápadních Čech. Excerpta z vydaných, ale i některých dosud nevydaných rukopisů zpracovávala ve 30. letech Ema Sedláčková (později provdaná Charvátová). Do roku 1937 se tak podařilo rukopis I. svazku příručky (Čechy) zpracovat do podoby lístkového katalogu. Poté následovala revize tohoto textu se znalci památek jednotlivých regionů (například František Matouš z Českých Budějovic, Ladislav Lábek z Plzně a další), s významnými českými historiky umění (Antonín Matějček, Václav Vilém Štech, Josef Polák, Vladimír Denkstein) či památkáři (Rudolf Hönigschmid, Karl Kühn, Josef Opitz, Václav Wagner).

Wirth text předal k vydání plzeňskému nakladatelství sestry svého přítele Ladislava Lábka a skutečně ještě v roce 1937 tiskárna značnou část vysázela. V dubnu roku 1938 bylo s Karlem Marií Swobodou, předsedou umělecko-historické komise Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste, domluveno německé vydání celého textu pod názvem Handbuch der Kunstdenkmäler der Tschechoslowakischen Republik. V následujícím roce však okupační správa trvala na omezení územního rozsahu Soupisu pouze na oblast protektorátu, Wirth tedy raději tisk publikace zastavil.²²

Komplikované období druhé poloviny 40. let na zpracovaný projekt neumožnilo navázat. Wirth však za něj cítil silnou zodpovědnost a navíc mu z některých stran bylo vytýkáno, že nebyl schopen dotáhnout ani jeden ze soupisových projektů do zdárného konce. Proto si jako významný člen nové Československé akademie věd vymínil zařazení dokončení „Dehia“ mezi hlavní úkoly v roce 1953 nově založeného Kabinetu pro teorii a dějiny umění. Kolektiv jeho pracovníků (Antonín Bartušek, Jarmila Krčálová, Anežka Merhautová) pod Wirthovým vedením doplňoval a ověřoval excerpty z novější literatury, diplomových i disertačních prací informace uváděné v rukopisu ze 30. let. Výsledný text poté opět revidovala řada odborníků. Přesto již při vydání publikace v roce 1957 si byli Wirth i jeho spolupracovníci vědomi vážných nedostatků způsobených především tím, že většina údajů nebyla ověřována v terénu. Odborná kvalita a spolehlivost nové příručky, jak se záhy ukázalo, byla skutečně značně diskutabilní, přesto však byla prvním kompletním Soupisem památek v Čechách.

V roce 1930 Wirth počítal s tím, že podobně jako v Čechách budou v krátké době zahájeny práce na dalších svazcích nové příručky pro Moravu a Slezsko, pro Slovensko a také pro tak dlouho již připravovaný Soupis památek Prahy. Počítal s tím, že všechny čtyři vyjdou do roku 1938, a to včetně cizojazyčných mutací.

Přípravy Soupisu pro Moravu a Slezsko, respektive Slovensko, pravděpodobně nebyly vůbec zahájeny, ale zůstaly pouze ve stadiu plánů. Koordinaci přípravy pražského Soupisu převzal Památkový sbor hlavního města. Práce však do vyhlášení protektorátu příliš nepokročily.

Kristina UHLÍKOVÁ

■ Poznámky

17 Podkarpatská Rus byla zatím vzhledem k tamní relativně komplikované politické i hospodářské situaci a k naprostému nedostatku odborníků trvale působících v tomto regionu ponechána stranou.

18 Za upozornění na tuto souvislost děkuji Mgr. Petru Štoncerovi.

19 Zdeněk WIRTH: *Umělecká topografie Československé republiky*, Časopis Společnosti přátel starožitností československých, 28, 1930, s. 234–237, s. 235.

20 Tamtéž, s. 235.

21 V roce 1933 E. Poche odešel z fotoměřického ústavu a nastoupil do pražského Umělecko-průmyslového muzea.

22 Z. WIRTH, cit. v pozn. 16.

Dědictví soupisové činnosti Archeologické komise v současnosti

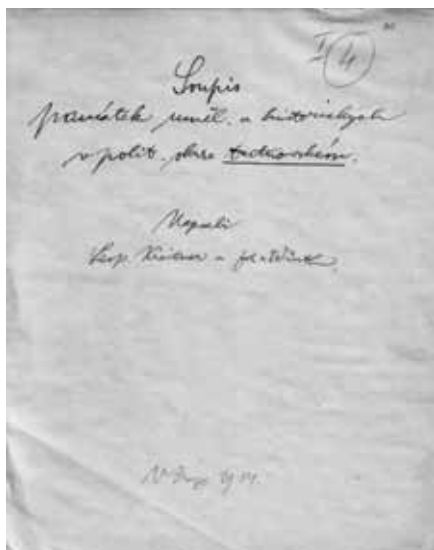
Po smrti akademika Zdeňka Wirtha v roce 1961 Ústav dějin umění Akademie věd ČR, v. v. i. převzal v následujících letech velmi rozsáhlou Wirthovu osobní pozůstalost, kde jsou mimo jiné uloženy materiály k inventarizační činnosti Archeologické komise. Důvodem k odevzdání podkladů pro soupisy byl záměr pokračovat v jejich soupisových aktivitách a také Wirthovo přání, aby dokumenty z její činnosti zůstaly zachovány společně. Wirthova dlouholetá spolupráce na Soupisech památek Českého království začala již za jeho vysokoškolských studií, kdy zpracoval soupis památek okresu Vysoké Mýto, který vyšel roku 1902.¹ Později se stal jejich nelítostným kritikem, vyjadřoval se k více či méně kvalitnímu zpracování soupisů – například v knihovně Ústavu dějin umění AV ČR se dochovaly již vydané soupisy, jež jsou poznamenány jeho opravnými nebo doplňujícími informacemi.

Wirthovo sepětí se soupisy vyvrcholilo, když se stal po Karlu Chytilovi jejich hlavním redaktorem. Schvaloval odevzdané texty nebo je různým způsobem připomínkoval. Proto se většina nepublikovaných nebo zpracovaných textů dochovala právě ve Wirthově osobní pozůstalosti. Zde jsou uloženy nejen prameny k soupisům památek, které Archeologická komise již

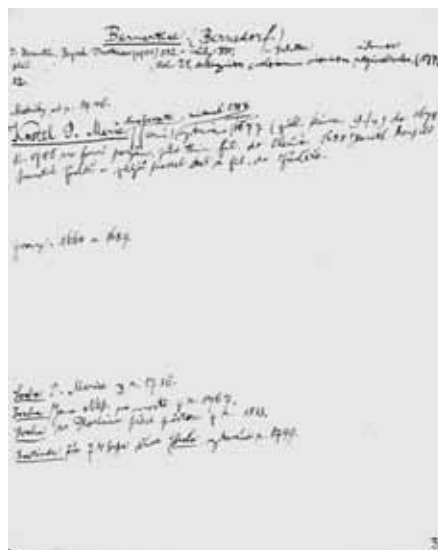
■ Poznámky

1 Zdeněk WIRTH: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XVI. Politický okres Vysokomýtský*, Praha 1902.

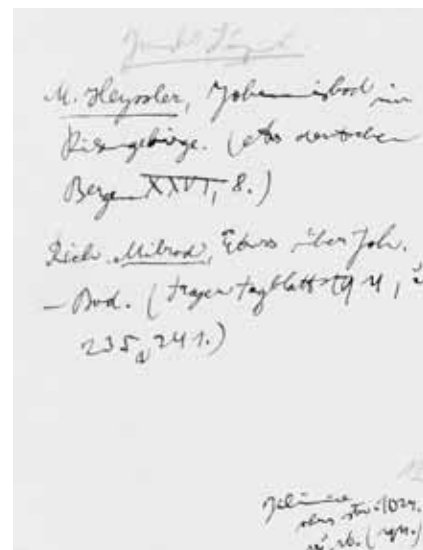

1

2

3

Obr. 1.–3. Ukázka z připravovaného soupisu okresu Trutnov, Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha, oddělení dokumentace, fond Zdeněk Wirth, karton I, sv. 4. (Reprofoto Jiří Roháček)

zinventarizovala a vydala, ale také písemný materiál k těm, které již byly přiděleny autorům z řad historiků umění, archivářů, architektů, knihovníků nebo lokálních znalců, ale nedošlo ke konečné fázi – publikování. Jejich podoba je rozmanitá, od téměř hotových textů přes sešitové zápisky až po nejrůznější poznámky na útržcích papíru různé velikosti. O příčinách toho, proč již skoro hotové texty nebyly vydány, se dnes můžeme pouze dohadovat: zda byl důvodem – podle hlavního redaktora Wirtha – nedokonalý text, nebo nevhodná kulturně-politická situace, dnes již nevíme.

Celkově jde o přibližně dvacet soupisů, z nichž osm mělo být určeno Praze a čtrnáct politickým okresům Českého království. Ze zbývajících pražských soupisů, které Archeologická komise zamýšlela zpracovat, jsou ve Wirthově pozůstalosti dochovány materiály a poznámky pro soupis památek Bubenče,² Nového Města,³ Žižkova,⁴ Vyšehradu,⁵ Smíchova,⁶ Prahy-venkova,⁷ hlavního města Prahy⁸ a Velké Prahy.⁹ Podklady pro jejich zpracování tvoří většinou abecedně uspořádané poznámky k jednotlivým lokalitám, doplněné například fotografiemi, novinovými výstřižky, mapami, brožurami a pohlednicemi.

Dochovaný materiál obsahuje poznámky k venkovským okresům Trutnov,¹⁰ Jilemnice,¹¹ České Budějovice,¹² Kutná Hora,¹³ Tábor,¹⁴ Hořovice,¹⁵ Rychnov nad Kněžnou,¹⁶ zámku Hluboká,¹⁷ městu a okresu Plzeň,¹⁸ Německý Brod¹⁹ a Humpolec.²⁰ Protože se zpracování těchto okresů chtěl v budoucnosti pravděpodobně ujmout sám Zdeněk Wirth – možná ve spolupráci s dalšími autory, například s jičínským gymnaziálním učitelem Antonínem Martínkem, Leopoldem Kreitnerem nebo Kamilem Hilbertem a Ladislavem Lábkem – mají poznámky ve většině případů identickou strukturu a podobu. Tvoří je zápisky k abecedicky

uspořádaným lokalitám, obsahující seznam použité literatury, stručnou historii obce, případně další soupisová hesla. Opět jsou doplněny novinovými výstřižky, fotografiemi, pohlednicemi, opisy nápisů z pečidel, zvonů, křtitelnic nebo náhrobků. Odchylku od takto strukturovaných poznámek na papíru představuje Soupis památek Jičínska od Zdeňka Wirtha, který je celý zaznamenán v poznámkovém bloku. Blok je hustě popsán textem, jehož některé pasáže jsou seškrтанé a opravené; obsahuje rovněž opisy nápisů.²¹

V případě Soupisu památek Hořovického okresu, který byl v roce 1897 zadán hořovickému rodákovi, staviteli pivovarů a později historiku umění Janu Herainovi, byla učiněna výjimka (podle dochovaného materiálu se ale jeho zpracování později ujal sám Zdeněk Wirth). Do tohoto soupisu měla být zahrnuta také deskripce hradu Karlštejna, ten byl ale ze Soupisu vyňat a jeho popis byl svěřen renomovanému historiku umění Karlu Chytilovi. Svědectví o jeho práci na karlštejnském soupisu dokazují v Chytilově osobní pozůstalosti uložené zachované poznámkové bloky, nadepsované často tématem, na němž Chytil právě pracoval. Stejným způsobem byl zpracován například okres Roudnice, popis zámku zde tvoří samostatný svazek.²² Výjimkou z těchto částečných písemných podkladů je několik textově dokončených soupisů uložených mimo Wirthovu osobní pozůstalost. Konkrétně se jedná o soupis památek okresu Pardubice,²³ Ledč,²⁴ Frýdlant²⁵ a památek města Český Krumlov.²⁶

Vydávání ve své době nedokončených soupisů bylo zahájeno v roce 2007. Tehdy byl vydán Soupis uměleckých památek politického okresu Pardubicko-holicko-přeloučského, sestavený středoškolským učitelem v Pardubicích Václavem Karlem Vendlem. Jeho ruko-

■ Poznámky

- 2** Bubenč, ÚDU AV ČR, v. v. i., Praha, Oddělení dokumentace, fond Zdeněk Wirth, karton XXIIa, sv. 6.
- 3** Praha – Nové Město, tamtéž, karton XXIIa, sv. 3, 7, 9, 11, 12.

- 4** Žižkov, tamtéž, karton XXIIb, sv. 10.
- 5** Vyšehrad, tamtéž, karton XXIIb, sv. 13.
- 6** Okres Smíchovský, tamtéž, karton XXIIa, sv. 4, 8, karton XXIIIa, sv. 2.
- 7** Okres Praha-venkov, tamtéž, karton I, sv. 1, 2.
- 8** Hlavní město Praha, tamtéž, sv. 20, 21.
- 9** Velká Praha, tamtéž, karton XXIIa, sv. 1.
- 10** Okres Trutnov, tamtéž, karton I, sv. 4.
- 11** Okres Jilemnice, tamtéž, karton I, sv. 6, 7.
- 12** Okres České Budějovice – venkov, tamtéž, karton I, sv. 8, 9.
- 13** Kutná Hora II – okres, tamtéž, karton I, sv. 13.
- 14** Okres Tábor, tamtéž, karton I, sv. 14.
- 15** Okres Hořovice I, tamtéž, karton I, sv. 15.
- 16** Okres Rychnov nad Kněžnou, tamtéž, karton I, sv. 16.
- 17** Zámek Hluboká, tamtéž, karton X, sv. 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10.
- 18** Plzeň-město, okres, tamtéž, karton XIX, sv. 1–9.
- 19** Okres Německý Brod, tamtéž, karton XXIIIa, sv. 2, 3, 10.
- 20** Okres Humpolec, tamtéž, karton XXIIIb, sv. 9.
- 21** Okres Jičínský, tamtéž, karton XXIIIa, sv. 2.
- 22** Max DVORÁK, Bohumil MATĚJKA: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. Politický okres Roudnický, Díl 2., Zámek roudnický, Praha 1907.*
- 23** Soupis Pardubice, ÚDU AV ČR, v. v. i., Praha, Oddělení dokumentace, fond Archeologická komise, karton VIII, složka Soupis Pardubice. V. K. Vendl, Edice nedokončeného Soupisu uměleckých památek politického okresu Pardubicko-Holicko-Přeloučského (ed. Jana MAREŠOVÁ), Praha 2007.
- 24** Oddělení evidence ústředního pracoviště Národního památkového ústavu.
- 25** Karel KÜHN: *Verzeichnis der kunstgeschichtliche und historischen Denkmale im Landkreis Friedland*, knihovna ÚDU AV ČR, v. v. i., Praha.
- 26** Soupis památek okresu Krumlova, ÚDU AV ČR, v. v. i., Praha, Oddělení dokumentace, fond Zdeněk Wirth, karton XXV, sv. 3.

pis, respektive strojopis, byl nalezen ve fondu Archeologické komise, uloženém v oddělení dokumentace Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha v roce 2006.²⁷ Text Soupisu z druhé poloviny 20. let 20. století byl zhodnocen jako velmi cenný pramen pro studium zachování a uložení památek. Z tohoto důvodu byl také edičně zpracován a doplněn dochovanou obrazovou dokumentací, tvořenou kresbami a plány, jejichž autorem je Antonín Martínek, a fotografiemi Josefa Pírka. Editorka v předmluvě zachytila komplikovanou historii vzniku Soupisu začínající v roce 1897, kdy byl okres přidělen Karlu Chytilovi, který ale později práci nedokončil a předal ji svému žákovi Václavu Vendlovi. Rovněž do předmluvy editorka zahrнула textovou analýzu a charakteristiku obrazové dokumentace.

V pořadí druhým svazkem, který Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha navrhuje k vydání z textů původně určených pro soupisový projekt Archeologické komise, je *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Ledčském*. Jeho autory jsou pražský gymnaziální profesor kreslení a deskriptivní geometrie Josef Soukup, který je podepsán již pod soupisy okresů Pelhřimova a Písku a jemuž můžeme připsat uměleckohistorické pasáže a kreslené plány objektů, a znalec místní historie, učitel a později ředitel obecné školy Jan Valchář, od něhož pocházejí historické úvody. Celkem 188 stran rukou psaného textu bylo z větší části autory sestaveno v posledních letech před první světovou válkou, vzhledem k předčasnému úmrtí Josefa Soukupa v roce 1915 však soupis nebyl dopracován do podoby, která by umožnila bezprostřední publikování. Stav, v němž se zachoval dodnes, museli redaktoři soupisového projektu ve své době považovat spíše za předběžný koncept než za publikovatelný rukopis.

S více než stoletým odstupem od zahájení celého projektu se však dnes již text i obrazová příloha stávají cenným historickým pramenem. Je tomu tak zejména v situaci, kdy stav nemovitých a movitých památek v podmínkách zásadních politických zvratů, jimiž Československo prošlo od roku 1938 a především v poválečném období, doznal zásadních změn. V předkládaném soupisu tak dokonce najdeme popis památek několika obcí, jež zcela zanikly v souvislosti se stavbou vodní nádrže Želivka. Rukopis je v současné době uložen v oddělení evidence ústředního pracoviště Národního památkového ústavu, kde jej v roce 1997 objevil Jan Sommer.²⁸ Záhy se vzhledem k jedinečnosti textu rozhodl publikovat ho, a za tím účelem jej celý přepsal. V této formě byl rukopis v září 2003 dokončen a potom v letech 2006–2008 ještě několikrát Janem Sommerem aktualizován. Zrealizovat jeho vydání ve formě publikace se však ukázalo v této době v podmínkách Národního památkového ústavu jako značně komplikované. V roce 2007, po úspěšném vydání edice soupisu Pardubického okresu, se naskytla možnost navázat na něj vydáním dalších zachovaných nepublikovaných rukopisů soupisů v nakladatelství Artefactum Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha. Tato idea byla podpořena nálezem plánů a kreseb, které Josef Soukup k textu soupisu připravil, ve sbírkách oddělení doku-

mentace této instituce. Kristina Uhlíková v závěru roku 2007 převzala od Jana Sommera jím přepsaný text, který následně celý zrevidovala podle rukopisu a upravila podle zásad pro publikování historických pramenů. V této poslední fázi byla také výrazně rozšířena úvodní stať, jejíž první část je věnována historii vzniku svazku a obsahuje medailony obou jeho autorů. Do druhé části je zařazen formální a textový rozbor rukopisu a charakteristika obrazové dokumentace. Rukopis celé publikace přijala k vydání ediční rada AV ČR. Zajistí finanční stránku vydání soupisu, k němuž dojde v průběhu letošního roku.

Dalším svazkem, který je nyní rozpracován, je soupis památek města Českého Krumlova. Jeho zpracování bylo v roce 1897 zadáno historiku umění a konzervátorovi pro oblast jižních Čech Josefu Branišovi, který ale práci z neznámých důvodů nedokončil. V roce 1911 byla o práci na soupisu památek Archeologickou komisí požádána autorská dvojice František Mareš a Jan Sedláček, známá svou důkladností a pečlivostí. Prokázali to na soupisu památek pro Třeboňský okres, který vyšel roku 1900.²⁹ Počátek inventarizace krumlovského okresu byl ale opožděn, protože oba autoři stále ještě pracovali na soupisu památek pro Prachatický okres, publikovaný roku 1913.³⁰ Od následujícího roku František Mareš a Jan Sedláček započali soupis památek pro okres Krumlovský. Původně měl, jako u většiny jiných okresů, soupis tvořit pouze jeden svazek. Protože se ale jednalo o okres, v jehož hranicích se nacházelo mnoho významných památkových objektů a jejich zpracování do jednoho svazku by bylo nedostatečné a náročné, požádali autoři Archeologickou komisi o rozložení práce do dvou svazků. Tento návrh komise přijala v roce 1916 a již v roce 1918 vyšel *Soupis památek venkovského okresu*,³¹ ostatní ale zůstalo rozpracováno. Vše se zkomplikovalo náhlým úmrtím jednoho z autorů – po krátké nemoci v srpnu roku 1916 zemřel stavitel Jan Sedláček. Stalo se tak velmi krátce před dokončením svazku, který obsahuje soupis zámeckých a městských památek. Rukopis, respektive strojopis byl redakci odeslán v červnu roku 1919. Obsahuje přibližně 300 ne vždy plně popsanych stran. Rukopisu předchází úvod, následuje seznam vyobrazení, literatury a obrazových příloh. Pak následuje již samotný text soupisu začínající popisem města a pokračující přes charakteristiku kostela sv. Víta, klášter klarisek a minoritů k drobnějším památkám, jako jsou jednotlivé městské domy, kašny a morové sloupy. V současnosti je tento strojopis v první fázi edičního zpracování – ve fázi přepisu. Následovat bude běžná ediční práce – opatření poznámkovým aparátem a zpracování předmluvy –, která, jak by mělo být zvykem, bude vždy obsahovat historii vzniku soupisu, medailony autorů, analýzu textu a popis stavu a dochování obrazové dokumentace.

Prozatím posledním připravovaným svazkem k vydání je *Verzeichnis der kunstgeschichtliche und historischen Denkmale im Landkreis Friedland*. Fotokopie na stroji psaného rukopisu tohoto soupisu byla objevena v knihovně Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., Pra-

ha, kam se jistě dostala na počátku 60. let společně s knihovnou Zdeňka Wirtha. Jeho rozsah je 403 stran, byť zdaleka ne vždy zcela zaplněných textem, a v současnosti je rozdělen do pěti svazků. Jeho součástí bohužel není obrazová příloha, ta však podle přesných odkazů v rukopisu bezesporu existovala. Text, jak i název napovídá, je psán německy. Jeho autorem je významný prvorepublikový památkář a historik umění Karl Kühn, jehož považujeme za skutečně velmi renomovaného a zkušeného autora. Tomu odpovídá i odborná úroveň rukopisu převyšující bezpochyby všechny tři doposud uváděné nalezené nevydané soupisy. Karl Kühn byl původním vzděláním architekt, již v období monarchie začal pracovat jako technický konzervátor pražského památkového úřadu, v této své činnosti pokračoval i po vzniku nové republiky. Do jeho kompetence patřily především památky z regionů s převahou německého obyvatelstva. Později začal také přednášet na pražské a pak na brněnské německé technice. Během války se stal přednostou brněnského památkového úřadu a po sloučení památkových úřadů v protektorátu byl postaven do čela této instituce. V roce 1934 Kühn publikoval soupis Libereckého okresu.

Těžší práce na frýdlantském soupisu, podle jeho vlastních slov, napsaných v úvodu, spadalo do období 1934–1938, následné doplňování literatury, pramenů a pořizování obrazové dokumentace pokračovalo až do konce roku 1943. Rukopis však Kühn nepřipravoval přímo pro Archeologickou komisi, ale pro instituci sdružující sudetoněmecké vědce a umělce Deutschen Gesellschaft der Wissenschaft und Künste in Prag, s níž komise na vydávání soupisů v německých regionech spolupracovala. Liberecký soupis tak vyšel pod hlavičkou obou institucí. Po roce 1938 však Gesellschaft samozřejmě již počítala s publikováním soupisů ve vlastní režii.

V současné době je ediční zpracování textu v závěru fáze přepisu. Následující fáze budou bezesporu komplikovanější než u prvních nalezených rukopisů. V první řadě je při jazykových úpravách bezpodmínečně nutná spolupráce s germanisty. Pro české čtenáře by bylo také jistě praktičtější, aby publikace vyšla dvojjazyčně, tedy i v českém překladu, jehož pořízení je však fi-

■ Poznámky

27 Viz pozn. 23.

28 Viz pozn. 24.

29 František MAREŠ, Jan SEDLÁČEK: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. IX. Politický okres Třeboňský*, Praha 1900.

30 František MAREŠ, Jan SEDLÁČEK: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XXXVIII. Politický okres Prachatický*, Praha 1913.

31 František MAREŠ, Jan SEDLÁČEK: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XLI. Politický okres Českokrumlovský I. Okres*, Praha 1913.

nančně značně náročné. Proto si editorka zatím netroufá odhadnout termín dokončení tohoto svazku.

V závěru je nutné podotknout, že i když – z různých důvodů – jde o nedokončené soupisy, stávají se velmi významným informačním pramenem pro studium dochovaní a původního uložení všech dostupných movitých a nemovitých památek, zaznamenávajícím velmi často jejich dnes již pozměněný stav.

Jana MAREŠOVÁ

Až vydáme Soupis...

Osudy Soupisu památek historických a uměleckých v politickém okresu Plzeňském

Příprava a snahy o vydání *Soupisu památek historických a uměleckých v politickém okresu Plzeňském* (dále jen *Soupis*) mají dlouhou a pohnutou historii. Jeho vypracováním byli Archeologickou komisí již při jejím vzniku pověřeni konzervátoři a ředitelé historického a umělecko-průmyslového muzea Josef Strnad a Josef Škorpil. *Soupis* však pod jejich vedením napsán nebyl. Práci na něm převzali v roce 1911 pražští členové Archeologické komise, architekt Kamil Hilbert a historik umění Zdeněk Wirth. Za své spolupracovníky v Plzni si zvolili Fridolína Macháčka a Ladislava Lábka,¹ čtené ilustrace prováděl Hilbertův spolupracovník a zároveň člen Kroužku přátel starožitností F. X. Margold. Práce byla rozdělena tak, že Wirth byl metodikem a tvůrcem celé koncepce *Soupisu* a také většiny kapitol, Hilbert zpracovával církevní stavby a z veřejných budov radnici, Macháček měl podat stavební vývoj města a archivní podklady k historii jednotlivých budov. Lábek měl na starosti uspořádání fotografického materiálu a koordinaci celého projektu mezi plzeňskými a pražskými tvůrci. Skleněné negativy pro *Soupis* pořizovali plzeňský fotograf Josef Hanuš a Antonín Pěšina ze Štencova nakladatelství, kterému bylo vydání svěřeno. Zároveň se Lábek zabýval přípravnou prací, vyhledáváním a shromažďováním obrazového materiálu a zjišťováním nových předmětů v církevních, muzejních i soukromých sbírkách.

Plzeňský soupis památek měl být mezi ostatními do té doby vydanými soupisy novinkou, a to především svou propracovanou metodikou, ale i rozsahem. Měl představovat inventář veškerého uměleckého majetku v Plzni i přilehlém okolí. Z územního hlediska byly do *Soupisu* prozíravě zahrnuty i okolní, do té doby samostatné vesnice, jež se později staly součástí Velké Plzně (Bolevec, Doubravka, Košutka, Lobzy, Nová Hospoda, Skvrňany). Z metodického hlediska postupovali autoři *Soupisu* od celkového přehledu stavebního vývoje města, který měl být zachycen již od počátku 14. století až do roku 1850. Na základě archivních zpráv, literatury, dochovaných plánů a vedut se autoři snažili zrekonstruovat půdorys a obraz města v různých časových obdobích. Po stavebním vývoji následovala kapitola o veřejných budovách. *Soupis* oproti dosavadní literatuře přinášel také analýzy jednotlivých

1

Obr. 1. Ladislav Lábek ve své pracovně v domě č. p. 209 v dnešní Riegrově ulici v Plzni, 1911. (Foto Archiv města Plzně)

staveb včetně jejich datace, u mnohých také pokus o rekonstrukci. To se týkalo především zbouraných objektů, například dominikánského kláštera. Při této práci autoři našli mnoho starých plánů budov, které měly být v *Soupisu* otištěny. Úplnou novinkou v rámci soupisné literatury měl být soupis měšťanských domů a jejich podrobná charakteristika. Autorům se podařilo získat fotografie a plány zbořených staveb a s jejich pomocí a pomocí písemných archivních materiálů rekonstruovat mnoho již zničených domů. Další novinkou v rámci soupisů bylo také zařazení katalogu zařízení domů a movitých uměleckých památek v majetku obce, škol, cechů i soukromých sběratelů. V *Soupisu* měly být zahrnuty i sbírky Umělecko-průmyslového muzea, výhradně však ty, které byly české provenience. Nedílnou součástí *Soupisu* mělo být na čtyři sta ilustrací, bez nichž by pouhý popis předmětů a objektů ztrácel smysl.²

Soupis měl pro Plzeň zároveň představovat zcela zásadní dílo, neboť souhrnná a tak důkladná umělecko-historická topografie v Plzni neexistovala. Autoři proto měli úkol značně ztížen náročnými archivními průzkumy. To byl důvod, proč intenzivní práce na *Soupisu* trvala čtyři roky. Nemalejším problémem byla také koordinace všech autorů, kteří měli různé pracovní tempo. Vydání *Soupisu* zpočátku vázlo hlavně kvůli Macháčkovi, práce na historickém vývoji města mu šla pomalu. Výmluvné je sdělení v dopisu z počátku února 1914. Tehdy Lábek Wirthovi napsal: „Jelikož jest Dr. Macháček v roce 1836, doufejme, že to za těch 14 let ještě dodělá,“³ což byla narážka na to, že Macháčekův příspěvek měl končit rokem 1850. Přesto se právě na počátku roku 1914 zdálo, že k vydání *Soupisu* zbývá jen krůček. Lábek proto požádal Wirtha, aby o chystaném díle napsal článek do *Věstníku Kroužku přátel starožitností*. Ve třetím čísle pak skutečně vyšel podrobný článek o charakteru *Soupisu* s ujištěním, že je již v rukopisu hotov a bude – za podpory plzeňské obce – koncem roku vydán.⁴ Do kýženého vydání však zasáhla první světová válka. Wirth i Lábek odjeli na frontu a nakladatelská činnost tohoto druhu byla zastavena.

Za války došlo ke zničení nebo ztrátě mnohého uměleckého majetku Plzně, a tak po jejím skončení bylo nutné celý *Soupis* znovu projít a aktualizovat. Do revize se autoři – především Wirth s Lábkem – pustili s velkým nadšením již v létě roku 1919. Wirth tehdy strávil část své dovolené v Plzni, kde s Lábkem na místě pracovali na revizi celého materiálu. V dopisech z této do-

by je patrná velká naděje na brzké vydání *Soupisu*, pro nějž jeho tvůrci rezervovali všechny objevené novinky, aby bylo dílo co nejpřínosnější.⁵ Perspektiva brzkého vydání se ale opět oddálila, protože Hilbert neměl ještě hotovou svou část textu a také Margold ještě pracoval na kresbách některých staveb. Ukázalo se však, že Hilbert nemohl svou část dokončit, neboť čekal na materiál o historii od Macháčka. Lábek byl Macháčkovým laxním přístupem značně rozčarován a v polovině roku 1920 Wirthovi napsal, že „vše čeká na těch několik suchých a zajisté již od jinud známých dat Macháčkových“, a vyjádřil obavu o uskutečnění vydání, jelikož ceny tisku každým měsícem výrazně stoupaly.⁶ Vydání *Soupisu* se stále oddalovalo, protože jeho autoři byli zaměstnáni mnoha jinými povinnostmi. Zvláště Wirth byl jako sekční šéf ministerstva školství značně vytížen, a proto se prací na plzeňském *Soupisu* nemohl tak intenzivně zabývat. V obdobné situaci byl také Hilbert, jenž se plně věnoval dostavbě chrámu sv. Víta.

Nová naděje na vydání nastala v roce 1926, kdy Wirth s Lábkem podrobili nashromážděný materiál další revizi.⁷ Neustálá aktualizace *Soupisu* byla vynucena dlouhými pauzami, během nichž se vždy umělecký fond Plzně značně proměnil. Autoři po celou dobu

■ Poznámky

1 Ladislav Lábek (27. 1. 1882 – 26. 5. 1970) založil a řídil Národopisné museum Plzeňska, zabýval se rovněž památkovou péčí a kulturní historií regionu. Byl blízkým přítelem Zdeňka Wirtha.

2 Zdeněk WIRTH: *Soupis památek města Plzně*, in: *Věstník Kroužku přátel starožitností*, I., č. 3, s. 8–9.

3 Archiv města Plzně (AMP), fond Lábek Ladislav, kart. LP 383, inv. č. 383/6, složka leden–březen 1914, dopis L. Lábka Z. Wirthovi z 18. 2. 1914.

4 Z. WIRTH, cit. v pozn. 2.

5 ÚDU AV ČR, fond Zdeněk Wirth, kart. W 145, složka 1919–1920, dopisy L. Lábka Z. Wirthovi z července až září 1919.

6 ÚDU AV ČR, fond Zdeněk Wirth, kart. W 145, složka 1919–1920, dopis L. Lábka Z. Wirthovi z 10. 6. 1920.

7 ÚDU AV ČR, fond Zdeněk Wirth, kart. W-XIX/1-4, složka Plzeň I, Z. Wirth, rukopis předmluvy k plzeňskému *Soupisu*.

2

Obr. 2. Titulní strana rukopisu *Soupisu památek historických a uměleckých v politickém okresu plzeňském připraveného od roku 1911, jenž nebyl nikdy vydán. Mezi autory je Zdeňkem Wirthem připsán i Ladislav Lábek. (Reprofoto Jana Domanická)*

vývoj zaznamenávali, ale pak museli revidovat celý materiál, aby čtenářům podali skutečně současný obraz. Po této aktualizaci nastala znovu delší pomlka a vydání se opět přiblížilo v roce 1928. Tehdy byly všechny štočky s fotografiemi převezeny do Plzně, kde se měl Soupis tisknout.⁸ Z jakého důvodu nakonec k tisku nedošlo, se zatím nepodařilo zjistit. Koncem roku 1930 napsal Hilbert Wirthovi, že má již svou část textu zcela připravenou. Tentokrát se již toužebně očekávané vydání Soupisu zdálo na dosah ruky, avšak nastala hospodářská krize se projevila i v edičním plánu soupisů, který byl značně omezen. Autory to velmi zklamalo, ale stále doufali ve vydání, jak o tom svědčí následující úryvek z Lábkova dopisu Wirthovi: „Budu nyní trpělivější, snad bude mít i plzeňský Soupis jednou konec ... Předce mně jen mrzí, že Soupis nevyšel dříve. Ale jinak nám to bude i ku prospěchu a těším se, jak to ještě nacpeme a vybrousíme.“⁹

V téže době se objevuje snaha vydat alespoň omezený soupis památek dle vzoru německého uměleckého průvodce *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler*, známého spíše podle jména svého autora jako „Dehio“. Vydání i příprava se jeví reálnější, neboť byl oproti Soupisu méně podrobný. Navíc nepotřeboval tolik fotografií, jejichž výroba a tisk každou knihu značně prodražovaly. *Umělecké památky Čech*, jak byla česká verze Dehia nazvána, zahrnovaly celé Čechy a na jejich přípravě se podílelo velké množství autorů v čele s Emanuelem Pochem, který měl celý projekt zaštitovat. Lábek v záležitosti figuroval dost významně, neboť připravoval nejen plzeňská hesla, ale byl zároveň pověřen vydáním celého díla v nakladatelství své sestry, M. Lábkové. Rukopis celého díla byl dokončen teprve v roce 1937 a v polovině roku odevzdán do tiskárny. Do konce roku 1938 bylo úplně při-

praveno k tisku 90 sloupců. Další práce značně ztížily změny politické situace. V roce 1939 si protektorátní úřady vynutily omezení díla jen na oblast protektorátních Čech, což však autoři nebyli ochotni připustit, a tak raději práci dobrovolně zastavili.¹⁰

Druhá světová válka tedy odsunula vydání jak „českého Dehia“, tak plzeňského Soupisu. Po skončení války bylo nutné provést v obou připravovaných soupisech další aktualizaci, neboť v průběhu války bylo mnoho památek i uměleckého majetku zcela zničeno nebo rozkradeno. Po únorovém převratu byla navíc celá situace ještě komplikovanější, protože veškeré vydávání knih podléhalo nejruznějším edičním komisím a cenzuře. Tyto okolnosti práci na vydání znovu oddalovaly. Pro Lábeka i Wirtha byl neutěšený stav jejich mnohaletého úsilí velmi bolestný. Wirth ale stále věřil ve vydání obou prací. V roce 1952 napsal Lábkovi, že svítá naděje na dokončení *Uměleckých památek Čech*, jejichž vydání převzal Kabinet dějin umění při nově založené Československé akademii věd a mělo být uskutečněno v roce 1953.¹¹ Došlo k němu však až v roce 1957.

Lábek s Wirthem v 50. letech jako jedni z posledních žijících autorů Soupisu¹² ve své korespondenci stále oživovali myšlenku na jeho vydání. Za celou dobu jeho přípravy nevznikla v Plzni žádná práce, která by rozsahem a detailností svého zpracování mohla Soupisu konkurovat. V roce 1958 přišel tehdy již osmdesátiletý Wirth s novým plánem, jak jeho vydání uskutečnit. Kvůli obecné nechuti doby budovatelských 50. let k církevním památkám navrhoval zpracování a vydání jen starých měšťanských domů a veřejných budov. Lábek se vzhledem k svému věku (bylo mu tehdy 76 let) obával, že je vytýčený rozsah práce příliš velký, a proto navrhoval omezit látku zprvu jen na domy na náměstí.¹³ Dokonce svítla naděje na publikování takové práce v Západočeském krajském nakladatelství. Ani tato poslední šance na vydání alespoň omezené části Soupisu se nenaplnila. Dříve než práci stačili dokončit, Zdeňk Wirth zemřel. Rozpracovaný Soupis je v současné době v rukopise uložen v pozůstalosti Zdeňka Wirtha v Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky a čeká na své další využití.

Jana DOMANICKÁ

■ Poznámky

8 ÚDU AV ČR, fond Zdeňk Wirth, kart. W 146, složka 1927–1930, dopis L. Lábeka Z. Wirthovi z 16. 1. 1928.

9 ÚDU AV ČR, fond Zdeňk Wirth, kart. W 146, složka 1931–1935, dopis L. Lábeka Z. Wirthovi z 1. 9. 1931.

10 In: *Umělecké památky Čech* (ed. Zdeňk WIRTH), Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1957, s. 6–7.

11 AMP, fond Lábek Ladislav, kart. LP 385, složka 1949–1961, dopis Z. Wirtha L. Lábkovi z 13. 7. 1952.

12 K. Hilbert zemřel před druhou světovou válkou a F. Macháček v roce 1954.

13 ÚDU AV ČR, fond Zdeňk Wirth, kart. W 146, složka 1951–1960, dopis L. Lábeka Z. Wirthovi z 7. 1. 1958.

Práce na Uměleckých památkách Čech

Psal se rok 1960, když mne dr. Viktor Kotrba – a jsem mu za to dodnes vděčen – vyzvedl ze suterénu, v němž jsem byl odsouzen k dokumentátorství, do druhého patra domu v Haštalské ulici, abych se účastnil práce na *Uměleckých památkách Čech*. Předchozí „červený“ soupis Wirthův z roku 1957 (o kterém píše dr. E. Poche v úvodu 1. svazku *Uměleckých památek Čech*) měl pochopitelně nedostatků spoustu – zakládal se povytce na literatuře. A my jsme se teď měli rozjet po Čechách, všechno poznat z autopsie, náležitě zhodnotit a seznamenat. Náš sbor vedl dr. Kotrba, osobnost pozoruhodná – patřil k vědcům, kteří chápou umělecké dílo jako problém, který je třeba osvětlit a s náležitým pochopením řešit. Z pracovníků oddělení měla už tehdy pěkné jméno dodnes kvetoucí dr. A. Merhautová pro své studie o románské architektuře. Obdobně byly ctěny (a nebudu dál uvádět akademické tituly) J. Krčálová a V. Mixová-Naňková, první pro své znalosti architektury renesanční a druhá barokní. Pak tu byla moje spolužačka J. Hořejší, k níž se připojila záhy z Brna příšedší J. Vacková. V průběhu práce se ujal vedení úkolu dotud perzekvovaný E. Poche, když V. Kotrba stále více absorbovala činnost pro Pražský hrad.

Ředitelem ústavu byl tehdy Vladimír Novotný, velký mnohoobročník: vládl nadto Národní galerií a Památkovým ústavem. K jeho necti – píšu to nerad, ale po pravdě – je třeba říci, že současně s naším soupisem probíhal i soupis pro památkáře, prováděný nezřídka osobami méně kvalifikovanými, který se tuším stal základem pro dnešní Ústřední seznam kulturních památek. Některá památková střediska – pozitivně to vím o československém – si aspoň ověřila, co jsme sepsali my, a vložila to do svého elaborátu. V podstatě však vznikl soupis dvojí a mne dodnes bere čert, když se diskutuje o charakteru památky – zapsat? nezapsat? chránit? nechránit? – kterou jsme sice zařadili do *Uměleckých památek Čech*, ale v Ústředním seznamu uvedena není.

Naše záviděníhodná práce měla i svá úskalí. Prvním byly šibeniční lhůty – na objždění okresu (Čechy tehdy měly přes sto) byl určen pouhý měsíc. Druhé představovala doprava – ústavní auto se půjčovalo výjimečně, v podstatě pouze na fotografování, a cesta do zapadlých vsí byla obtížná, nezřídka pěšky či stopem. Tak na Jindřichohradecku jsem jezdil s řezníkem, rozvážejícím po vsích maso. Když se dověděl, jaký mám plat, rozhodl, abych toho nechal a šel k němu: „Budete mít z fleku dvakrát tolik!“ Po nějakém čase jsme si podstatně polepšili – byly pro nás zakoupeny pionýry. (Pro nepamětníky doplním, že se jednalo o maličké motorky, ideální pro cesty na krátké vzdálenosti, poměrně spolehlivé, neboť přežily i naši na prostou technickou negramotnost.)

Po skončení inventarizace okresu se dost běžně volali fotografové, aby zdokumentovali nejdůležitější objevy. Krom tehdy už slavného Miloslava Háka to byl nedávno zesnulý Jiří Hampl a mladí Prokop Paul, Fran-

tišek Krejčí a Taťána Billerová. Všichni si pro svou obětavost zaslouží pěknou vzpomínku. Malér byl ovšem v tom, že auto se s velkým úsilím získalo málmě na pár dní a tehdejší obrovské fotoaparáty sice pořídily snímky skvělé, ale věru ve velmi omezeném počtu. Kdybychom tehdy měli dnešní přístroje, mohli jsme sestavit aspoň přehled toho, co pak bylo po revoluci rozkradeno. A ještě k ztrátám po roce 1989: sám jsem vyslechl absurdní připomínku, že hvězdičky se k významným dílům do textu dávaly proto, aby po půlstoletí zloději snáze poznali, co krást. Tu je třeba jednoznačně konstatovat, že zapsání tehdy znamenalo také záchranu památky. Kostelní krádeže za oněch časů byly naprostou výjimkou – vzpomínám si, jakou aféru vyvolala loupež gotické řezby Panny Marie v Rychnově nad Kněžnou.

Soupis památek byl dobrodružstvím poznávání. U okresů – byla jich skoro polovina –, které už měly svůj svazek z časů někdejší České akademie, spočívala práce především ve zhodnocení barokních památek, které ještě po roce 1900 byly často uváděny jako „copové, bezcenné“. Právě dobrodružství začínalo u okresů, jejichž památky nebyly podchyceny vůbec. Ze školy jsem pro praxi neuměl nic a dodnes slyším hluboký alt Věry Naňkové, která mi na dotaz, jaký že je vlastně rozdíl mezi pilastrem a lisénou, odpovídá: „Ty si děláš legraci, Ivoune.“ Ale mladý člověk se otkrá rychle, zvláště když na něj pokřikuje génius regionálních celků. Tak bylo záhy jasné, že východní Čechy jsou takřka homogenní barokní enklávou žáků Dientzenhoferových, Santiniho a Braunových. Bylo tak možno postihnout oeuvre Fr. Knera, D. T. Morazziho i Ignáce Rohrbacha. (Ke cti E. Pocheho rád připomenu, že přijal rozboření svého ještě předválečného výkladu o dílu Pacáků přejně; ostatně dál rozvíjí poznání zdejší plastiky Martin Pavlíček svým Severinem Tischlerem.) Naopak gotická malba i plastika se v regionu objevily jen docela výjimečně. Vzpomenu destičky s Madonou v Borohradku (dnes ztracené), datované verso rokem 1430 a tehdy ještě chráněné barokní stříbrnou řízou, patrně importu Kolovratů. Ze svatovítského oltáře se tu zachovala pozdně gotická Madona, původně umístěná na Kohlově raně barokním oltáři v zámecké kapli v Barchově (dnes opět zbraveném soch) a vskutku jen pár dalších cimelií. (Pozdně gotická deska s Posledním soudem z Klášterce nad Orlicí, kterou kolem roku 1900 získal slavný chirurg E. Albert, by se měla objevit někde v Rakousku.)

Naopak gotickým rájem byly jihovýchodní Čechy, kde dlouhá řada řezb z 15., ale i 14. století přežila drancování kostelů vídeňskými starožitníky. Madony i světci se potulovali po návesních kapličkách, po půdách far i zatarasených výklencích městských domů. Tak mi utkvěl v paměti kostel v Dlouhé Vsi u Havlíčkova Brodu, jehož barokní hlavní oltář střežily dvě pozdně gotické světice, ve výklenku zdi zářila parléřovská kamenná pieta zcela neznámého typu (publikoval ji pak prof. Kutal na kongresu v Bonnu) a za presbytářem v trávě se krčila miniaturní, nejvýš 20 cm vysoká pozdně gotická pietka, celá nasáklá dešťovou vodou. Bojím se zeptat, co se s nimi stalo.

Sui generis byly dobrodružné i archivní rešerše. Pod Orlickými horami byli ještě písmáci, uchováající vlastní kroniky obcí. Pamětní knihy far byly už větší soustředěny v okresních archivech, ale zdaleka ještě ne vyčerpány. A posléze jsem jako vůbec první laický badatel mohl vstoupit do konzistorního archivu v Hradci Králové, v jehož neuspořádaných balíčcích (dnes už evidovaných ve Státním oblastním archivu v Zámrsku) jsem našel skvělý materiál pro studie o opočenské rebelii roku 1732 a novobydžovské židovské sektě v polovině 18. století. (S obdivem tu musím připomenout obdobnou dnešní práci P. Zahradníka pro mariánské a trojiční sloupy, už desetiletí publikované autorským kolektivem pod vedením V. Nejedlého.)

Sem patří i vzpomínka na lidi onoho času, především na kněží. Teprve se vzpamatovávali z tvrdých represí 50. let, přesto však imponovali vzděláním i ušlechtilostí svého stavu. Hluboce jsem si vážil patera Josefa Poula, oním časem administrátora v Nymburce. Kdysi to byla výrazná osobnost brněnská, zpovědník Bohdana Chudoby, rektor semináře, pak vézeň mučnický elektrickým proudem. Milovník památek, které se mnou objížděl také na pionýru, archivní badatel (naš společný článek o Katterbauerech vyšel v Umění) a nadevše čistý člověk, posléze opět rektor litoměřického semináře. Ale vzpomenu i pana děkana Moláčka v Lužci nad Cidlinou, který se počátkem 20. let vzbouřil proti hradeckému biskupu. Viděl však, „že je to marnost“, navrátil se a mně přesto laskavě pověděl, že „dobrá žena je Boží požehnání“. Z dalších bych připomněl skvělého klavíristu P. Plotěného v Hořicích v Podkrkonoší, výtečného kazatele pohledského a havlíčkobrodského P. Němečka, pana vikáře v Černovicích, slavného čaroděje Thomaidese v Kynžvartu, monumentálního P. Halíka v Klášterci nad Orlicí, který byl přesvědčen, že letopočet 457, namalovaný ve zdejší kostele, vskutku udává datum jeho vzniku, posléze dobřenickeho P. Jana Pazderu, který mi v těžkostech oční nemoci poskytl ubytování na své faře, a tak bych mohl ve stavbě pomníků pokračovat.

Naopak funkcionáři lidosprávy za mnoho nestáli. Pro většinu z nich byly památky zátěží, nota bene ideově podezřelou z barokního tmářství. Solí památkové země byli, a doufám, že i zůstali, místní nadšenci – učitelé, gymnaziální profesori, muzejníci i laici, klasicky reprezentovaní bratry Kamaráty, takto požárníky, kteří pak i vydali soupis nápisů kolínské katedrály.

Soupis okouzloval i souladem památek s krajinou. Křehkou sličnost vršků kolem Jičína pointovaly šlikovské kaple od Matheyho i Santiniho. Stále ještě se utápely v duchovém temnu Modlivé doly bratří a zázraky slibovalo údolí Josafat na Pelhřimovsku. Současně bylo však až kruté zřetelné, že je to krajina mizející. Scedlovaly se plochy polí a začala scházet voda – prameny z celého Kokořínska byly odvedeny ke Kladnu. V tom smutku jsem napsal snad docela hezký článek *Zelená země česká* (nebyl otištěn), končící slovy „jsme poslední, kteří ji vidíme“. V 60. letech ještě bylo možné krajinu zachránit, roku 1967 ještě byla naděje na zachování Mostu. Ale to předpokládalo docela jinou kon-

cepci její existence. Koncept humanistickou, od níž jsme ostatně dnes ještě vzdálenější.

Práce na Soupisu byla v podstatě hotova koncem 60. let. Pak následovaly drobné úpravy vrchnostenské (světské památky musely mít přednost před církevními) a velká práce redakční. Tu je třeba vzpomenout neskutečné píle J. Krčálové, která ji prováděla nezřídky na nemocničním lůžku (celý život trpěla těžkou bronchitidou). Definitivní úpravu textu pak provedl E. Poche, někdy snad příliš radikálně.

Zbývá pláč Jeremiášův. Už při samém počátku Soupisu jsem pocítil strašné ohrožení našich památek v budoucnosti. Kostely bez kněží, ale hlavně bez věřících, dezorganizace sídlištních center, civilizace nad člověkem. Z úst Z. Wirtha jsem vyslechl, jak jsme po válce posílali celé vlaky starožitného nábytku do Německa, odkud – mnohonásobně přeplacen – se plavil do Jižní Ameriky. „A kdybychom to aspoň uměli prodat,“ postěžoval si starý pán. Byl jsem přítomen delimitaci zámeckého zařízení, kdy dr. Novotný rozhodl naprosto nekompetentně, co ponechat a co pohltit antikvy. Rakouský kolega mi pak radostně vyprávěl, že jeho luxusní vůz je vlastně dárkem z Prahy. V antikvariátu u Karlova mostu – prodával tam tehdy hrabě Schönborn – koupil grafiku, legálně vyvezl a ve Vídni prodal; auto reprezentovalo rozdíl obou cen.

Plenění po roce 1989 máme na svědomí všichni. Vzpomínám, jak mne hned při začátku revoluce kterási novinářka obvinila z hysterie, když jsem srovnával nový stav se švédským vpádem. Hysterizoval jsem málo. Jako dokonale nevzdělané se ukázalo ministerstvo vnitra. Jan Ruml si někde přečetl, „že jen některá z našich památek je původní. Většinou byly získány různými druhy loupeží“.¹ Takže se vlastně nic nestalo a „díky Interpolu se podaří některou tu památku dohledat, například na aukcích“. (Dnes čtu v novinách, že ministerstvo kultury platí každoročně do půl milionu právníkům, kteří jednájí o návratu ukradených předmětů ze zahraničí!) Ministři kultury – vesměs bez vztahu k minulosti – projevíli stejně vzácnou indolenci, církev neschopnost a památkáři nemohoucnost. V době internetu se jistě časem s malým dílem ukradeného inventáře znovu setkáme, restitutio ad integrum možné nebude. Mementem proto zůstává: chránit, co zbylo a – nebude vždycky ekonomická krize – vytvořit aspoň monumentální vizi tours de Bohemia – od zámku k zámku (bezmála každá ves má svůj a jistě v každém z nich se najde lůžko, v němž spali když ne Marie Terezie, tak aspoň pandur Trenck), od kostela ke klášteru, od hor k vodám. Ať ten kapitalismus aspoň k něčemu je.

Ivo KOŘÁN

■ Poznámky

¹ Jana KLUSÁKOVÁ: *Jan Ruml*, Nadoraz, Praha 1998, s. 156–157.

1

2

Umělecké památky Moravy a Slezska a problematika tradičního pojetí soupisů

Práce na poválečných českých soupisech byla zahájena roku 1953, na podstatně rozšířeném projektu pak roku 1960. Od doby, kdy se naskytla možnost realizace projektu i na moravsko-slezském teritoriu (1979), uplynula notná řádka let. Poznání uměleckého fondu země mezitím výrazně pokročilo a kromě četných odborných studií vznikl také například poměrně spolehlivý státní seznam památek, představující důležitou vstupní informaci. To mne již tehdy vedlo k zamyšlení nad metodikou dalšího postupu. A potřebu aktualizace úvah vedených tímto směrem spatřuji i dnes.

Protože *Umělecké památky Moravy a Slezska* (dále jen UPMS) měly i formálně navázat na *Umělecké památky Čech* (dále jen UPČ), precizoval jsem „moravské“ schéma podle jejich vzoru, ovšem s ambicí přidat něco navíc. Rozšířil jsem je o nově strukturované úvodní odstavce (urbanismus, historie), vložil údaje z oblasti heraldiky, sfragistiky, numismatiky a místního uměleckého života (umělecké spolky a instituce), k jednotlivým heslům (lokality) přidal příslušnou bibliografii od roku 1945. O tom podrobněji v předmluvě k prvnímu moravsko-slezskému svazku (1996).

Svůj postup jsem se snažil konzultovat v odborných kruzích (nejpodrobněji se jím zabýval PhDr. Jaroslav Petružil) a schéma jsem předložil také PhDr. Emanuelovi Pochemu, DrSc., vědeckému redaktorovi UPČ. Ten můj výtvar striktně odmítl s tím, že „není se o čem bavit, přece víme, jak mají soupisy vypadat“.

Není se opravdu o čem bavit? V době, kdy byla tato slova vyřčena, první dva české svazky ležely tehdy již na stole a na jiné (například hlubší) uchopení tématu nebylo ani pomyšlení, tomu snad tak opravdu bylo. Lze však s takovýmto výrokem souhlasit i dnes, kdy UPČ už před lety zahrnuly celé území, práce na památkách Prahy se chýlí ke konci a Morava překonala svoje uzlové body reprezentované Brnem spolu s Olomoucí, Opavou a Ostravou, zpracovanými pro třetí svazek UPMS? Soudím, že je tomu přesně naopak.

Emanuel Poche v úvodu k 1. svazku UPČ napsal: „Soupisy uměleckých památek patří vedle korpusů, to je vědecky utříděných, popsanych, všestranně dokumentovaných a dopodrobna vyčerpávajících uměleko-historických svodů o objektech určitého oboru výtvarné minulosti, a vedle podrobně zpracovaných katalogů sbírkových fondů v uměleckých muzeích, zámcích či soukromých sbírkách, k základní literatuře potřebné pro uměleko-historické studium.“ Soupisům tak přisoudil v podstatě pouze omezené informativní poslání jakéhosi doplňku oněch korpusů a katalogů. V tomto směru pochopitelně moje schéma Pocheho představ v několika směrech překročilo. Nikoliv ovšem nahodile, nýbrž záměrně. Jednak kvůli oněm státním seznamům (ale také kvůli jejich kolísavé odborné hodnotě), jednak kvůli zcela neuspokojivé úrovni poznání památkového fondu moravského a slezského území.

Opustme nyní zpětný pohled a vraťme se k Pocheho devize o natrvalo vyřešené otázce soupisu uměleckých památek. Zde je především nutno podotknout, že sám pojem „tradiční pojetí“ je poněkud zavádějící, už proto, že oněch „pojetí“ je více a případ od případu se liší; realizované soupisy mají i svou metodikou hybridní povahu. Ostatně Poche na tuto skutečnost ve svém vstupním výkladu zřetelně poukázal; k jeho výčtu různých typů zpracování bychom ovšem dnes mohli přispět dalšími variantami. Ve všech případech se soupisy sice vážou na určité území nebo místo, liší se však rozsahem a hloubkou výkladu, hloubkou vyčerpání tématu i dokumentačním vybavením publikací. Plně hodnotným soupisem totiž může být pouhý evidenční seznam uměleckých výtvarů stejně jako soupis na úrovni podrobného katalogového hesla tematického korpusu využívajícího všech dostupných pramenů poznání. Někdejší Pocheho „není se o čem bavit“ směřovalo tedy pouze k takovému pojetí, na němž byly založeny UPČ.

S aktuální otázkou o budoucnosti soupisu či soupisů je proto zapotřebí obrátit se jiným směrem, aniž by s ní ovšem souvisel samozřejmý požadavek na dokončení stávajícího projektu. Tato otázka by pak měla mít strukturovanou odpověď, která by obsahovala zdůvodněný výklad vycházející z jasně představy, komu, respektive čemu má výsledný produkt sloužit.

Obr. 1. Přibyslavice (okres Třebíč), soubor kostelů sv. Anny (původně Panny Marie), kolem poloviny 12. století, a poutního kostela Narození Panny Marie, 1744 (1740?)–1766 (1769?), podle vlastního projektu(?) realizoval Wolfgang Filser dvojvěží, 1936, projekt Kamil Hilbert. (Foto Bohumil Samek, 2008)

Obr. 2. Olomouc, kostel sv. Mořice, klenba západního pole hlavní lodi, po roce 1500(?). (Foto Bohumil Samek, 2008)

Poche deklaroval UPČ jako základní odbornou příručku potřebnou pro uměleko-historické studium, příručku sloužící specialistům z oboru umělecké historie, která však také poskytne poučení státní administrativě a informaci laickým zájemcům o historii a podobě uměleckých památek všeho druhu. Tedy informační pramen, z něž každý bude čerpat podle své potřeby a vlastního uvážení. Tato představa o univerzálním poslání soupisu měla ve své době nepochybně plně oprávnění. Má však tento pohled místo i dnes, v době oproti dřívějšímu nesrovnatelně rozvinutějších informačních možností poskytovaných jak v klasické papírové podobě, tak v nebývalé podobě elektronické? Kromě toho si dovoluji oprášit starou pravdu: co slouží všem, neslouží nikomu – dodal bych: k plné spokojenosti. Prozkoumejme tedy postupně stávající českou a moravsko-slezskou soupisovou edici:

a/ *Soupisy slouží specialistům z oboru umělecké historie*

Tuto funkci jsou obě soupisové řady schopny víceméně plnit, jako vstupní orientační pomůcka nepochybně vyhovují. Lze je vylepšit? Měla by případná nová edice mít rozsáhlejší obrazovou a výkresovou dokumentaci, podrobnější, anebo snad stručnější popis? Jsem přesvědčen, že výběr ilustrací se zvláště od 2. svazku UPMS dostal na téměř optimální úroveň; výběrově postihuje vše podstatné z hlediska kvality a umělecké závažnosti pojednávaných děl. Výkresová dokumentace se sice rozrostla na nejvyšší možnou míru, omezena finančními možnostmi zůstává však neúplná, neboť je stále závislá na podkladech vzniklých k jiným účelům a na jejich kvalitě, na níž také zá-

visí možnost přepracování do publikovatelné podoby. V každém případě však má pouze orientační charakter; kótovaný stavební plán potřebný pro analytické postizení stavby nahradit nemůže.

A co text? Pokud jde o popisnou složku, pak se UPMS s ohledem na přibývající ilustrace snažily omezit ji na vystižení pouze podstatných, objektivních vlastností díla, aby se vyhnuly jeho dojemové složce. V tomto směru totiž pokládám případný slovní rozvoj za nadbytečné plýtvání místem. Naopak důraz je tu kladen na informaci o časovém a autorském určení díla přesným přepisem případných signatur, nápisů obsahujících jméno autora, nápisů skrývajících dobu vzniku díla, případně vyjadřujících další podstatné okolnosti s tím související. Pokud jsem považoval za nutné (kupříkladu v případě odborné veřejnosti dosud neznámých skutečností), je tu odkaz na původ, odkud byl uvedený údaj čerpán (písemný pramen, ústní sdělení se jménem původce); připojený dovětek „připsáno“ vyjadřuje určitou labilitu úsudku, nejistotu pak slova asi, pravděpodobně, patrně, snad. Oněmi příznaky nejistoty se UPMS přihlašují k myšlence Vladimíra Holana rozvedené Tomášem Halíkem „Co je bez chvění, není pevné“ a naznačují alespoň možný směr dalšího bádání.

Rezolutum: Spolehlivě vypracované soupisy nepochybně mohou v heuristické fázi vědecké práce plnit vítanou široce informativní funkci. Představují však pouze jeden ze vstupních kroků do řešené problematiky.

b/ *Soupisy poskytnou poučení i státní administrativě*

Také tuto funkci mohou soupisy plnit. Je ovšem otázka, zda spolehlivě, v dostatečném rozsahu – a protože státní administrativa představuje právní složku, zda také po této stránce relevantně a v dostatečně aktuální podobě. Nedisponuje tu pro své rozhodování státní administrativa spolehlivějším pramenem, který sice nemusí být tak zcela „vědecky přesný“, ale má potřebnou zákonnou váhu a vypovídá cí hodnotu?

Soudím, že akademické soupisy v tomto směru představují pouze jakýsi doprovod státních seznamů kulturních památek, i když ke klasifikačním údajům v nich obsaženým můžeme mít sebevětší výhrady. Přesvědčivě na tuto skutečnost odkazují záhlaví všech Odborných vyjádření Národní památkového ústavu i Rozhodnutí věcně a místně příslušného správního orgánu státní památkové péče podle § 29 zákona č. 20/1987 Sb., vždy důsledně uvádějící rejstříkové číslo kulturní památky spolu se jménem majitele předmětu, případně číslem parcely a podobně. Těmito údaji samozřejmě soupisy nedisponují, ani disponovat nemohou.

Stává se snad, že samotným pracovníkům památkové péče, která státní seznamy spravuje, při koncipování jejich vyjádření soupisy „napovídají“; děje se to však na úrovni běžné odborné literatury, z níž pro svou práci čerpají. Kromě toho existuje na portálu Národního památkového ústavu veřejně přístupný Ústřední

seznam kulturních památek deklarovaný sice jako informativní, poskytující však základní údaje o objektu – a ono pro výkon státní administrativy podstatné: objekt je, nebo není státně uznanou kulturní památkou. Webmaster památkářského portálu <http://monumnet.npu.cz/pamfond/hledani.php> nebo zadavatel projektu sice nehýřil kreativitou, takže například pokud se netrefíte do podoby názvu památky uvedeného v seznamu, jste pokáráni za chybu a nedozvíte se nic; to je ale věc technická a snad bude v budoucnu napravena.

Rezolutum: Soupisy nabízejí státní administrativě jakýsi individuální nadstandard, nepominutelnou příručkou pro ni nejsou.

c/ *Soupisy poskytují informaci laickým zájemcům o historii a podobě uměleckých památek všeho druhu*

Rovněž v tomto směru mohou soupisy v podobě uplatněné v projektu UPČ a UPMS sehrát významnou pozitivní roli. Ta však závisí na individuálním zájmu laického zájemce, na rozsahu jeho požadavku. Množství nabízených informací může být pro něj stejně tak nedostatečné jako přebytkové. Pokud jde o všeobecně společenskou objednávku, pak současná kulturní publicistika, podněcovaná neustálým rozvojem lokální romantiky, produkuje bezpočet vlastivědných monografií velice disparátní odborné hodnoty. Na druhé straně tržně hodnocený turistický ruch, v němž památky namnoze hrají úlohu pouhé kulisy využívané k dosažení pekuniárních cílů (o kulturně vzdělávacím dopadu jsem v projevech politiků a ekonomů nikdy neslyšel; nejnověji viz panoptikální pražský projekt), si zpravidla vystačí s pestrobarevnými vyobrazeními, ať jde o nabídkové katalogy cestovních kancelářů, propagační letáky nebo nákladné publikace, v nichž text je omezen na minimum a na jeho obsah nejsou kladeny prvořadě požadavky.

Rezolutum: Úvodní zvolená koncepce aktuálních českých soupisů byla přiměřená představám a snad i potřebám doby svého vzniku a svými pozitivy přesahuje do současnosti. Nabízí poměrně bohaté prostřeň stůl, z nějž si lze vybírat podle libosti.

Po zvážení všeho, co tu dosud bylo pověděno, jaká poučení z trojice závěrů vyplývají a jaká jsou doporučení pro uvažování o případné další práci? Soudím, že především je nutno vzít v úvahu existující diferenciaci zájmů a možností.

a/ Oboru dějin umění může stávající projekt v úrovni tradice vytvořené UPČ a navazující UPMS poskytnout sotva co nové.

b/ Státní administrativa se bez nich do značné míry již dnes, a v budoucnu pravděpodobně zcela, obejde.

c/ Pro laické zájemce včetně turistické publicistiky zůstane stávající edice nepochybně ještě nadlouho hodnotným poučením a pramenem poznání – ovšem s přetrvávajícím rizikem určitého antikování předkládané pravdy. Podle dosavadní zkušenosti tento aspekt uvedený okruh uživatelů příliš netrápí. Co by ti to zájemci patrně uvítali, je stručně vydání soupisů

s podstatně omezenou deskriptivní složkou, soustředěné však na samotné reálie a vybavené mnohostrannými rejstříky. Ty by všem mohly zcela odpadnout, pokud by papírovou formu nahradilo elektronické médium. Takováto revize by také umožnila všestrannou aktualizaci a implantaci nejnovějších poznatků. Vystává ovšem otázka, kdo, jaká instituce by se měla takového úkolu ujmout, neboť by už nešlo o dílo základního výzkumu.

Jsem toho názoru, že odsunutí stávající koncepce soupisů by posléze akademické obci velice prospělo: uvolnila by si totiž ruce pro dramaticky chybějící tematické korpusy a vědecké katalogy sbírek, na nichž by se samozřejmě podílely také instituce tyto sbírky spravující a vesměs disponující speciálně zaměřenými silami. A to se netýká pouze galerií, muzeí, knihoven a archivů (tam by šlo především o edice pramenů), ale vrchovatou měrou také památkové péče, ať už bude správa státních hradů a zámků organizovaná jakkoliv. Nevím, že by některý ze zámeckých fondů byl zpřístupněn vědeckým katalogem.

A památkové péči v této souvislosti nabízím navíc záměr, o němž jsem před šesti roky psal v Průzkumech památek a který bez odezvy zapadl. Jde o období Přehledů výzkumů vydávaných Archeologickým ústavem Akademie věd, v němž by především památkáři, ale i všichni ostatní, kteří se stanou svědky „věcné novoty“, podávali o ní bez zbytečného prodlení první zprávu. To by ovšem také náš obor musel přehodnotit svůj pohled na objevy, které přece nespočívají v pouhém přečtení běžně přístupné písemnosti či v účasti při odkryvu věcí zasutých pod nánosem minulosti. Profesor Albert Kutal sice svého času napsal, že jsme s mou paní při průzkumu umělekohistorických památek „učinili objev“, já však stále říkám, že Šternberskou madonu jsme pouze potkali; pro kulturní svět ji totiž objevil až on, když ji interpretoval jako dílo „náležející k vrcholným pracím krásného slohu“. A operativním publikováním novinek by se také předešlo dohadům o autorských prioritách.

Na základě předchozích vět dospívám k závěru, že o problematice soupisů by měla být zahájena kvalifikovaná nezaujatá rozprava, oproštěná od fundamentálního trvání na poněkud pochybné tradici. Za takový příspěvek do debaty považuji také výše vyslovená konstatování i otazníky. Shrnují sice úvahy nad jednou téměř celoživotní prací na soupisové téma, podání však jistě není nestranně nezaujaté; představuje totiž pouze názor zhotovitele, chybí zpětná vazba. Aby bylo splněno *audiatur et altera pars*, vyslovit by se měla i druhá strana, tedy uživatelé soupisu. V tom mne utvrzují i poznatky, které jsem získal na odborném semináři o metodách umělekohistorické topografie a její úloze v památkové péči nazvaném *Historie a současnost soupisů památek*, konaném v Liberci 5. listopadu 2009.

Bohumil SAMEK

Práce na soupisu pražských památek

Rozhodnutí o vypracování soupisu pražských památek padlo v Ústavu dějin umění již v roce 1991. Původně byla ovšem zamýšlena práce v širším rozsahu, obsažnější, která počítala s vydáním celkem deseti svazků, jež měly obsáhnout vedle historických čtvrtí i soupisy jednotlivých připojených obcí. Začalo se dokonce pracovat na heslářích a byli určeni vedoucí jednotlivých sekcí. Nakonec byli k soupisu přizváni (nejdříve jako externisté) také pracovníci někdejšího Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů (SÚRPMO) JUDr. et PhDr. Dobroslav Líbal, PhDr. Ing. Jan Muk, Ing. Jiřina Muková a PhDr. Pavel Vlček s ohledem na skutečnost, že tento ústav dlouhodobě pracoval na pasportizaci pražských památek. A právě existence stavebně-historických průzkumů, jež pokryly prakticky celý památkový fond historických čtvrtí, pomohla k urychlenému zpracování pražského soupisu.

Již v roce 1992 došlo k dohodě o zmenšení předpokládaného projektu, podle něhož měly být nakonec vydány jen čtyři svazky. První se měl týkat Starého Města pražského (I) a s ním spojeného Josefova (V), jako druhý svazek mělo být zpracováno Nové Město pražské (II) spolu s Vyšehradem (VI). Třetí svazek se měl zaměřit na Malou Stranu (III) a Hradčany spolu s Pražským hradem (IV) a posledním, čtvrtým svazkem měla být Velká Praha. Nakonec ale ani tento program nebyl a nebude dodržen, protože třetí svazek byl rozdělen do dvou, když byly samostatně zpracovány Hradčany s Pražským hradem, a poslední část (Velká Praha) zřejmě vyjde nejméně ve třech dílech.

Do jednotlivých svazků byly zařazeny všechny památkově chráněné objekty, včetně technických a archeologických památek, ale i celá řada staveb nechráněných, zajímavých a důležitých z architektonického či urbanistického hlediska. K rychlosti zpracování pomohlo udělení několika grantů Grantovou agenturou České republiky. Z prostředků Grantové agentury mohli být totiž zaplacení externí spolupracovníci, či spíše experti, kteří se zabývali specializovanými stavbami či mobiliářem a které nebylo možno zajistit z řad pracovníků Ústavu dějin umění. Grantová agentura také významně přispěla nakladatelství na vydání díla, jehož prodejní cena tak mohla být podstatným způsobem snížena.

První svazek, Staré Město a Josefov (640 stran, 555 ilustrací), vyšel pod vedením Pavla Vlčka jako editora již v roce 1996, kdy byl rozpracován i druhý díl, týkající se Nového Města pražského a Vyšehradu (840 stran, asi 700 ilustrací), jehož editorkou byla Růžena Baťková. Po druhém dílu, vydaném v roce 1998, následoval hned následujícího roku svazek Malá Strana (684 stran, 530 ilustrací) a vzápětí v roce 2000 zatím poslední svazek, Hradčany a Pražský hrad (520 stran, 450 ilustrací), oba dva editované opět Pavlem Vlčkem. Rychlý sled vydání ve čtyřech letech byl umožněn nejen zásluhou již zmíněné pražské pasportizace, ale také širokým kolektivem a racionálním vedením práce. Na prvním svazku se podílelo 26 zpracovatelů, na druhém 33, na třetím 27 a na čtvrtém 23. Ne

všichni spolupracovníci se s prací na pražské topografii ztotožnili, někteří pak nestačili odborně, takže se kolektiv spolupracovníků svazek od svazku měnil.

Snahou hlavního editora bylo vytvořit soupis s multifunkčním využitím, nezaměřeným jen na památkovou péči. Umělecké památky Prahy tak navazují spíše na tradiční soupisy než na specializované památkářské soupisové práce. Publikace měly především umožnit orientovat se v bohatém a různorodém stavebním fondu Prahy, a to nejen památkářům, magistrátním úředníkům, architektům a historikům architektury, ale i širší veřejnosti, všem zájemcům o pražskou historii. Již z tohoto důvodu byl zvolen poněkud odlišný jazyk soupisu s omezeným rozsahem zkratk a s větami, které zpravidla nepostrádají slovesa. Vlastnímu hesláři jsou pak předřazeny jednotlivé kapitoly podle slohových období, které zmiňují nejvýznamnější objekty a dávají je do souvislosti s ostatní českou architektonickou tvorbou.

Struktura hesla byla pevně dána a dodržována autory (případně upravována editory), takže všechny soupisy jsou zpracovány jednotně. Skladba jednotlivých hesel se nijak nelišila od současných topografických prací v ostatních středoevropských německy mluvících zemích. K identifikaci objektu slouží jeho název (u kostelů, mostů, soch a podobných objektů), případně popisné číslo, které zůstalo stejné i po novém rozčlenění pražských čtvrtí; nechybí ani přesná adresa. Kurzívou pak je odlišen signální údaj, uvádějící ve výrazné zkratce dějiny objektu a jeho dnešní převažující vzhled. První část vlastního textu je věnována dějinám stavby, další vnějšímu vzhledu a umístění objektu, poslední, třetí část hesla se týká vnitřní dispozice. Připojen je soupis archivních pramenů, případně ikonografie a také literatury k danému objektu. Takto koncipované heslo dovoluje nejen rychlou orientaci, ale pro případné zájemce i nasměrování dalšího studia. V případě sakrálních staveb vždy doprovází text i půdorys, u ostatních objektů se půdorys objevuje výběrově, protože rozsah svazků nedovoloval kompletní obrazový doprovod, i když autorům jednotlivých hesel byl převážně k dispozici. U fotografií byla zásadně dávana přednost historickým snímkům, zachycujícím často již neexistující stav.

K orientaci v popisovaných objektech slouží rozsáhlé rejstříky, takže není třeba znát popisné číslo, které lze podle orientačního čísla nalézt v rejstříku ulic (doplněném i o starší názvy ulic) nebo podle polohy vyhledat v mapovém podkladu vlepeném do desek knihy. Jednotlivé stavby lze vyhledat i podle typologie, respektive podle jejich názvu či domovního znamení (chybí ovšem přepis starých popisných čísel na soudobá). Nezbytnou součástí je pochopitelně i jmenný rejstřík.

Záměrem editorů pražského soupisu bylo hlavně umožnit základní a rychlou orientaci v pražském stavebním fondu, která by měla sloužit jako začátek případného dalšího poznávání objektu a usnadnit práci nejen s literaturou, ale i s prameny. Po skončení pražského soupisu, které lze předpokládat v nejbližší době, se soupisové práce zaměří na jednotlivé někdejší politické okresy, přece jen z velké části navazující na

historické členění podle jednotlivých panství – na rozdíl od současného stavu. Bude snahou editorů (opět se počítá s širokým okruhem spolupracovníků) doprovdít každý objekt ikonografickým materiálem, ať již historickými plány, pohledy či současnou fotodokumentací, ale také doplnit jednotlivá hesla o půdorysy, případně i stavebně-historicky vyhodnocené. Navíc, jak je ostatně u soudobých středoevropských soupisů běžné, by měly být soupisy vybaveny poznámkovým aparátem, takže by každé heslo bylo samostatnou odbornou statí. Takové soupisy, které odpovídají současnému standardu, by pochopitelně měly mít vlastní redakční radu, v níž by byli zúčastněni zástupci nejen zpracovatelů, ale také regionálních muzejních a památkových organizací.

Pavel VLČEK

Národné kultúrne pamiatky na Slovensku

– hľadanie podoby nového súpisu pamiatok

Od počiatkov inštitucionalizovanej ochrany pamiatok na Slovensku považovali pamiatkové orgány spracovanie súpisu pamiatok za svoju prvoradú povinnosť. No pre nevyhnutnosť riešiť naliehavejšie problémy ochrany pamiatok a nedostatočné personálne obsadenie sa im ju dlho nepodarilo naplniť.

Uhorská pamiatková komisia spracovala a zverejnila len základné zoznamy pamiatok podľa stolíc a lokalít so zoznamom literatúry venujúcej sa danej pamiatke. Topografický register pamiatok, ktorý začal zároveň spracovávať pre horné Uhorsko Kornél Divald, zostal nevydaný. Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku, neskôr Štátny referát, sa dostal len k pracovnej kartotéke objektov a prípravným prácam – do tazníkom a základnému terénnemu výskumu. Ďalšie pokusy v medzivojnových a povojnových rokoch (Referát na ochranu pamiatok pri Povereníctve školstva a Pamiatkový ústav) tiež skončili len ako čiastkové výskumy publikované formou článkov, ktorých obsah mal charakter súpisu.

Prvý a na dlhé roky jediný komplexný základný terénny výskum pamiatkového fondu na Slovensku a jeho predbežnú dokumentáciu realizoval Slovenský pamiatkový ústav (neskôr Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody) v rokoch 1954–1966. Jeho výsledky boli premietnuté do Súpisu pamiatok na Slovensku a do zoznamov najhodnotnejších vecí, na základe ktorých boli podľa vykonávacích predpisov zákona č. 7/1958 vyhlasované za kultúrne pamiatky. Po počiatočnom vyhlásení pamiatok podľa týchto zoznamov rady Okresných národných výborov (ONV) ďalej vyhlasovali veci za pamiatky na základe nejednotných kritérií, a tak sa v štátnych zoznamoch ocitli aj veci, ktoré nemali zodpovedajúcu pamiatkovú hodnotu. Rôzny prístup k hodnoteniu vecí zapríčinil neporovnateľné rozloženie pamiatkového fondu čo do skladby a kvality v jednotlivých regiónoch, a teda aj v rámci celého územia Slovenska.

1

2

Vytvorenie Ústredného zoznamu kultúrnych pamiatok Slovenskej socialistickej republiky (ÚZKP) na základe §7 zákona SNR č. 27/1987 Z. z. o štátnej pamiatkovej starostlivosti sa premietlo do nového prístupu k evidencii kultúrnych pamiatok. Súčasne sa zvýraznila potreba systematického prehľbovania poznania pamiatkového fondu a po založení automatizovanej evidencie aj presných a aktuálnych údajov. Viacnásobná celoplošná revízia Ústredného zoznamu kultúrnych pamiatok sa však obmedzila na revíziu údajov v Automatizovanom registri podľa politického zadania.

Výskumné úlohy realizované právnymi predchodcami Pamiatkového úradu SR s cieľom celoplošného vyhodnotenia sa sústredili na jednotlivé druhy pamiatok, nie na pamiatkový fond ako celok. Otázka nového súpisu, ktorý by reagoval na tieto požiadavky a aktualizoval Súpis pamiatok na Slovensku, preto rezonovala medzi pamiatkarmi dlhodobo.

V 90. rokoch sa realizovalo niekoľko projektov a overovacích štúdií, až bol v roku 1999 schválený materiál *Koncepcia, harmonogram a metodika spracovania pamiatkovej topografie Slovenska*. Už z názvu vyplýva, že program projektu bol postavený širšie, dal si za cieľ zmapovanie všetkých kultúrnych hodnôt vytvárajúcich hmotné kultúrne dedičstvo. Pre časovú a odbornú náročnosť bol projekt rozložený do dvoch základných fáz:

1. Aktualizácia už evidovaného fondu z hľadiska nových poznatkov, prehodnotenie opodstatnenosti zápisu kultúrnych pamiatok do ÚZKP na základe súčasného poznania ich hodnôt a vytýpanie pamiatok na jeho doplnenie.

2. Zrevidovanie a doplnenie už evidovaného fondu na základe takto pripravených podkladov a redakčná príprava vydania nového súpisu.

Úlohou spracovania nového súpisu pamiatok nemala byť teda len príprava odborných popisov kultúrnych pamiatok na publikovanie, ale aj spresnenie, aktualizácia a skvalitnenie vedenia evidencie ÚZKP.

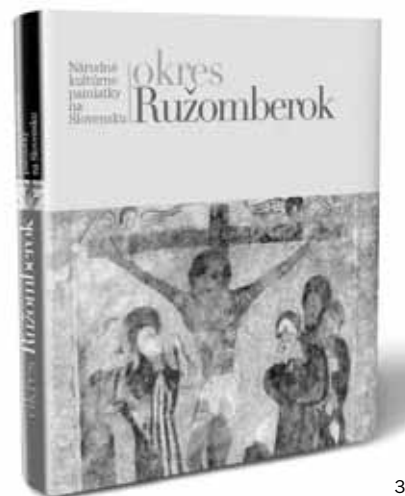
Prvým predpokladom úspešnej realizácie takto postaveného projektu však bolo zjednotenie terminológie. Za týmto účelom bol spracovaný Slovník unifikovaných názvov hnutelných pamiatok a Terminologický slovník unifikovaných názvov urbanizmu, architektúry a nehnuteľných výtvarných diel.

V roku 2000 sa začala realizovať prvá etapa. Pôvodne sa predpokladal termín jej ukončenia v roku

2003, ale práce na nej pokračujú dodnes. Harmonogram prác vychádza z geografického princípu, to je postupného spracúvania všetkých aktuálnych poznatkov o jednotlivých národných kultúrnych pamiatkach v rámci jedného sídla, okresu, kraja. Metodika je postavená na identifikácii národnej kultúrnej pamiatky alebo veci, jej rozsahu, objektivej skladby, definovaní pamiatkových hodnôt a predmetu ochrany na základe štúdia prameňov, literatúry a fyzickej obhliadky. Primárny výstup projektu je takzvaný aktualizčný list národnej kultúrnej pamiatky. Jeho digitálna podoba vrátane príloh je zavádzaná do jednotlivých registrov Automatizovaného informačného systému ochrany pamiatok.

Aj keď Pamiatkový úrad SR pristúpil k riešeniu všetkých súčastí tohto náročného projektu zodpovedne, nevyhol sa chybám v organizácii práce, čo spolu so zvýšenými nárokmi na výkon štátnej správy po roku 2002 viedlo k výraznému spomaleniu, ale nie zastaveniu realizácie projektu. Spomalenie si vynútilo súčasne s prvou realizáciou aj druhej fázy – spracovanie návrhov na zmenu vyhlásenia národnej kultúrnej pamiatky, zrušenie pamiatkovej ochrany národnej kultúrnej pamiatky, vyhlásenie vecí za národnú kultúrnu pamiatku. Keďže čakanie na definitívne ukončenie prvej fázy na celom území Slovenska sa ukázalo ako nezmyselné – už získané informácie sa stávali neaktuálnymi, pristúpilo sa zároveň v tých okresoch, kde bola ukončená revízia Ústredného zoznamu pamiatkového fondu (ÚZPF), aj k realizácii „záverečnej“ časti projektu – príprave nového súpisu. V roku 2009 začal Pamiatkový úrad Slovenskej republiky v spolupráci s Vydavateľstvom Slovart, s. r. o. vydávať novú edíciu *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku*. Zvolená metodika projektu postavená na vyhodnotení a syntéze najnovších poznatkov o pamiatkach a pamiatkových územiach a ich hodnotách v rámci sídla a okresu sa premietla aj do skladby pripravovanej edície. Jej jednotlivé diely budú rozdelené na okresy podľa súčasného územnosprávneho členenia Slovenskej republiky platného od roku 1996. Sídla s veľkým počtom pamiatok budú spracované v samostatných publikáciách.

Pôvodná koncepcia súpisu ako kultúrno-historickej topografie mapujúca v rovnej hĺbke celé kultúrne dedičstvo bola prehodnotená. Ukázala sa ako nerealizovateľná – z časových aj kapacitných dôvodov. Veľmi rýchlo by mohla stroskotať na problémoch so sprístupnením vecí a objektov. Vo svojom výsledku by bo-

3

Obr. 1. Národné kultúrne pamiatky na Slovensku, okres Ružomberok, ukážka z úvodnej kapitoly.

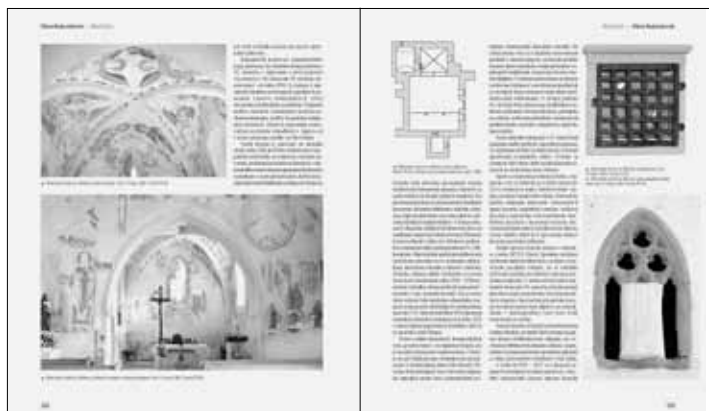
Obr. 2. Národné kultúrne pamiatky na Slovensku, okres Ružomberok, ukážka popisu sídla Ružomberok-Vlkošínec. Naľavo historická katastrálna mapa, napravo hranica pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry.

Obr. 3. Národné kultúrne pamiatky na Slovensku, okres Ružomberok, Pamiatkový úrad SR a Vydavateľstvo Slovart, spol. s r. o., Bratislava 2008, 288 s.

la subjektívna – to, čo by bolo v súpise uvedené ako pamiatka, by podliehalo subjektívnym kritériám spracovateľa. Na nový právny stav musela reagovať aj nová koncepcia súpisu dôsledne vychádzajúca z definície pojmu kultúrna pamiatka a pamiatkový fond v zmysle novej zákonnej úpravy.¹ Zvolený princíp má samozrejme svoje úskalí a obmedzenia. Na jednej strane je ako pamiatka uvedená vec, ktorá bola v procese správneho konania (od návrhu po zápis do ÚZPF) objektivizovaná, na druhej strane pamiatkový fond je otvorená štruktúra a tak ako pamiatky do neho pribúdajú, tak sú z neho, v procese správneho konania aj vyradované. Súpis teda odráža stav pamiatkového fondu iba k dátumu vydania diela. Možnosť kreať

■ Poznámky

¹ § 2 ods. 1 a 3 zákona NR SR č. 49/2002 Z. z., o ochrane pamiatkového fondu v znení zákona NR SR č. 479/2005 Z. z., a zákona č. 208/2009 Z. z.

4

Obr. 4. Národné kultúrne pamiatky na Slovensku, okres Ružomberok, ukážka popisu hesla r. k. Kostola sv. Martina v Martinčeku.

projekt edície podľa aktuálneho stavu pamiatkového fondu by umožnila len jeho elektronická forma. Hendikep obmedzenia obsahu publikácie na kultúrne pamiatky sa snažíme čiastočne vyrovnáť v úvodných syntetizujúcich kapitolách, alebo pri popise sídla.

Ako prvý diel edície vyšiel súpis pamiatok okresu Ružomberok. Hlavná časť diela je členená na súhrnné kapitoly a katalógovú časť. V súhrnných kapitolách sme sa pokúsili načrtnúť širšie historické, spoločenské, politické a kultúrne súvislosti ovplyvňujúce v danom historickom období formovanie skúmaného územia a vývoj jeho výtvarného umenia, umeleckých remesiel a architektúry. Snažili sme sa pomenovať jeho charakteristické črty, a pokiaľ to povaha predmetu výskumu dovoľovala, aj ich začlenenie do širšieho slovenského či stredo európskeho kontextu. V katalógovej časti sú po úvodnom hlavnom sídle okresu a jeho katastrálnych častiach abecedne zoradené jednotlivé obce. Pri každej obci sú uvedené jej historické názvy, podoba a popis platného erbu, geografická poloha, stručný historický vývoj a charakteristika urbanizmu.

Nasledujú samotné heslá o národných kultúrnych pamiatkach, ktoré sa v obci nachádzajú. Hnuteľné pamiatky sú radené za nehnuteľnou kultúrnou pamiatkou (alebo pamiatkovým objektom), v ktorej sa nachádzajú, prípadne za nehnuteľným objektom, ktorý nie je kultúrnou pamiatkou. Fond hnuteľných a nehnuteľných pamiatok je tak dôsledne previazaný. Pred názvom pamiatky je uvedené číslo, pod ktorým je v ÚZPF evidovaná s rozsahom objektivej skladby. S ohľadom na prehľadnosť a hutnosť textu sa pamiatkovým objektom tvoriacim nehnuteľnú kultúrnu pamiatku podrobnejšie venujeme len v niektorých opodstatnených prípadoch. Hnuteľné pamiatky sú charakterizované ako celok, bez členenia na pamiatkové predmety. Názvy pamiatok a pamiatkových objektov sú uvedené v tej podobe, v akej sú zavedené v registroch Ústredného zoznamu pamiatkového fondu. Fond hnuteľných kultúrnych pamiatok nie je publikovaný v plnom rozsahu. Táto skutočnosť vyplýva z obmedzení stanovených v zákone NR SR č. 49/2002 Z. z., o ochrane pamiatkového fondu v znení zákona NR SR č. 479/2005 Z. z., a v zákone č. 241/2001 Z. z., o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Podľa uvedených právnych noriem je údaj týkajúci sa umiestnenia hnuteľných kultúrnych pamiatok predmetom ochrany. Výber je preto obmedzený

len na kultúrne pamiatky nachádzajúce sa vo verejne prístupných priestoroch a tie, ktorých umiestnenie je všeobecne známe.

Definícia pamiatky ako nositeľa pamiatkovej hodnoty pre nás bola určujúca – čo sa odrazilo pri štruktúre a formovaní hesla, kedy sme sa snažili postihnúť okrem jej výtvarných, architektonických, umelecko-remeselných, technických a historických hodnôt aj jej hodnotu urbanistickú, kultúrnu a spoločenskú.

Obrazovú prílohu považujeme za jednu zo silných stránok publikácie. Ilustrácie nie sú vybrané samoúčelne. Nemajú za úlohu len zatriť text, ale dokumentujú vývin pamiatky či sídla a žiaľ v niektorých prípadoch aj zaniknuté pamiatkové hodnoty. Vnímali sme ich ako významný prameň, a preto boli vybrané s dôrazom na historické zábery, prípadne originálne návrhy, v konfrontácii so súčasným stavom. Na ilustráciu vývoja historického urbanizmu sídli boli použité katastrálne mapy z tretej štvrtiny 19. storočia z Ústredného archívu geodézie a kartografie, prípadne mapy druhého vojenského mapovania z Vojenského historického ústavu a múzea v Budapešti (1806–1969). Rozsah chránených území ilustrujú mapy vyhotovené pracovníkmi Pamiatkového úradu. Zoznam použitej literatúry a prameňov je uvedený za každým sídlom. Súčasťou knihy je aj celkový bibliografický súpis použitej literatúry a registre, ktoré umožňujú ľahšiu orientáciu v texte.

Hoci je okres Ružomberok čo do počtu pamiatok jeden z najmenších okresov, pri jeho redakcii sa prejavili všetky chyby a nedôslednosti prípravných etáp, najmä nedôsledné vytypovanie objektov na zápis za kultúrne pamiatky a návrhov na zrušenie vyhlásenia (pamiatkový fond v okrese Ružomberok bol po revízi takmer totožný so stavom pred revíziou), nerespektovanie metodiky spracovania aktualizáčného listu, nedôsledná práca s prameňmi a literatúrou, nekvalitná čiernobiela fotodokumentácia. Bolo nutné veľmi rýchlo znovu urobiť terénny výskum, kvalitnú digitálnu fotodokumentáciu, archívny výskum. Počas redakcie súpisu boli vytypované ďalšie objekty na vyhlásenie za kultúrnu pamiatku. V súčasnej dobe sú niektoré už vyhlásené, ďalšie v procese správneho konania, alebo sa spracúva návrh na ich vyhlásenie. Je len na škodu vecí, že súpis už v čase svojho vydania nezobrazoval aktuálny stav pamiatkového fondu. Rovnako rozsah pamiatkových území môže byť v dohľadnej dobe prehodnotený, keďže revízia pamiatkových území bola realizovaná

ako samostatná úloha s vlastným harmonogramom nezosúladeným s revíziou pamiatok.

To, že napriek nedostatkom má koncepcia súpisu pamiatok, ktorú sme zvolili, svoje opodstatnenie, dokazujú reakcie odbornej verejnosti a Výročná cena časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2008 v kategórii publikácia, ktorú Pamiatkový úrad SR spolu s vydavateľstvom Slovarť získal v pomerne silnej konkurencii nominovaných.

Hoci projekt po rokoch trvania nesie nový názov – Základný výskum pamiatkového fondu a revízia Ústredného zoznamu pamiatkového fondu, jeho cieľ zostal stále ten istý: prehodnotiť kvalitu a kvantitu pamiatkového fondu Slovenska vo vzťahu k jeho regionálnemu rozloženiu a druhovému zastúpeniu, skvalitnenie evidencie ÚZPF a získanie uceleného súboru poznatkov o pamiatkovom fonde SR. Je koncipovaný ako dlhodobý, systematický, komplexný, koncepčne postihujúci viaceré aspekty ochrany pamiatkového fondu. Týka sa územia celého Slovenska, celého fondu hnuteľných a nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok, bez obmedzenia doby vzniku, zároveň aj vecí, ktoré svojou pamiatkovou hodnotou spĺňajú kritérium na vyhlásenie za národné kultúrne pamiatky. Na projekte sa podieľajú viaceré odborné pracoviská Pamiatkového úradu SR v Bratislave, ako aj Krajské pamiatkové úrady so svojimi pracoviskami a externistami. Sústreďenie odborníkov z rôznych vedných oblastí „pod jednou strechou“ tak umožňuje interdisciplinárny a teda komplexný prístup k pamiatke, pričom výstup z takto vedeného vedeckého výskumu môže nájsť okamžité využitie v praktickom uskutočňovaní ochrany pamiatkového fondu. Po deviatich rokoch od začatia prác môžeme konštatovať, že napriek nárokom, ktoré kladie projekt na organizáciu práce a odbornosť pracovníkov základné ciele, ktoré sme si stanovili na začiatku, sa darí plniť. Podarilo sa odstrániť nepresnosti v identifikácii pamiatok, rozpisom objektivej skladby nedostatky v ich komplexnej ochrane. Zvýšila sa miera poznania pamiatok a predmetu ich ochrany. S realizáciou projektu sa začalo o päť minút dvanásť ešte v podmienkach Pamiatkového ústavu. Po jeho transformácii na Pamiatkový úrad SR prax ukázala, že kvalitný výkon štátnej správy v oblasti ochrany pamiatkového fondu je možný len na báze aplikovanej vedeckej disciplíny, kde má stále svoju nezapustiteľnú rolu práve základný výskum. Sprístupnením obsahu Ústredného zoznamu pamiatkového fondu, poznatkov o pamiatkach a pamiatkových územiach a ich hodnotách formou publikácie si Pamiatkový úrad SR plní voči verejnosti jednu zo svojich základných úloh. Spätne očakáva, že osvojenie si znalostí o hodnotách kultúrneho dedičstva prispeje k formovaniu pozitívneho vzťahu verejnosti k nemu, a tým aj aktívnemu prístupu k jeho ochrane, obnove, prezentovaniu a ďalšiemu zachovaniu.

Lubica SZERDOVÁ-VELASOVÁ

Soupisy mariánských, trojičních a dalších sloupů a pilířů v českých zemích

V projektu, který je řešen jako účelově financovaný programový projekt Ministerstva kultury ČR,¹ se počítá především s pracemi soupisovými, průzkumnými a dokumentačními, na jejichž podkladě by vznikl pokud možno ucelený soubor informací o tomto druhu kamenosochařských památek (shromážděných samozřejmě vždy v určitém regionu a k určitému datu).

V rámci projektu jsou proto shromažďovány a vyhodnocovány údaje uváděné ve starší literatuře a archivních písemných a obrazových pramenech. V ideálním případě se podaří získat dostatek informací o tom, jak zkoumaný monument vznikl, z jakých materiálů byl vytvořen, kdo byl jeho pořizovatelem, kdo jeho autorem, jaké byly náklady spojené s jeho zhotovením a jak původně vypadal. Pokud se dochovaly, jsou shromážděny také informace o dalších osudech památky v průběhu její existence až do současnosti. Pozornost se při tom zaměřuje, pokud to prameny dovolí, především na změny výtvarné podoby statuí a na zjišťování materiálů používaných k opravám. Souběžně s archivním badáním probíhá terénní průzkum a dokumentace jednotlivých sloupů a pilířů.

Památky je dokumentována fotograficky (na klasický materiál, pracovní náhledy digitálně). Z důvodu archivace a dlouhodobého uchování obrazové informace je používána klasická černobílá fotografie (negativy formátu 6 x 9 cm a 9 x 12 cm, pozitivy nejméně 13 x 18 cm) a barevné diapositivy (formátu 6 x 6 cm). Vzniká tak fotografická dokumentace archivní povahy, která využívá k zaznamenání obrazové informace více než sto padesátileté existence prověřené médium. Získané obrazové informace (jak v negativních, tak v pozitivních) mohou být následně digitalizovány v dostatečné kvalitě ve formátech TIF, PDF, popřípadě JPEG. V této fázi průzkumu jsou zjišťovány také základní rozměry monumentu a použité sochařské materiály. Pomocí zaměření v systému GPS a orientace vůči světovým stranám jsou určeny jeho geografické souřadnice.

Nedílnou součástí průzkumu mariánských, trojičních a dalších světeckých sloupů a pilířů v České republice jsou orientační přírodovědné, respektive chemicko-technologické průzkumy stavu materiálů, z něhož jsou vytvořeny. Spolupráce chemika-technologů s historikem a historikem umění probíhá jak v rovině terénního průzkumu, tedy přímo v terénu, tak v oblasti vyhodnocování souvislostí a vztahů mezi záznamy v archivních pramenech a dochovanými relikty, například povrchových adjustací. Vlastní práce přírodovědce je koncipována do několika na sebe navazujících etap.

Získané uměleckohistorické, historické, přírodovědné i identifikační informace jsou v současnosti průběžně ukládány do digitální databáze (Microsoft Access,² souběžně s digitální databází je veden pro jistotu orientační přehled ve formě doplňkových kartotéčních listů). Základ databáze tvoří jednoduchá tabulka, kde každý řádek představuje konkrétní sledovaný objekt. Sloupce

pak slouží k rozdělení a rozřídění získaných informací podle předem určených kritérií. Každé heslo, každý jednotlivý řádek tak dostává standardizovanou podobu, se kterou je možné dále pracovat. Bez dodržení domluvené formy zápisu by například nebylo možné využívat různé vyhodnocování pomocí automatických operací. Výsledky by v takovém případě mohly obsahovat chyby, jež by uživatel při tak velkém počtu dat nemusel odhalit. To se týká například formátu názvu objektu, formátu data (zvláště u datací určených uměleckohistorickým rozbořením) a podobně. Databáze řeší část těchto problémů přímo – u některých hesel nabízí uživateli na výběr ze seznamu položek (například u zadávání okresů a krajů), jiné je nutné řešit formou metodiky práce s databází.

Z hlediska uživatele je dalším velice důležitým prvkem databáze formulář, který slouží k základní orientaci v uložených datech a umožňuje jejich snadnou editaci. Ve fyzické podobě by se dal formulář přirovnat ke katalogovému listu nebo evidenční kartě, z níž ostatně i vychází. V digitalizované formě však může využívat mnoha dalších výhod, zejména pak nejrůznějších přesahů a propojení k multimédiím. V našem konkrétním případě je možné se přes formulářové rozhraní jednoduše dostat k patřičné složce obsahující veškeré digitalizované obrazové materiály (fotografie, pohlednice, nákresy, mapy a podobně), případně se propojit se serverem www.mapy.cz a zobrazit vyhledaný objekt v mapce na základě naměřených GPS údajů. Pokud byly u objektu vypracovány nějaké laboratorní analýzy (stratigrafie povrchových úprav, petrografie, obsah vodorozpustných solí...), lze se přímo z formuláře propojit s laboratorní zprávou, která může obsahovat složitější formátování včetně vložené grafiky a podobně (nejčastěji soubory ve formátu PDF, RTF, DOC, XLS, PPT). Obdobně jsou přístupná další data náležející ke zkoumanému objektu – archivní rešerše, restaurátorské zprávy, uměleckohistorické rozborů... V tomto směru neplatí prakticky žádná omezení.

Poslední podstatnou součástí databáze jsou takzvané sestavy. Slouží k uspořádání vybraných dat a lze je využít k tisku. Jednoduchým způsobem je tak možné vytisknout celý obsah databáze v podobě klasických evidenčních listů nebo řešit pouze dílčí úkoly. Lze třeba vytisknout seznam všech objektů na území určitého okresu i se základními údaji o nich. Jádrem uvedených sestav bývají v mnoha případech dotazy, které lze vytvářet (programovat) a které slouží k třídění dat na základě stanovených parametrů. Díky těmto

■ Poznámky

1 *Morové sloupy v českých zemích (Bohemian plaque columns)*, publikace vzniklá z účelově financovaného programového projektu Ministerstva kultury ČR, č. PK95G010P P054, podle smlouvy PK 54/1996 na léta 1996–2010.

2 Program MS Access jako součást balíčku MS Office byl vybrán zejména pro svou rozšířenost a relativní dostupnost. V článku používáme termíny přejaté z tohoto programu, v jiném databázovém prostředí se popisované prvky mohou nazývat odlišně.

dotazům se badatelům otevírají další možnosti zpracování a využití získaných dat, což by bylo bez pomoci počítače velice zdlouhavé a složité. Vzhledem k množství zpracovávaných informací a celkové časové náročnosti projektu je tato část, ukrývající bezesporu nemalý badatelský potenciál, zatím jen málo využívaná. Projektu bylo dne 2. března 2007 uděleno čestné uznání nevládní panevropské kulturní instituce Europa Nostra European Union Prize for Cultural Heritage / Europa Nostra Awards 2006 za odborný přínos v oblasti památkové péče ve druhé kategorii – odborné studie.

Petr GLÁSER, Vratislav NEJEDLÝ

Soupis nemovitých kulturních památek Libereckého kraje

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci od roku 2008 soustavně pracuje na soupisu nemovitých kulturních památek, jenž by měl do budoucna pokrýt území celého Libereckého kraje. Soupis zachycuje aktuální stav po takzvané Obnově identifikace nemovitých kulturních památek ČR, úkolu Ministerstva kultury ČR, který oficiálně probíhal v letech 2000–2007. Při vyhodnocování materiálu z terénu k jednotlivým kulturním památkám vznikla myšlenka, že by bylo dobré tyto aktuální informace zpřístupnit i širší veřejnosti, a to právě formou soupisu. V současné době dokončujeme jeho první díl (vydán bude pravděpodobně v prvním čtvrtletí roku 2010), který zahrne zhruba polovinu libereckého okresu (abecedně řazené části obcí od Andělky po Letávice). Je nutné podotknout, že práce na soupisu probíhaly a probíhají víceméně živelně, při běžné pracovní agendě. Struktura soupisu se tvořila v průběhu zpracovávání podkladů na základě diskusí a konzultací s autory, grafikem a srovnáváním již vydaných historických i současných soupisů. Autorský tým je osmičlenný (Petr Freiwillig, Jarmila Hušková, Olga Křížková, Martin Ouhrabka, Zuzana Šonská, Jana Šubrtová, Renata Tišerová, Vladimír Vrabec), editorkou je autorka příspěvku. Grafické a fotografické práce zajišťuje Michael Čtveráček, jazykové korektury Barbora Vochozmůrková. Forma soupisu se ustálila na níže uvedené podobě. Okres, jak již bylo zmíněno, je rozdělen abecedně podle částí obcí, u nich je nastíněn jejich historický vývoj. Dále se zde nacházejí historické mapové podklady – císařské otisky stabilního katastru z roku 1843, jež zahrnují širší vztahy obce. Do současné mapy v měřítku přibližně 1 : 10 000 je proveden bodový zakres jednotlivých nemovitých kulturních památek (bodová vrstva je převzata z metainformačního systému NPÚ, takzvaného MISu). Jednotlivé památky či jejich areály jsou představeny pomocí slovního popisu formou anotace a obrazového materiálu. V úvodu anotace památku identifikuje rejstříkové číslo Ústředního seznamu kulturních památek ČR a její umístění

upřesňuje výčet parcel. U nich je uvedeno, zda se památková ochrana vztahuje i na ně, či nikoliv. Anotaci, která obsahuje i přepisy nápisů, uzavírá výčet pramenů a literatury vztahující se k jednotlivým objektům. První díl soupisu vychází díky finanční podpoře obcí Libereckého kraje. Doufáme, že i v následujících letech se podaří nezbytné finance získat a soupis bude moci pokračovat dalšími díly, které obsáhnou nemovitě kulturní památky na zbývajícím území Libereckého kraje.

Petra ŠTERNOVÁ

Registr průmyslového dědictví Výzkumného centra průmyslového dědictví Fakulty architektury ČVUT

Potřebu vytvářet soupisy památek pocítujeme v obdobích prudkých společenských změn, které s sebou vždy přinášejí vlnu ničení památek a zároveň mění naše vnímání toho, co za památky považujeme. Proměna euroatlantické společnosti z industriální na informační proběhla v českých zemích náhle a tradiční, ovšem značně zastaralý průmysl, udržovaný dosud v chodu ekonomickými podmínkami zemí Rady vzájemné hospodářské pomoci, smetla devadesátá léta. S ním však začaly mizet i jedinečné artefakty, stavby, technologie a znalosti, pocházející ještě z období jeho vrcholného rozvoje, období, které determinovalo podobu moderní společnosti.

Registr průmyslového dědictví je základním projektem Výzkumného centra průmyslového dědictví (dále jen VPCD), které bylo založeno roku 2002 při Českém vysokém učení technickém v Praze. Stal se řešením záhy pocítěné potřeby flexibilního databázového nástroje, umožňujícího informace o objektech průmyslového dědictví uchovávat, třídít a vyhodnocovat. Nejde tedy o soupis, ale o prostředek jeho vytváření, o databázi. Jejím myšlenkovým základem zůstává tradiční evidenční karta stavby, přizpůsobená a rozšířená ovšem tak, aby umožňovala popis průmyslového provozu ve všech technologických a historických souvislostech – autorem její struktury se na počátku vývoje Registru stal architekt Petr Vorlík. Tuto strukturu je ale možno doplňovat, protože karta je „pouze“ souborem v jazyce html, nahraným na mateřském serveru. Ten je pak pomocí internetového prohlížeče přístupný odkudkoliv, aby bylo možné jeho obsah co nejnázáve kdykoliv doplňovat nebo revidovat. Evidenční karty pak systém umí podle údajů ve všech částech struktury vyhledávat a třídít pomocí víceúrovňových filtrů i fulltextově, provazovat je do složitějších celků, propojovat na jiné webové stránky a na mapové databáze pomocí údaje GPS. Tvůrcem a správcem tohoto databázového stroje je programátor René Bezvald.

Na samém začátku byly do Registru mechanicky přeneseny již existující knižní soupisy, jako například čtyřsvazkové, byť metodicky ještě značně různorodé *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, připravené kolektivem historiků, muzejníků a pra-

covníků NPÚ.¹ Struktura karet však umožňuje zaznamenávat a především spojovat i zcela disparátní a kusé informace – kupříkladu z terénního průzkumu (záznam o tom, že někde cosi stojí) nebo rešerší literatury (součástí karty je bibliografie). Právě tato jeho vlastnost z něj učinila nepostradatelný základ všech výzkumů podniknutých na půdě VPCD, a tak počet staveb nějakým, byť jen základním způsobem registrovaných, podchycených Registrem průmyslového dědictví, v současnosti dosahuje deseti a půl tisíce na celém území dnešní České republiky. Zároveň se rozrostl o biografickou Databázi osobností (stavitelů i stavebníků) a Databázi území, popisující větší výrobní celky nebo liniové stavby – ta zatím funguje ve zkušebním režimu.

Záznam v Registru pochopitelně nemůže a technicky ani nemusí být někdy hotov a uzavřen, nicméně v ideální situaci je postupně dopracováván a tím i validován, a dosáhne-li potřebné úrovně, systém jej zobrazí mezi publikovanými položkami Registru, které jsou dostupné na webových stránkách VPCD po přihlášení. Návštěvník zde může studovat přibližně 1500 záznamů, vybavených současnými a dobovými fotografiemi, vyhledávat je a třídít stejně sofistikovaně, jako to umožňuje interní část Registru. Navíc v přehledu vidí i názvy a lokality vyhledaných objektů, jejichž záznam ještě validován není. Nové rozhraní této veřejné části, připravené během roku 2009, pak umožňuje také volit snazší práci s různými přednastavenými filtry, které návštěvníku v náhledech nabízejí kupříkladu stavby ve své existenci právě ohrožené nebo třeba takové, které se v posledních letech staly díky pedagogické a konzultační činnosti VPCD předmětem studentských prací na téma jejich nového využití. Tyto návrhy jsou k evidenční kartě připojeny jako soubor ve formátu PDF. Takovýto živý, neustále obnovovaný druh soupisu je pochopitelně náročný na dlouhodobé personální zajištění, a tím i na stabilní financování. Právě proto finalizování a zveřejňování záznamů často pokračovalo po etapách dílčích výzkumů, nejčastěji vymezených územně.

S tím však také souvisí dílčí výstupy Registru, které se svou podobou blíží tradičnímu památkovému soupisu. Přes výše zmíněné výhody digitální prezentace výsledků výzkumu totiž knižní publikace hrají svou popularizační nebo, chceme-li, psychologickou roli – sebedrobnější záznam na webové stránce, zdá se, nemá takový dopad jako stručnější heslo v tištěné, pečlivě připravené a vybavené knize. V případě VPCD jde především o řadu publikací, koncipovaných záměrně (a jen mírně nadsazeně) jako průvodce nového industriálního turistů. Po první příručce *Industriální cesty Českým středozápadem*² se jejich podoba ustálila na té, jakou představují dvě vydání *Pražského Industriálu*³ a *Industriálu Libereckého kraje*.⁴ (V logice rozmístění historických průmyslových center připravuje VPCD průvodce krajem Ústeckým a Karlovarským.) Se záznamy Registru však vznikly i publikace vymezené periodicky⁵ či typologicky^{6, 7} a jeho zatím posledním knižním rozvinutím je značně specifický průvodce *Co jsme si zbořili*, mapující nejvýraznější ztráty ve fondu průmyslového dědictví za posledních deset let.⁸

Význam Registru jako nástroje však tkví především v možnostech, které poskytuje při vlastním výzkumu – nejen tedy v komfortu při zpracování údajů, ale i ve snadné spolupráci s profesionálními či amatérskými znalci a také studenty. Právě v relativně nové a značně rozsáhlé oblasti zájmu, jakou je průmyslové dědictví, je především nutno rychle zanikající hodnoty okamžitě podchytit. Teprve poté lze začít třídít, porovnávat a hodnotit památky, které nám zanechala průmyslová éra.

Lukáš BERAN

■ Poznámky

- 1** *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I.–IV.* (ed. Hana HLUŠIČKOVÁ), Libri, Praha 2001–2003.
- 2** *Industriální cesty Českým středozápadem, průvodce vybranými industriálními objekty a technickými památkami* (eds. Eva DVOŘÁKOVÁ, Tomáš ŠENBERGER), ASCO, Praha 2005.
- 3** *Pražský industriál. Technické stavby a průmyslová architektura Prahy* (eds. Lukáš BERAN, Vladislava VALCHÁŘOVÁ), VPCD ČVUT, Praha 2005. (Vyšlo též anglicky pod názvem *Industrial Prague, Technical Buildings and Industrial Architecture in Prague*, Praha 2006, doplněné vydání 2007.)
- 4** Lukáš BERAN, Vladislava VALCHÁŘOVÁ: *Industriál Libereckého kraje*, VPCD ČVUT, Praha 2007.
- 5** *Meziválečná průmyslová architektura – Stavební kniha 2005* (ed. Vladislava VALCHÁŘOVÁ), EXPO DATA, Brno 2005.
- 6** Libor DOLEŽAL, Pavel JÁKL, Šárka JIROUŠKOVÁ, Tomáš ŠENBERGER: *České a moravské pivovary, stavební dědictví tradičního výrobního odvětví – Stavební kniha 2007*, EXPO DATA, Brno 2007.
- 7** *Vodní dílo v krajině* (eds. Lukáš BERAN, Vladislava VALCHÁŘOVÁ), VPCD ČVUT, Praha 2006.
- 8** *Co jsme si zbořili. Bilance mizející průmyslové éry* (eds. Benjamin FRAGNER, Jan ZIKMUND), ČVUT, Praha 2009.

Soupis drobné sakrální architektury v jižních Čechách 1993–2002

Každý příběh má svůj začátek...

Po roce 1989 došlo v České republice k nebyvalému nárůstu trestných činů vloupání do církevních objektů a následnému odcizení uměleckých předmětů. Ukázalo se, že do té doby existující dokumentace objektů byla zcela nedostatečná. Neumožňovala přesné stanovení rozsahu škody, mnohdy ji nebylo možné použít ani pro vyhlášení pátrání a ukázala se jako nevyhovující i v případech, kdy policie zadržela určité předměty a vyvstala nutnost určit, z kterého objektu pocházejí. Problémem se zabývala i vláda České republiky, která vydala nařízení (Usnesení vlády ČR č. 307 ze dne 28. 8. 1991 a č. 285 ze dne 9. 5. 1996) směřující k vzniku Integrovaného systému ochrany movitých pa-

mátek (ISO), pro jehož vytvoření uvolnila i značné finanční prostředky. Základem systému je pořízení nové kompletní fotodokumentace církevních objektů formou videozáznamů a jejich následného počítačového zpracování. Naplněním systému ISO byly pověřeny v té době regionální památkové ústavy, které se logicky v první fázi zaměřily na zdokumentování větších objektů, zejména kostelů, farních a děkanských úřadů. Bohužel téměř zcela opomenuty zůstaly menší objekty církevního charakteru (návesní kaple, výklenkové kapličky a boží muka), které nebývají v majetku církve, ale jednotlivých obcí, případně fyzických osob. Byť se jedná většinou o stavby historicky mladší než zmíněné kostely, jejich vybavení je v mnoha případech srovnatelné. I jejich dokumentace byla prakticky nulová. Mladší původ většiny kaplí je patrně také důvodem, proč nebyly dosud soustavněji zpracovány ani po stránce architektonické. Starší topografická literatura (*Soupis památek v politickém okrese...*) tento typ památek téměř pomíjí, novější *Umělecké památky Čech* uvádějí u vybraných objektů pouze signální informaci. Systematický soupis, byť pouze verbální, dosud neexistuje. Drobné informace k jednotlivým objektům se sporadicky objevují v regionální literatuře pojednávající o historii dané lokality, informace tohoto typu se však omezují pouze na historická data, charakter a povaha výzdoby jsou opomenuty.

Východiska a cíle soupisu

Pod dojmem téměř každodenního traumatu z naprosté bezmocnosti vůči ztrátám uměleckých předmětů, které lze snad srovnat jen s velkými válečnými konfliktky, jsme se rozhodli pokusit se zmapovat celý fond drobné sakrální architektury v jižních Čechách nejen z hlediska umělecké výzdoby a vybavy, ale i z hlediska architektonického, stavebně-historického a typologického.

V roce 1993 jsme připravili projekt soupisu rozložený původně na 5 let, k jehož realizaci jsme využili prostředků institucionálního výzkumu a vývoje, v letech 1999–2002 pak byl tento projekt přijat jako účelový výzkumný úkol Ministerstva kultury ČR. Dvoučlenný výzkumný tým ve složení PhDr. Pavel Hájek a Zdenka Paloušová vstoupil na velmi tenký led. Tušili jsme, že práce rozhodně nebude jednoduchá, ale ani jeden z nás si nepředstavoval, že nám tento projekt vyplní deset let života a stane se nám tak trochu osudem.

Předmětem výzkumu byla drobná církevní architektura – návesní, hřbitovní, hrobní, výklenkové kaple a kapličky, kamenná a zděná boží muka. Zatímco u kaplí a kapliček není terminologického sporu, termín boží muka může být vykládán různými způsoby, které pak ovlivňují šíři záběru projektu. Pro tento projekt jsme chápali boží muka v širší vymezení Jaroslava Heroutem: „Boží muka jsou: 1. sloupková, kamenná..., v podobě sloupku s kapličkovým horním ukončením, na jehož bocích, není-li lucernovitě otevřené, bývají reliefs, ...popřípadě postavy svatých, nápisy, letopočet apod. Na vrcholu kamenný nebo kovaný křížek. 2. pilířková, zděná, obyčejně čtyřboká, omítaná

a bílená, s horní částí buď lucernovitou se soškou, nebo výklenky na obrázky...“¹ Toto terminologické vymezení bylo podstatné, protože za boží muka jsou obecně považovány i kamenné a litinové kříže rozestě po krajině, obvykle na upomínku tragické či jinak památné události, případně jako místo odpočinku při cestách, určené k duchovnímu rozjímání. Přestože se v řadě případů jedná o velmi kvalitní řemeslnou práci, takto chápaná boží muka nebyla do projektu zahrnuta.

Některé kaple stojí svojí velikostí na hranici mezi síňovou kaplí a menším kostelíkem. Základním principem bylo v takovém případě určit vlastníka objektu. Do projektu byly totiž zahrnuty pouze objekty, které nejsou v majetku církvi.²

Projekt sledoval několik základních cílů. V první řadě bylo nutno provést důsledný terénní průzkum a podchytit tak v maximální úplnosti existenci tohoto typu drobné církevní architektury v regionu jižních Čech. Vedle zachycení a popisu architektury byl zcela prioritním cílem důsledný průzkum a dokumentace vybavení uměleckými předměty. Jako doplňkový cíl jsme stanovili pokus o shromáždění hlavních historických údajů o vzniku a původu staveb s využitím hlavních archivních materiálů a pramenů. Nečinili jsme si tak ambice provést důsledný archivní průzkum.

Metodologie soupisu

Rozsah území a charakter zkoumaného fondu vyžadovaly stanovení výchozích metodických přístupů, které se v průběhu prací podle získaných zkušeností upravovaly. Určujícím momentem byla etapizace práce, která byla k našemu překvapení velmi provázána s ročními obdobími. Teoreticky práce probíhaly ve čtyřech etapách:

1. zmapování existence objektů a dokumentace jejich exteriéru – IV., V. měsíc;
2. dokumentace interiérů a mobiliáře objektů – VI.–X. měsíc;
3. zpracování veškerého materiálu z terénu – průběžně, především však v závěru;
4. rešerše v archivech, muzeích, literatuře – průběžně a následně po předchozích etapách.

První etapě řešení předcházelo studium dostupných topografických podkladů,³ které byly nezbytným vodítkem pro odhad její časové náročnosti. Součástí přípravy byla samozřejmě excerptce dosud vydaných soupisových prací.⁴ Jako velmi důležité a informačně hodnotné se ukázaly *První evidenční soupisy památek*, vzniklé na počátku 60. let 20. století pro jednotlivé okresy kraje jako podklad pro tvorbu státního seznamu kulturních památek, zachycující řadu objektů a předmětů dnes již neexistujících.⁵ Soustředěním informací ze snáze dostupných pramenů jsme vypracovali hrubý výčet objektů našeho zájmu s tím, že je nutno navštívit všechny lokality a tento výčet konfrontovat se skutečností. V praxi to znamenalo provedení skutečné prospekce, vedle známých objektů vyhledání i objektů tušených, jejichž existenci jsme předpokládali ze zákresů v topografických materiálech či konfigurace terénu. V neposlední řadě jsme čerpali ze znalostí místních obyvatel, což bylo podstatné zejména

v pohraničních oblastech, v nichž je snáze dostupných pramenů informací opravdu velmi málo.

První etapa kromě vymezení zkoumaného prostoru a prvotního podchycení existence příslušných objektů zachycovala zejména stav jejich exteriéru. Důvody byly veskrze praktické. Pro vyhovující a dostatečně vypovídající dokumentaci bylo nezbytné získat fotografie v období vegetačního klidu, před olistěním stromů obklopujících jednotlivé objekty. Tím byla první etapa průzkumu omezena na velmi krátké časové období měsíce dubna a počátku května. Zároveň nám první etapa otevírala možnost určit objem etapy druhé – počet nutných dalších výjezdů, při nichž by byla dokončena dokumentace eventuálních detailů a především zevrubně prověřeny a dokumentovány interiéry včetně mobiliáře.

V tomto zdánlivě stručném konstatování činnosti se však skrýval o mnoho složitější způsob skutečného provedení. Druhému výjezdu do příslušné lokality předcházela nezbytná administrativní příprava. Ve spolupráci s referáty regionálního rozvoje příslušných okresních úřadů jsme informovali prostřednictvím shromáždění starostů jednotlivé obecní úřady o přípravě průzkumných prací. Pomocí dotazníku, předaného okresním úřadem jednotlivým starostům, jsme se snažili, aby průzkumné práce získaly oficiální charakter. Obsah dotazníku jednak přispěl samotným starostům k ujasnění vlastnických vztahů (obce jsou majiteli valné většiny zkoumaných staveb) a jednak potvrdil či doplnil první fázi průzkumu, tedy prospekci v terénu a vyhledávání objektů splňujících daná kritéria. Přes výše uvedenou cestu jsme se bohužel setkali se skutečností, že mnohdy naše dotazy vůči obecním úřadům zůstaly bez odpovědi a komplikovaly tak přechod ke druhé etapě výzkumu. Navzdory tomu se tento nesnadný úkol postupně podařilo naplnit a představitel

■ Poznámky

- 1 Jaroslav HEROUT: *Slabikář návštěvníků památek*, 3., přepracované vydání, Praha 1994.
- 2 Církevní objekty byly dokumentovány systémem ISO a docházelo by tak k neúčelné duplicitě.
- 3 Indikační skici Stabliňého katastru z 20. a 30. let 19. století, mapy II. vojenského mapování 1836–1852, topografické mapy 1 : 5 000, turistické mapy 1 : 50 000.
- 4 *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese...*; *Umělecké památky Čech I–IV*, (ed. Emanuel POCHÉ), Praha 1977–1982.
- 5 *První evidenční soupis památek v okrese České Budějovice*, strojopis, České Budějovice 1962; *První evidenční soupis památek v okrese Český Krumlov*, strojopis, České Budějovice 1962; *První evidenční soupis památek v okrese Jindřichův Hradec*, strojopis, České Budějovice 1962; *První evidenční soupis památek v okrese Písek*, strojopis, České Budějovice 1962; *První evidenční soupis památek v okrese Prachatice*, strojopis, České Budějovice 1962; *První evidenční soupis památek v okrese Strakonice*, strojopis, České Budějovice 1962; *První evidenční soupis památek v okrese Tábor*, strojopis, České Budějovice 1962.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

Autorem všech fotografií je P. Hájek

Obr. 1. Cerbonice (okres Písek), vyklenková kaple.

Obr. 2. Dírná (okres Tábor), boží muka.

Obr. 3. Dražičky (okres Tábor), boží muka.

Obr. 4. Jistebnice (okres Tábor), boží muka.

Obr. 5. Maříž (okres Jindřichův Hradec), boží muka.

Obr. 6. Novosedly (okres Strakonice), vyklenková kaple sv. Jana Nepomuckého.

Obr. 7. Opařany (okres Tábor), boží muka.

Obr. 8. Oslov (okres Písek), boží muka.

Obr. 9. Radomyšl (okres Strakonice), boží muka sv. Antonína.

Obr. 10. Rojice (okres Strakonice), boží muka.

Obr. 11. Skrychov u Opařan (okres Tábor), boží muka.

Obr. 12. Vodňanské Svobodné Hory (okres Strakonice), vyklenková kaple sv. Linharta.

místní samosprávy většinou při osobním kontaktu během druhé etapy nakonec dostatečně vnímali prospěšnost této činnosti.

Druhá etapa představovala pořízení dokumentace interiérů zjištěných objektů a zejména sestavení soupisu veškerého dochovaného vybavení. Prvním podstatným problémem bylo zajištění přístupu do jednotlivých objektů. Vzhledem k tomu, že majitelé kaplí jsou většinou obce, kontaktovali jsme představitele místní samosprávy. Díky seznamům poskytnutým okresními úřady jsme měli k dispozici kontaktní adresy a telefonní čísla starostů a jejich zástupců. Největší potíže činilo skloubit časové možnosti starostů tak, abychom co nejehospodárněji využili svůj pracovní čas a najezdili co nejméně zbytečných kilometrů (zde je třeba vzít v úvahu, že většina starostů malých obcí není uvolněna a ne každý má možnost na čas opustit zaměstnání tak, jak by vyžadoval optimální postup průzkumu). Po překonání elementárního problému s přístupem do objektu začala vlastní průzkumná práce. Jejím obsahem, jak je uvedeno výše, bylo pořízení dokumentace interiérů a soupisu vybavení. Pořizovali jsme celkové záběry interiérů, které dávají představu o architektonickém řešení i o celkovém uspořádání mobiliáře. Výtvarně náročnější řešení interiérů jsme dokumentovali detailními záběry například kleneb, okenních výklenků, výzdoby stěn a podobně. Soupis vybavení vycházel z principů a rozsahu vyžadovaných systémem ISO.

Kromě poměrně kvalitní barevné fotodokumentace byl takřka každý předmět pojmenován, změřen, orientačně časově zařazen, byl určen materiál a technika zpracování, podrobně byl popsán stav předmětů. Z podrobnějšího popisu jsme vyloučili pouze barvotiskové obrazy a zcela novodobé, nehodnotné předměty. V takovém případě byl pořízen pouze verbální soupis. Většina těchto předmětů pak byla zdokumentována v celkových záběrech interiérů. Součástí soupisu byl též záznam o chybějících předmětech, pokud byla tato informace známa. Následkem katastrofálního nárůstu trestné činnosti byla dochovaná hodnotnější část mobiliáře uschována mimo vlastní objekt. Zajištění přístupu i k této skupině předmětů bylo prakticky možné pouze ve spolupráci s představitelem místní samosprávy.

Kontakt se zástupcem místní samosprávy jsme dále využili k nahlédnutí do obecní kroniky, pokud existuje. Kronika byla prakticky jediným dostupným typem dokumentu, sporadicky přinášejícím údaje o historii kaplí, zejména těch, které vznikly až ve 20. století.

Po provedení terénního průzkumu a pořízení dokumentace přicházela na řadu završující, nejnáročnější etapa velmi namáhavé práce – zpracování textové části průzkumu zahrnující vedle základních lokalizačních údajů objektů úplný popis architektury exteriéru a interiérů, podrobný popis jednotlivých mobiliárních předmětů a základní historické údaje. Výsledný materiál představuje relativně ucelený obraz o daném objektu. Některé pasáže, zejména části věnované mobiliáři, byly zpracovány s maximální úplností, naopak

pasáže věnované historii objektu jsou pouze úvodem do problematiky a mohou být základem pro podrobnější, zejména archivní průzkumy.

Přes velmi napjatý termín jsme se snažili vyhledat v oblastních, okresních a městských archívech základní historická data nebo souvislosti, v okresních či městských muzeích jsme pátrali po dobových dokumentech jakéhokoliv druhu, zejména historické fotodokumentaci. Zároveň jsme vyhledávali v převážně regionální literatuře a již zmíněných obecních či jiných kronikách. Velmi cenným materiálem, přinášejícím vždy alespoň elementární informace, byly historické mapové podklady, zejména stabilní katastr, který je určitým mezníkem pro dataci objektů, a historické pozemkové mapy, často obsahující již zapomenutou informaci o zasvěcení objektu (zvláště u výklenkových kaplí a božích muk bez vybavení).

Výsledky výzkumu

V průběhu téměř deseti let jsme prozkoumali území všech tehdejších okresů Jihočeského kraje (tedy již bez okresu Pelhřimov), měli jsme vzácnou a nenahraditelnou příležitost poznat území jako celek, což nám umožnilo srovnávat jednotlivé regiony, ale zejména poznat a definovat typologii a historické vazby staveb drobné církevní architektury. Shromáždili jsme dostatek materiálu pro srovnávací analýzy, nezbytné pro datování jednotlivých typů staveb, zejména božích muk a výklenkových kaplí, o nichž písemné prameny většinou zarytě mlčí. Statistickým pohledem řečeno jsme zdokumentovali téměř 2500 objektů, z toho v okrese České Budějovice 483 objektů, v okrese Český Krumlov 344, v okrese Písek 382, v okrese Strakonice 355, v okrese Jindřichův Hradec 272, v okrese Písek 244 a v okrese Tábor 287 objektů.

Návesní kaple mívají standardní vybavení – oltář s centrálním obrazem či sochou, dvě sochy po stranách oltáře, jeden obraz či sochu v nástavci, někdy svatostánek, na menze bývá umístěno množství předmětů nejrůznější úrovně z darů příznivců, 14 obrazů zastavení křížové cesty a další, různé kvalitní obrazy. V trvale obydlených oblastech existuje mnoho kaplí velikosti malého kostelíka a spektrum předmětů se rozšiřuje o liturgické náčiní, svícny, lavice, často další oltáře a sochy, předměty související s konáním procesí a poutí. Podle pořízené fotodokumentace bylo v průběhu výzkumu zpracováno a zdokumentováno přibližně 8000 mobiliárních předmětů, pro které byla pořízena poměrně kvalitní barevná fotodokumentace a zpracován podrobný popis.

Vedle vlastního soupisu, tvořeného, jak bylo uvedeno výše, popisem staveb a popisem umělecké výzdoby, vznikla krátká studie, ve které jsme se pokusili shrnout získané poznatky.⁶ Studie představuje pokus o vytvoření základní typologické struktury drobné církevní architektury a pokus o syntézu vývoje jednotlivých typů staveb ve vazbě na region a společensko-historické prostředí.

A co dál...

Soupis drobné církevní architektury v jižních Čechách vznikl jako interní materiál pro potřeby památkové péče. Již v průběhu prací jsme byli vyzýváni k publikaci výsledků. Zde je nutné říci, že jsme se obávali zveřejnění některých informací z důvodu bezpečnosti staveb a předmětů samotných. Důkazů o tom, že zveřejnění informace o existenci uměleckého předmětu vedlo k jeho odcizení, jsme měli ze své každodenní práce dostatek. Přesto jsme v roce 2001 připravili výstavu v prostorách českobudějovické radnice a posléze v prostorách hradu v Nových Hradech s názvem *Kaple a kapličky jižních Čech*,⁷ která poprvé představila fond jihočeské drobné církevní architektury v celku a v souvislostech. Následovaly krátké příspěvky do jiných tištěných výstupů a spoluúčast na dalších, úzeji vymezených výstavách,⁸ širší laické veřejnosti jsme výsledky předložili ve formě přednášek. Teprve rok 2009 přinesl odpovídající shrnutí a prezentaci výsledků výzkumu. Problematiku božích muk v jižních Čechách jsme shrnuli do dvou výpravných publikací,⁹ představujících vývojovou typologii kamenných a zděných božích muk v jižních Čechách doplněnou množstvím fotografické dokumentace, vydaných v rámci edičního programu NPÚ – ÚOP v Českých Budějovicích. Zájímavou zkušeností byl rovněž podíl na výstavě *Duchovní krajina: jižní Čechy*,¹⁰ která představila jihočeskou krajinu a s ní spojenou drobnou sakrální architekturu v bretaňském L'Orientu.¹¹

■ Poznámky

6 Pavel HÁJEK, Zdenka PALOUŠOVÁ: *Kaple a kapličky v regionu jižních Čech. Architektura a mobiliář. Nástin vývoje a typologie, závěrečná zpráva účelového projektu 33 / MK ČR 1999–2003.*

7 Pavel HÁJEK, Zdenka PALOUŠOVÁ: *Kaple a kapličky Jižních Čech*, doprovodný text výstavy, České Budějovice 2001.

8 Zdenka PALOUŠOVÁ: *Kamenné kaple a stélová boží muka*, in: *Novohradské hory a Novohradské podhůří – příroda, historie, život*, (eds. Vladislav DUDÁK a kol.), Praha 2006; Michal VALENČÍK, Zdenka PALOUŠOVÁ: *Poškozene a zničené památky sakrální*, in: *Novohradské hory a Novohradské podhůří – příroda, historie, život*, (eds. Vladislav DUDÁK a kol.), Praha 2006; Zdenka PALOUŠOVÁ: *Kapličky Vyšebrodská*, doprovodný text k výstavě v Českokrumlovském muzeu, České Budějovice 2000; Zdenka PALOUŠOVÁ: *Kaple a kapličky na Zlatokorunsku*, in: *Kláster Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé*, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích 2007, s. 108–117.

9 Pavel HÁJEK: *Zděná boží muka v jižních Čechách*, České Budějovice 2009; Zdenka PALOUŠOVÁ: *Kamenná boží muka v jižních Čechách a přilehlé Moravě*, České Budějovice 2009.

10 *Duchovní krajina: jižní Čechy*, České Budějovice, duben 2009, L'Orient, Bretaň, září–říjen 2009.

11 V roce 2010 uvidí návštěvníci tuto výstavu na pěti místech v Dolním Rakousku.

13

Obr. 13. Slavňovice (okres Tábor), návěsní kaple.

Desetiletá práce na soupisu drobné sakrální architektury měla i netušený lidský rozměr. Při cestách a spíše necestách za kapličkami a božími muky jsme si stále více uvědomovali symbiózu těchto staveb s krajinou a sídly, přirozený cit většinou neznámých stavitelů pro harmonii díla člověka a díla přírody. Uchvacoval nás genius loci některých míst, síla, která z nich dosud vyzařuje a která nutí k zastavení a symbolickému či skutečnému smeknutí. Poznali jsme místa, kam bychom jinak asi nepřišli, rok od roku sílil náš vztah k tomu kraji, utvrzovalo se přesvědčení, že má smysl chránit hodnoty minulosti, a to nejen stavby takzvané velké architektury, ale i stavby drobné, díla s nižší výtvarnou hodnotou, která však jsou neodmyslitelnou součástí krajiny a života. Z vlastního ješitného pohledu se domníváme, že provedený soupis napomohl k probuzení zájmu především místních samospráv o tyto památky. Je-li tomu skutečně tak, naše práce snad nebyla zbytečná a stala se jedním z těch střípků, které přispívají k záchraně těchto staveb.

Pavel HÁJEK

SEMINÁŘE KONFERENCE AKCE

Čtvrté pracovní jednání pracovníků zámeckých zahrad a odborných pracovníků na úseku historické zeleně Národního památkového ústavu

Toto pracovní jednání se uskutečnilo ve dnech 28. 7. – 30. 7. 2009 v rámci vzdělávacího cyklu zahradníků na téma Historické oranžerie a zahradní stavby – výzkum – konzervace – využití. Jednalo se o další etapu předávání zkušeností v rámci průzkumu, inventarizace a záchranu oranžerijních staveb, jiných zahradních staveb a jejich využití. Exkurzi připravilo NPÚ – ÚOP v Brně, odbor specialistů, ve spolupráci s NPÚ – ÚOP v Pardubicích, jmenovitě s Ing. Věrou Skálovou. Celkem se exkurze zúčastnilo 22 pracovníků, jediným zástupcem Slovenska byla Ing. Veronika Vagenknechtová.

V první den jednání, 28. 7. 2009, účastníci navštívili tyto objekty:

Zámek (okres Ústí nad Orlicí). Starostka Zuzana Tvrzníková nás seznámila s historií zámeckého památkového objektu a parku s oranžerií. Oranžerie byla postavena v roce 1843 a sloužila k přezimování palem a vzácných květin. Její součástí byla údajně i fíkovna. V roce 1958 byla oranžerie přebudována a upravena jako prostor pro kulturní a společenská setkání občanů. V zámku sídlí Státní oblastní archiv, byla zde vybudována první účelová hala pro ukládání archiválií, dále byla zřízena konzervátorská a restaurátorská dílna a zahájeno mikrosnímkování matrik. V zámeckém parku roste vícekmenná letitá lípa, která v roce 2004 získala titul Strom roku v celostátní soutěži, pořádané Nadací Partnerství v Brně. Z původních staveb v parku se také dochoval osmiboký dřevěný altán, který byl původně zasklený.

Choceň (okres Ústí nad Orlicí). Zdejší oranžerie značných rozměrů je stavebně přizpůsobená dnešnímu provoznímu využití a nachází se v dosti špatném stavu. Zahradnické firmě zde hospodařící poskytuje výrobní zázemí. Zdejší zahradnictví s kvalitními výpěstky má dlouholetou tradici.

Častolovice (okres Rychnov nad Kněžnou). Rozlehlý zámecký park (31 ha) s květinovou výzdobou svědčí o vytříbeném vkusu majitelky Diany Šternberkové, která zámecký areál získala zpět v restitučním řízení. Oranžerie spojená se zámekem je upravená tak, aby vyhovovala současným potřebám, například jako společenské zázemí při konání svateb, oslav a podobně.

Hrádek u Nechanic (okres Hradec Králové). Na romantický zámek ve stylu anglické gotiky navazuje přírodně krajinářský park, který je již několik let využíván jako golfové hřiště. Středová část oranžerie, na kterou navazovaly po obou stranách skleníky, je již o jedno křídlo ochuzena, protože bylo zbouráno. Zbývající skleníková část je v havarijním stavu, a přístup do ní proto

není možný. Část tohoto komplexu je zařízena jako obydlí. Objekt včetně pěstebního zázemí působí neupraveným dojmem. Pro nedostatek financí se s obnovou zatím nepočítá.

Druhý den, 29. 7. 2009, byla na programu návštěva těchto objektů:

Karlova Koruna u Chlumce nad Cidlinou (okres Hradec Králové). Zámecký park v krajinářském slohu o rozloze 18 ha se rozkládá kolem zámku na návrší severozápadně od Chlumce nad Cidlinou. V letech 1815–1820 vznikla empírová oranžerie (autorem byl pravděpodobně Jindřich Koch). Později nebyla využívána a chátrala. V roce 2008 konečně došlo k její rekonstrukci; středová část je využívána pro společenské a kulturní účely. Je typickým příkladem oranžerie zachráněné „za pět minut dvanáct“. Na stavbu oranžerie navazuje pravidelná novodobá parková úprava.

Kopidlno (okres Jičín). Zámek slouží pro potřeby zahradnické školy. Přírodně krajinářský park s ústředním paloukem a mnohými solitérními dřevinami je obohacen o stavbu obnoveného rozlehlého skleníku se sbírkami rostlin, je pečlivě upraven a udržován. Jedná se u nás o ojedinělý typ historického skleníku zdobného charakteru s dobře zvolenou výsadbou. Na park navazuje zahradnický areál se stavbou v závěru, která je v literatuře zmiňována jako fíkovna. Další úpravy zřejmě změnily původní stav a stavba by zasloužila stavebně-historický průzkum k vyjasnění pozdějších zásahů.

Lázně Běláhrad (okres Jičín). Součástí památkového areálu – zámku s parkem – je empírová oranžerie z roku 1831, která je od roku 1959 využívána jako výstavní prostor se stálou expozicí věnovanou dílu Karla Václava Raisa. V 70. letech 20. století prošla rekonstrukcí okna, vstupní pavilon a kotelná. V současnosti má stavba svým využitím zajištěnou údržbu, a tedy další existenci.

Žíreč (okres Trutnov). Zámek, v minulosti využívaný jako jezuitský klášter, se dnes nazývá Dům sv. Josefa a je využíván pro pacienty s roztroušenou sklerózou. Nevelký zámecký park a rekonstruovaná oranžerijní stavba měly pacientům sloužit k relaxaci, oranžerie i k ubytování. Zřejmě nepochopením architekta, který zpracoval návrh na úpravy, však oranžerijní stavba není funkční ani pro pěstování rostlin (chybí větrání, stínění a voda), ani pro bydlení. Náprava bude jistě velice nákladnou záležitostí, ale bez ní ztrácí stavba svoji funkci a poslání.

Jaroměř (okres Náchod). Zahradnická firma Černý byla založena v roce 1859 Ferdinandem Hlaváčkem. Od roku 1928 se začali pokračovatelé rodinné zahradnické tradice František a Marie Černí specializovat na šlechtění a výrobu osiv, především petúnií a begonií. První původní odrůda s názvem Karkulka byla uvedena na trh v roce 1934. Vyšlechtěním celé řady klasických, nehybridních odrůd se podařilo Černým prosadit se proti konkurenci zavedených německých firem. V roce 1960 byla firma znárodněna a stala se součástí firmy Sempra. V roce 1991 byl majetek v restituci navrácen původním majitelům. V letošním roce úspěšná firma Černý slaví 150. výročí svého za-

1

2

3

4

5

6

Autorkou všech fotografií je D. Fetterová.

Obr. 1. *Kopidlno (okres Jičín), palmový skleník v zámeckém parku.*

Obr. 2. *Lázně Běláhrad (okres Jičín), oranžerie v zámeckém parku.*

Obr. 3. *Kvasiny (okres Rychnov nad Kněžnou), dosud nevyužívaná oranžerie se skleníkem.*

Obr. 4. *Žitvě (okres Trutnov), oranžerie po rekonstrukci.*

Obr. 5. *Jaroměř (okres Náchod), oranžerie přebudovaná na prodejnu.*

Obr. 6. *Karlova Koruna u Chlumce nad Cidlinou (okres Hradec Králové), oranžerie po rekonstrukci.*

ložení. Pýchou firmy je rekonstruovaná stará oranžerie upravená jako reprezentační prodejna.

Josefov (okres Náchod). Pevnost byla postavena v letech 1780–1787 z podnětu císaře Josefa II. a měla sloužit k ochraně zemských hranic proti výbojnému Prusku. Josefov patří k nejlepším dílům fortifikačního umění 18. století, kdy bastionový typ pevností dosáhl svého vrcholu. Je také výjimečným dokladem evropského urbanismu. Součástí muzejní expozice v bastionu je lapidárium barokních soch Matyáše Bernarda Brauna včetně nejkrásnější sochy východočeského baroka – Plačící žena.

Poslední den, 30. 7. 2009, zamířili účastníci do těchto lokalit:

Betlém u Kuksu (okres Trutnov). V letech 1726–1733 vznikl v lese Betlémě soubor soch, tesaných přímo do skal Matyášem Bernardem Braunem a jeho dílnou. Do balvanů byly vytesány sochy poustevníků Onufria a Garina, sv. Jana Křtitele, Maří Magdaleny a sousoší Studna Jakobova. Na skalách vznikly reliéfy sv. Huberta, Narození Páně, Příjezd Tří králů, které se nacházejí podél cesty vedoucí ke kapli. Jde o soubor myšlenku naplnění krajiny tvorbou, která ve vr-

cholné formě vytváří harmonii přírody a soch v ní jako fenomén krajiny. Sochy jsou bohužel poškozené a ani jim, ani přírodnímu okolí nesvědčí velký nápor návštěvníků.

Kuks (okres Trutnov). V roce 1694 založil hrabě František Antonín Špork na jedné straně údolí Labe lázně a své sídlo, na protější straně pak roku 1697 špitál s kostelem a hrobkou. Celek byl vzájemně propojen zahradními úpravami a vybaven velkorysým souborem kvalitních soch Matyáše Bernarda Brauna a jeho dílny.

Ratibořice (okres Náchod). Půvabný zámek se nachází v malebném parku s rybníkem, v jehož závěru je oranžerie vybudovaná na místě starého bělidla. Po obnově slouží zahradnickým účelům. I přes omezené finanční prostředky působí oranžerie s okolním parkem uceleným dojmem. O park se stará zámecký zahradník Bedřich Mertlík (84 let), který je v obdivuhodné kondici.

Nové Město nad Metují (okres Náchod). Nynější úprava terasové zahrady představuje ojedinělý příklad moderní zahrady panského sídla v historickém prostředí. Salu terenu evokuje zahradní síň z roku 1910 od Dušana Jurkoviče, kde je říčními oblázky vyložená zimní zahrada s kamennou fontánou.

Opočno (okres Rychnov nad Kněžnou). V udržovaném zámeckém parku je situována dlouhá oranžerie, vybavená zdobnými dřevěnými prvky. Její interiérový je poměrně nešťastně upravený; stěny byly pokryty téměř do výšky 2 m neprodyšnými obkládacími dlaždicemi a ani vyvýšené záhony nepůsobí dobrým dojmem. Výběr rostlinného materiálu neodpovídá značným rozměrům prostoru. Oranžerie by mohla být využívána pro sochařské výstavy nebo jako lapidárium, v horních prostorách lze umístit kanceláře nebo klubovny. Rozhodně si tato pozoruhodná stavba zaslouží více pozornosti.

Kvasiny (okres Rychnov nad Kněžnou). Majitelka Soňa Klímová získala v restitučním řízení zámecký

areál s parkem ve velice špatném stavu zaviněném dlouholetým působením někdejších uživatelů. Lovecký sál se zelenými kachlovými kamny byl nyní upraven a slouží pro pořádání výstav, ale i ke kulturním a společenským účelům. Na tento lovecký sál navazovala oranžerie, která zvenku působí dobrým dojmem, zejména svými vyřezávanými prvky. Interiérový s napodobením skalní grotty nemá očekávaný efekt. Oranžerie zatím není využívána k žádným účelům, stejně jako navazující pěštinový skleník. Další staré skleníky byly zbourány, ale dům zahradníka zůstal zachován. Majitelka pečlivě spravuje zámecký park, rybník i ovocný sad. Škoda, že nezůstaly zachovány původní turbíny v bývalé vodní elektrárně u říčky Bělé. Optimistický postoj majitelky a její tvůrčí nadšení nás všechny potěšilo.

Letohrad (okres Ústí nad Orlicí). Na okraji přírodního parku je situována oranžerie, která byla přebudována a slouží v současné době jako skladiště obce. Interiérový byl značně změněn a další prostory byly přistavěny. Tato kdysi zajímavá stavba by si rozhodně zasloužila vhodnější využití, než je to současné, které je nicméně alespoň zárukou její další existence.

Touto návštěvou byl ukončen poměrně náročný program, který vyžadoval pozornost a soustředění účastníků, jejichž úkolem bude zpracování zprávy s osobními poznatky, podněty a případnými doporučeními. O hladký průběh čtvrtého pracovního jednání se zasloužila Ing. Věra Skálová i vedoucí pracovníci jednotlivých památkových objektů.

Toto pracovní jednání bylo věnováno vzpomínce na zakladatele zámeckých zásobních zahrad – Ing. Františka Dobrovského ve Východočeském kraji a Ing. Pavla Vláška v kraji Jihomoravském.

Dagmar FETTEROVÁ

1

Obr. 1. Buchlovice (okres Uherské Hradiště), ukázka aranžování květin v zámeckém pokoji. (Foto Eva Dvořáková, 2009)

Celostátní seminář Aranžování květin v historickém interiéru v Buchlovicích

Seminář s mezinárodní účastí se uskutečnil ve dnech 2.–4. září 2009 v areálu zámku v Buchlovicích. Pořadatelem byl Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Kroměříži a v Brně, Státní zámek Buchlovice a Slávek Rabušic – Květinová galerie v Brně.

Letošního semináře se zúčastnilo 63 pracovníků z hradů, zámků a muzeí České republiky a 2 pracovníci slovenského Múzea Betliar.

První den semináře byly do programu zařazeny příspěvky Ivany Syslové *Historie zámku v Buchlovicích*, Ing. Lenky Křesadlové *Zámecký park a zahrada v Buchlovicích* a Ing. Přemysla Krejčířka, Ph.D., *Pavel Vlášek a fuchsie*.

Druhý den následovaly přednášky Ing. Lenky Křesadlové *Historie buchlovických skleniců*, Slávka Rabušice *Historie aranžování květin* a „předváděčka“ – svatební floristika a Evžena Kopeckého *Květiny ze zásobních zahrad a z přírody*.

Pořadající kastelánka této květinové akce připravila pro účastníky semináře překvapení v podobě varhaního koncertu a dívčích zpěvů ve farním kostele sv. Martina.

Závěrem tří denního semináře předvedli jeho účastníci své umění v aranžování květin v historickém prostředí zámku.

Dagmar FETTEROVÁ

Nové trendy ve zprostředkování kulturních památek ve Francii

V pařížském Cité des sciences & de l'industrie se 7. října 2009 konalo již sedmé Fórum školní návštěvy. Svou vzdělávací nabídku zde ve volně přístupných stáncích prezentovala přibližně stovka vystavujících z různých oborů a míst Francie. Nejpočetněji byla zastoupena muzea, zámky a turistické kanceláře, přehlídku zpestřovala i zoologická zahrada nebo divadlo. Cílovou skupinou této akce byli učitelé, ale mezi návštěvníky se pohybovaly i rodiny s dětmi.

Takřka všichni vzdělávací pracovníci z vystavujících institucí popularizovali svou nabídku formou tištěných programů na nový školní rok; někteří navíc formou modelů, ukázek činností či živých drobných zvířat. Pouze výjimečně se objevily počítače s promítanou fotodokumentací aktivit a nabízenými programy na webových stránkách. Příchozí pedagogové se mohli u jimi vybraných vystavujících zaregistrovat a zajistit si tak pravidelný servis vzdělávací nabídky přímo do své e-mailové schránky. Velkou výhodou byl přímý kontakt se „zámeckými pedagogy“. Jejich individuální přístup umožnil učitelům v krátkém čase získat potřebné informace o edukačních programech mnoha institucí.

Z kulturních památek představily nejvíce propracované vzdělávací nabídky zámky Versailles, Clos Lucé a Fontainebleau. Podle informací zámeckých lektorek funguje ve Versailles pro tyto aktivity již deset let samostatné oddělení, v němž se dnes osm zaměstnanců věnuje aktivitám pro děti a dva lidé činnostem pro hendikepované. Během prohlídky mohou nevidomí

a slabozrací využít vedle nabídky „živého“ komentáře ještě speciálního papírového průvodce, který obsahuje reliéfní kresby fasády zámku, menších staveb, plánu zahrady a jejích detailů a texty s popiskami reliéfů v Braillově písmu. Jedna z edukačních pracovnic se rovněž učí znakovou řeč, což jistě napomáhá ke zkvalitnění služeb sluchově postiženým.

Zámek Clos Lucé se proslavil zejména pobytem Leonarda da Vinci. Toho daná kulturní památka náležitě využila v přilehlém parku, pojmenovaném po tomto tvůrčím géniiovi. O aktivní nabídku pro děti se starají dva ateliéry. Pedagogický ateliér představuje prostřednictvím kostýmů a hudební, taneční i výtvarné výchovy renesanční dobu. Vědecký ateliér dětem přibližuje principy Leonardových pokusů a vynálezů pomocí fyzické interakce s menšími i velkými modely v interiéru a ještě poutavěji v exteriéru. Pro jednotlivé stupně škol nabízí zámek hravé a poučné pracovní knížky, jež mají děti přimět, aby si nejprve zámek detailněji pro-

Autorkou všech fotografií je A. Stuchlíková.

Obr. 1. Zámek Versailles, vlevo ukázka výtvarného úkolu překreslování fotografie zámecké zahrady pomocí čtvercového rastru, vpravo ukázka tlačených a tištěných průvodců pro nevidomé a slabozraké.

Obr. 2. Zámek Versailles, prezentace výtvarného úkolu pro návštěvníky.

Obr. 3. Zámek Clos Lucé, Park Leonarda da Vinci, celkový pohled na stánek s právě probíhající konzultací, vpravo malé modely a názorné pomůcky Vědeckého ateliéru.

Obr. 4. Zámek Fontainebleau, nabídka publikací a ukázka modelů.

1

2

3

4

hlédly vně i uvnitř z hlediska stavebního a mobiliárního a v druhém sledu zkoumaly modely Leonardových vynálezů v interiéru a hlavně v parku. Typologie úkolů v knížkách je proměnlivá, což podle mých zkušeností z praxe zajistí pozornost dětí jednoznačně lépe a na delší dobu než stále opakovaný tentýž princip typu křížovky nebo doplňovačky. Do stejné edice patří i sešit pro učitele, který zahrnuje krátkou prezentaci zámku, plán areálu, informace a nabídku pedagogického servisu, dokumentaci neboli přiblížení doby renesance, života a tvorby Leonarda i historie zámku, praktické informace k organizaci příjezdu včetně přehledných map a klíče k úkolům v dětských pracovních knížkách.

Zámek Fontainebleau nabízí školním skupinám tematické prohlídky v sekcích, k nimž v závorkách uvádím zástupné příklady: Pohádky pro návštěvníky (Bohové a hrdinové), Historie zámku (Zámek, staveniště: stavitelská cesta), Život na zámku (Napoleon a jeho bydlení), Politický život (Absolutistická monarchie), Umění (Krásné, protože antické) a Zahrady (Povolání zahradník – pouze v měsíci květnu). Prohlídky doplňují ateliéry a umělecké aktivity. Pestrý vějíř tematických prohlídek mohou nabízet hlavně velké kulturní památky, ale tento potenciál se skrývá i u nás, například v oblasti freskové výzdoby. Takový program vyžaduje od průvodce sebekázeň vyjádřenou v soustředění na vybrané téma, které přiblíží do hloubky, což může být pro děti nebo i dospělé vyhraněné zájemce přínosnější než příliv informací všeho druhu, jež se vážou k rozmanitým vystaveným artefaktům.

Po vzoru muzejní a galerijní pedagogiky můžeme v této souvislosti hovořit o rozvinuté zámecké pedagogice, která na své místo v tuzemsku zatím čeká. Jistě vlašťovkou mohou být Didaktické projekty umístěné na webu Národní památkového ústavu, které dětem zjednodušenou, poučnou a částečně i hravou formou nabízejí objevování zejména jihočeských památek. Ne všechny prezentující se francouzské zámky měly edukační programy rozvinuté, například zámek Breteuil nabízel omalovánky, které stály na začátku pedagogické nabídky i řady našich muzeí a galerií. Vývoj edukačního servisu mnoha našich muzeí a galerií je ale dokladem, že vlastní systematickou práci a zejména podporou vedení lze zpestření a zkvalitnění nabídky pro veřejnost dosáhnout. Velkou výhodou je rovněž oborové zázemí v nějakém nadinstitucionálním sdružení, jakým je například Komora edukačních pracovníků při Radě galerií České republiky. Nemohla by se stát inspirací pro Národní památkový ústav nebo Asociaci majitelů hradů a zámků?

Alice STUHLÍKOVÁ

Konference konzervátorů- restaurátorů v Hradci Králové

Ve dnech 8.–10. září 2009 se v prostorách Muzea východních Čech v Hradci Králové konal již 17. ročník mezinárodní konference konzervátorů-restaurátorů. Na organizaci se podílelo Technické muzeum v Brně – Metodické centrum konzervace ve spolupráci s komisí konzervátorů-restaurátorů při Asociaci muzeí a galerií ČR a Muzeum východních Čech v Hradci Králové. Posláním konference bylo zprostředkovat setkání odborníků, kteří se zabývají ochranou předmětů kulturního dědictví s důrazem na muzejní sféru. Mezi hlavní témata konference patřil již tradičně zejména průzkum materiálů a technologií, sanační konzervace a preventivní konzervace. Konference se zúčastnila řada odborníků nejen z České republiky, ale i Slovenska, Chorvatska a dále například z Portugalska. Během prvního a třetího dne bylo předneseno 23 referátů a diskusních příspěvků. Druhý den byl věnován odborné exkurzi.

Úvodní slova se ujal odborný náměstek Technického muzea v Brně Ing. Ivo Štěpánek a ředitel Muzea východních Čech v Hradci Králové PhDr. Zdeněk Zahradník. Poté bylo předneseno 14 příspěvků velice pestrého zaměření.

S prvním, *Sochy na průčelí budovy Muzea východních Čech v Hradci Králové*, vystoupil Mgr. Michal Blažek, akademický sochař (vedoucí projektu GOPURA II). Přítomně seznámil s problematikou restaurování soch z glazované keramiky z let 1910–1912. Ve druhém příspěvku, *Kamenná poselství*, prezentoval přístupy a vlastní restaurování objektů angorského areálu v Kambodži,¹ který je zapsán na Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO. Ivan Houska (HOUSKA & DOUDA, spol. s r. o.) vyčerpávajícím způsobem představil restaurování bronzových trig na budově Národního divadla, kde bylo velkým problémem poškození bronzového pláště zadních nohou vzpínajících se koní, které ohrožovalo statiku soch. Příčinou poškození byl beton, nalitý v průběhu druhé světové války do nohou koní, aby byla zvýšena stabilita v případě bombardování Prahy. Ing. Jan Josef (Národní muzeum) přiblížil posluchačům využití rentgenového fluorescenčního spektrometru Artax při průzkumu sbírkových předmětů. Stručně představil metodu energiově disperzní RTG fluorescenční spektrometrie, uvedl konkrétní příklady průzkumu sbírkových předmětů přístrojem Artax (například antropologického materiálu, mincí) a zdůraznil specifika přístroje a nedestruktivního způsobu analýzy. Ing. Zdeněk Porkert (TESTIMA, spol. s r. o.) prezentoval praktické použití prozařování rentgenem se zaměřením na použití v archeologii. V příspěvku Konzervace stříbrných brakteátů ukázal Ing. Dušan Perlík (NTNU Vitenskapsmuseet, Norsko) na příkladu souboru křehkých brakteátů postup konzervace včetně zabalení, požadavků na klimatické podmínky uložení a na manipulaci. Ing. Dagmar Knotková, CSc. (SVÚOM s. r. o.) vystoupila s příspěvkem Ochrana kovových technických památek proti atmosférické korozi, která je velkým problémem těchto objektů. Autorka

upozornila, že pracovníci památkové péče nemají dostatek znalostí, jak aplikovat moderní a účinné technologie protikorozi ochrany s ohledem na požadavky památkové péče a dosáhnout potřebných konzervačních opatření. Poté představila Ing. Šárka Msallamová (VŠCHT Praha) práci, jejímž cílem bylo zjistit příčiny korozi napadení olověných bul listin řádu maltézských rytířů z depozitáře Národního archivu Praha. Následoval příspěvek Ing. Alexandry Kloužkové, CSc. (VŠCHT Praha) Odolnost povrchových úprav keramických materiálů, jenž hodnotil složení a vlastnosti glazur, engob a povrchových dekorací na historických keramických materiálech. Odolnost povrchových vrstev byla hodnocena jak z hlediska otěruvzdornosti, tak z hlediska jejich rezistence vůči korozi různými činidly. Z vyhodnocení vyplynulo, že proti mechanickému otěru jsou odolnější glazury pálené na vyšší teploty. Mgr. Štěpánka Kučková, Ph.D. (Pedagogická fakulta UK v Praze, VŠCHT v Praze) pohovořila o proteinových pojivech v mostních konstrukcích a dalších historických objektech. Zabývala se identifikací proteinových přísad ve dvou českých středověkých mostech – v Roudnici nad Labem a Karlovu mostu. Proteinová aditiva byla od dávných dob přidávána do omítek a malt pro úpravu jejich vlastností. Používalo se zejména mléko a mléčné produkty, klijhy a želatiny, volská krev a samozřejmě i slepičí vejce. Vendulka Otavská, ak. mal. (soukromá dílna – konzervování historických textilií) přiblížila konzervování souboru hrobových oděvů z Regionálního muzea Mikulov. Cílem konzervátorské práce bylo oděvy vyčistit, vyrovnat, v nezbytném rozsahu zpevnit poškozená místa a upravit k vystavení. Andreia Peres (Universidade Nova de Lisboa e Instituto dos Museus e da Conservação, Portugalsko) představila multidisciplinární studii mandarinských vějířů. O tom, že významným zdrojem

■ Poznámky

1 Angkor je největší chrámový komplex na světě. Tvoří ho několik set objektů na ploše zhruba 300 km², v oblasti kolem dnešního provinčního města Siem Reap v Kambodži. Chrám postavené v období 9.–13. století jsou v různém stadiu ohrožení a vyžadují téměř kontinuální péči. Angorské monumenty jsou ohroženy postupně se zrychlující degradací převážně pískovcových staveb a sochařské výzdoby, hlavně reliéfů, v důsledku změn životního prostředí a zároveň pro nedostatek zdrojů a odborných kapacit nutných k realizaci konzervátorských a restaurátorských prací. K záchraně angorských monumentů v současné době přispívá řada projektů mezinárodních i místních institucí. Mezi ně patří i český projekt s pracovním názvem GOPURA, na němž se podílí konsorcium čtyř českých institucí – Centrum výzkumu Řež, s. r. o., Ústav jaderné fyziky AV ČR, Ústav jaderného výzkumu, a. s., a Škoda výzkum, a. s. – a kambodžská vládní organizace APSARA, za nezbytné podpory českých ministerstev zahraničních věcí a životního prostředí a kambodžského ministerstva kultury a umění. Více k projektu GOPURA viz www.gopura.cz.

1

Autorkou obou fotografií je J. Šubrtová.

Obr. 1. Vamberk (okres Rychnov nad Kněžnou), Vamberecká krajka CZ, s. r. o., strojní výroba paličkované krajky.

Obr. 2. Krňovice (okres Hradec Králové), Podorlický skanzen, účastníci exkurze před zájezdním hostincem Na Špicí.

2

na téma Restaurování perské lakované knižní vazby ze sbírek Národní knihovny ČR. V příspěvku se věnovala kromě jejího restaurování také islámské knižní vazbě obecně. BcA. Jitka Svobodová (VŠCHT v Praze) představila restaurování závěsného svitku Kannon Bosatsu z 18. století, který je uložen ve sbírkách orientálního umění Národní galerie v Praze. Svitok byl restaurován v rámci studia oboru restaurování – konzervování uměleckořemeslných děl z textilních materiálů na VŠCHT v Praze. Následoval příspěvek Ing. Marty Ohlídalové (Národní knihovna ČR) *Vakuové balení jako alternativní možnost dlouhodobého uložení novodobých papírů – ano, či ne?* Tento příspěvek shrnul výsledky čtyřletého výzkumu Národní knihovny, jenž se zabýval studiem vakuových balení jako nové alternativy pro skladování novodobého papíru. Bc. Martin Knápek (Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm) představil nové konzervátorské-restaurátorské pracoviště Valašského muzea, které vzniklo v letech 2007–2008. Celé pracoviště je koncipováno tak, aby na sebe sled prací konzervátorské-restaurátorského procesu logicky navazoval. Suterénní prostory jsou věnovány především prašným procesům, chemickému ošetření sbírek, skladům materiálu a uložení akvizic, v přízemí se nacházejí ateliéry pro konzervaci-restaurování jednotlivých materiálů. Program konference uzavřel Mgr. Martin Hložek (Technické muzeum v Brně, Masarykova univerzita Brno) přiblížením projektu *Korozní produkty kovů v archeologii: komplexní přístup*.

Závěrečné slovo pronesl Ing. Ivo Štěpánek. Zároveň také pozval účastníky na příští ročník konference, místem jehož konání bude Uherské Hradiště. S příspěvkem je možné se seznámit ve Sborníku z konference konzervátorů-restaurátorů,² připraveným organizátory již před konáním akce.

Konference má vysokou odbornou úroveň, scházejí se na ní špičkoví pracovníci oboru, doprovází ji hodnotný sborník a je vedena zcela profesionálním způsobem.

Jana ŠUBRTOVÁ

■ Poznámky

2 *Sborník z konference konzervátorů-restaurátorů, Hradec Králové 2009*, vydalo Technické muzeum v Brně, ISSN 1801–1179 / ISBN 978–80–86413–62–4.

Konference PRO Památky

Obnova a využívání památek ve 21. století – venkovské fary

Již druhý ročník konference uspořádal Institut pro památky a kulturu, o. p. s. Tématem prvního ročníku byly kláštery. Konference na téma Využití venkovských far se konala 10. listopadu v přednáškové síni Nostického paláce v sídle Ministerstva kultury ČR. Záštitu nad ní převzal ministr kultury prof. Václav Riedlbauch.

Konferenci zahájil hlavní organizátor Ing. Aleš Kozák. Poté promluvila krátce o historii, současnosti a vývoji far odborná náměstkyně generální ředitelky NPÚ Ing. arch. Věra Kučová. Zmínila i přibližný počet far evidovaných v seznamu nemovitých památek, který na území ČR čítá přes 700 (přesný počet 775), z toho 12 je zároveň na seznamu neohroženějších památek. Dalším přednášejícím byl biskup litoměřický J. E. Mons. Mgr. Jan Bažant. Ve svém projevu hovořil o historii a společenském významu far a jejich funkci nejen v životě náboženském, nýbrž i kulturním a společenském. Zmínil se o nedostatku církevních prostředků na obnovu těchto objektů. Fary rozdělil do několika základních skupin podle vlastníků a stavu: v majetku soukromníků, firem, darované obcím nebo charitativním organizacím, v pronájmu, v troskách. Následující příspěvatel Ing. Vlastislav Ouroda z NPÚ – ÚOP v Českých Budějovicích nastínil vývoj a funkci far v jednotlivých historických obdobích. Dále zmínil vhodné způsoby využití far, které již byly realizovány, jako například k rodinnému bydlení, jako společenská centra, pro řeholní činnost, pro účely rekreace, jako galerie, expozice, antikvariát, dům s pečovatelskou službou. Prof. Ing. arch. akad. arch. Václav Girska se zmínil o postupech a zásadách obnovy památek. Hovořil také o kritickém úbytku památek i podmínkách jejich dalšího zachování – šetřivosti, respektování vrstevnatosti, rozlišení hodnot, věrohodném ztvárnění a celistvé prezentaci.

Po krátké přestávce promluvil doc. Ing. Jiří Patočka o ekonomických aspektech animace far. Vyjmenoval výhody a nevýhody vlastníků veřejnoprávních, zprostředkovaných a soukromých. Kritizoval přístup státu k památkám a srovnával jej se zeměmi západní Evropy, kde například podporují památky nižší daňovou zátěží stavebních materiálů na obnovu. Vyjádřil se ke způsobům využití far jako sídel bohatých, pro účely cestovního ruchu, jako správních budov, pro potřeby veřejnoprávních organizací (kulturních prostor) nebo lokální kultury. Všechny jmenované způsoby však vzápětí zhodnotil jako nevyhovující nebo obtížně realizovatelné. Jako velkou nevýhodu farních objektů zmínil vysoké nároky na provoz, naopak za výhodu pokládal jejich dobré umístění v rámci obce. Ing. Iveta Králová, DiS., z Ministerstva zemědělství informovala o programu rozvoje venkova a vhodné možnosti čerpání dotací na farní objekty. Bc. Taťána Smělíková se zabývala pojetím sociální ekonomiky v ČR a strukturálními fondy jakožto možnou formou pro financování obnovy far. Uvedla konkrétní programy, jako je Integrovaný operační program (IOP) a Lidské zdroje a zaměstnanost (OP LZZ). Financování z těchto zdrojů by faru předurčilo k podnikatelskému záměru

informací o artefaktu je jeho přírodovědný průzkum, se přítomně snažil přesvědčit Ing. Petr Kuneš (NPÚ – ÚP). S posledním příspěvkem prvního jednacího dne vystoupil Ing. Michal Novák (ERCO Lighting GmbH), který přiblížil problematiku světla v muzeích a galeriích.

Večer měli účastníci konference možnost shlédnout zvon Augustin na Bílé věži v Hradci Králové.

Druhý jednací den byla na pořadu exkurze. Jejím cílem byl Podorlický skanzen Krňovice, Třebechovické muzeum betlémů, Vamberecká krajka CZ s. r. o., a Muzeum krajky ve Vamberku.

Třetí den konference byl opět věnován příspěvkům účastníků. Mgr. Petr Poláček, DiS. (Etnografický ústav Moravského zemského muzea) vystoupil s prezentací restaurování stolní ozdoby ze sbírky Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Představil restaurování ceroplastik a trojrozměrných i plošných korálkových aplikací, vázaných různými druhy drátků s pomocí hedvábí. Následovalo vystoupení dalších zahraničních hostů konference, pracovníků Slovenské národní knihovny v Martině. Bc. Anna Boďová se ve svém příspěvku věnovala restaurování *Sacra Concilia Ecclesiae Romana-Catholicae in regno Hungariae celebrata... P. Carolus Péterffy... Pars secunda. Posonii, typis Haeredum Royerianum M.DCCXII*, knize, která od svého vytištění v roce 1712 zůstala v nesvázaném stavu. Ing. Vladimír Bukovský, Ph.D., představil průzkum fondů ve vztahu k masovým konzervačním technologiím. Na základě poznatků získaných z průzkumu fondů modelové knihovny byla připravena metodika výběru dokumentů do hromadných konzervačních technologií ve vztahu k daným charakteristikám budoucích technologií. Ing. Martina Bajžiková, Ph.D., seznámila přítomné s výhodami a nevýhodami procesu hromadného konzervování. BcA. Jana Dvořáková z Národní knihovny ČR hovořila

1

Obr. 1. *Konference PRO památky, přednášková síň Nosticova paláce, přednášející J. E. Mons. Mgr. Jan Bažant, biskup litoměřický. (Foto Filip Chmel)*

s povinností částečně zaměstnávat znevýhodněné osoby. To však může být také zajímavý způsob využití nejen fary samotné, ale i přilehlých hospodářských stavení.

Po přestávce na oběd pokračovala konference uváděním konkrétních případů využití venkovských far. Pokusím se stručně představit nejzajímavější z příspěvků. Jako první vystoupil Ing. arch. Marek Jan Štěpán, který je autorem projektu opravy fary v obci Klentnice a změny jejího využití na kavárnu – CAFÉ FARA. Projekt pro soukromého vlastníka byl již realizován a dle mého názoru se jedná o velice citlivou a povedenou realizaci dopracovanou do nejmenších detailů a zachovávající historickou atmosféru. K objektu se plánuje ještě dostavba ubytovacích kapacit v moderním pojetí. Manželé Pithartovi představili krásnou faru Lutová opravenou z velké části z vlastních zdrojů. Patro fary slouží rodině Pithartových k obývání. V přízemí vybudovali ubytovací kapacity pro 6–8 lidí. Přilehlou stodolu transformovali na prodejní galerii ULMUS, kde vystavují tradiční výrobky nejen místních řemeslníků a umělců. Ing. arch. Veselák z občanského sdružení Domaslav vysvětlil, jaké aktivity probíhají na faře v Domaslavi a jak je programově propojena s druhou farou, Holostřevy, kterou uvedli J. Chvojka a Mgr. R. Frouz z o. s. Komunity Noe. Obnova obou far není zatím dokončena, avšak objekty se opravují s citlivým přístupem a snahou navrácení jejich původního ducha. Myslím, že se to daří velmi dobře. Mgr. Petr Holý, farář římskokatolické církve, popsal obnovu dalešické fary. V jejích prostorách vznikly tři bytové jednotky a na fotografiích působila oprava velmi pěkně. Posledním příspěvkem byla zpráva faráře Mgr. Davida Štorma o evangelické faře v Horní Krupé. Fara je také využívána a opravována s pomocí společnosti evangelické mládeže Slunečnice.

Konferenci o využití venkovských far hodnotím velmi pozitivně. Pro účastníky a zvláště vlastníky farních objektů byla většina příspěvků velice přínosná. Iniciátoři projektů obnovy fary si měli možnost uvědomit, že nesnáze při realizování nejsou jen jejich problémem. Ocenil jsem nadšení, vytrvalost a lidskost většiny ze zmíněných vlastníků far a milý přístup k jejich obnově. Snad jsem jen očekával více odborných příspěvků, rad, doporučení a metodiky, jak správně postupovat při takové práci. Avšak chápu, že stanovit, které využití je pro konkrétní objekt nejvhodnější, objektivně nelze.

Filip CHMEL

RECENZE BIBLIOGRAFIE

Die Mosel. Burgen, Schlösser, Adelssitze und Befestigungen von Trier bis Koblenz

Michael LOSSE: *Die Mosel. Burgen, Schlösser, Adelssitze und Befestigungen von Trier bis Koblenz*, nakladatelství Michaela Imhoffa, Petersberg 2007, ISBN 978-3-86568-240-6.

První Losseho dílo, jehož český překlad by zněl *Mosela. Hrad, zámky, šlechtická sídla a opevnění od Trevíru po Koblenz*, nás zavádí do malebné západoněmecké krajiny na panská sídla typologicky pestrá a co do množství více než bohatá, a sice do romantického údolí dolního toku řeky Mosely, kterou znali již Keltové a Římané a hojně využívali k plavbě. Na 193 stranách Losse zachycuje a přibližuje přes 200 takovýchto objektů na levobřežním přítoku Rýna, vroubeném skalními masivy, korunovanými četnými, mnohdy bizarními panskými sídly i jejich ruinami. Od prehistorických a raně dějinných staveb, jakými jsou keltská oppida či římské kastely, autor podchycuje jak středověké hrady, různé románské a gotické obytné věže (donjony) či hradní paláce („Burghäuser“), případně s nimi mnohdy spojená místní opevnění navazujících sídelních lokalit, tak i renesanční a barokní zámky a sídla včetně například honosného rezidenčního komplexu trevírských knížat-arcibiskupů s hodností a právy kurfiřtů.

Ač těžší práce tkví v těchto starších stavbách, autorově pozornosti neunikají ani významnější pevnosti raného novověku, jako například Pfalz (ze 16. století) či za dobovacích válek Ludvíka XIV. vystavěná Mont Royal (ze 17. století), případně takzvané „měšťanské hrady“ nebo novější sídla podnikatelská (včetně takzvaných „vinařských a vinných, respektive viničných zámků“), do jejichž vzhledu se výrazně promítl pestrý, invenční a eklektický historismus 19. a 20. století (například výstavní dům Puricelliů v Lieseru na západním břehu Mosely naproti malebnému pravobřežnímu Bernkastelu, dnešnímu družebnímu městu Karlových Varů).

Prakticky pojatá a vybavená kniha je zasvěceným průvodcem po obranných stavbách a panských sídlech uvedené oblasti, která je vyhledávaným a vědeckým cílem návštěv výtvarných umělců, fotografů, literátů, historiků, milovníků památek, cestovatelů a turistů již několik staletí. Podobně jako dílo o těchto objektech v poříčí Lahnu, také jí na obale zdobí letecký pohled na vybraný hrad, v tomto případě na „perlu Pomoselí“, impozantní hrad Eiltz, pojmenovaný podle levobřežního přítoku Mosely, řeky Eiltzu. Po generace užívaný hrad byl dostavován jako rodový a sloužil jako společné sídlo čtyř větví (kempenišské, plattské, rodenдорfské a rübenasšské) stejnojmenného šlechtického rodu Eiltzů.

Josef BRTEK

Die Lahn. Burgen und Schlösser

Michael LOSSE: *Die Lahn. Burgen und Schlösser. Von Biedenkopf und Marburg über Giessen, Wetzlar, Weilburg bis Limburg, Nassau und Lahnstein*, nakladatelství Michaela Imhoffa, Petersberg 2007, ISBN 978-3-86568-070-9.

Také druhé dílo předního hessenského kastelologa lze do češtiny přeložit jako *Lahn. Hrad a zámky od Biedenkopfu a Marburku přes Giessen, Wetzlar, Weilburg po Limburk, Nassau a Lahnstein*. Na 223 stranách autor pojednává o významných panských sídlech Hessenska a Nassavska v povodí řeky Lahnu, pravobřežního přítoku dolního Rýna, ústící do něj v Koblenzi.

Přehledný katalog zaznamenává celkem 151 objektů, v prvé řadě feudálních sídel jako hradů, zámků, ale i opevnění (včetně fortifikačních městských), a to jak u řeky Lahnu samé, tak v jejím bližším okolí (například Amöneburg na řece Ohmu východně od Marburgu). Každý objekt je doplněn snímkem, kresbami pohledů, půdorysy či průřezy. Najdeme tu také hrady Arnstein, Balduinstein, Biedenkopf na horním Lahnu, Burgsolms, Lahneck, Laurenburg nebo Oberlahnstein, založený mohučským kurfiřtem Konrádem II. z Weinsbergu roku 1394 poblíž ústí Lahnu do Rýna a dostavěný v pozdně barokním slohu, případně zámky Dietz v Dietzu, Langenau nebo Schaumburg, zříceniny Steinu či Nassavy a četné jiné pozoruhodné objekty. Kniha je koncipována jako praktická příručka a průvodce po malebné oblasti Německa, která je na hrady a zámky jedna z nejobhatších.

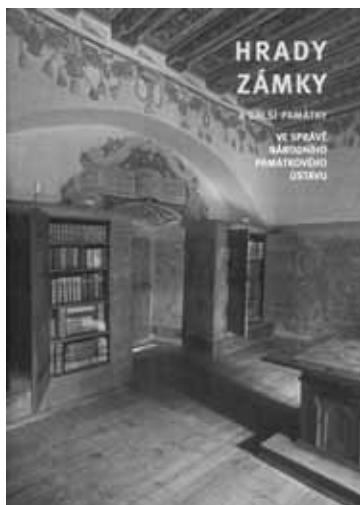
Josef BRTEK

Hrady, zámky a další památky ve správě Národního památkového ústavu

Karel KUČA: *Hrady, zámky a další památky ve správě Národního památkového ústavu*, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2009, 446 stran s obrázky, ISBN 978-80-87104-44-6.

Do rukou naší kulturní veřejnosti se dostává pohledná a reprezentativně vybavená publikace z pera osvědčeného autora, která jí formou hutných monografických medailónků přibližuje 130 památkových objektů ve správě Národního památkového ústavu, z nichž naprostá většina je zpřístupněna veřejnosti.

Tento historický, zejména v poslední době poněkud hektickým vývojem vzniklý soubor netvoří pouze hrady a zámky, ale i další významné objekty, například kláštery, kostely, lidová architektura, památky industriální či hrobky. Publikace si, jak je i v úvodu, jehož autorkou je generální ředitelka NPÚ Naděžda Goryczková, uvedeno, neklade za cíl podat čtenáři vyčerpávající informace o jednotlivých objektech, ale chce mu rámcově přiblížit jejich hlavní hodnoty. Porovnáme-li počet stran publikace s počtem objektů, šlo o úkol nelehký. Vzhledem k zařazení množství kvalitních, rozměrných a nepochybně dobře vypovídajících barevných fotografií

zbyl na text jednotlivých kapitol prostor vsutku spartánský. V této souvislosti je ještě nutné poznamenat, že délka textu není vždy shodná a v některých případech vzájemně srovnání s ohledem na význam objektů nepůsobí ani dojmem přílišné proporcčnosti.

Podoba jednotlivých kapitol je striktně unifikovaná. Pod nadpisem tvořeným jménem objektu je uvedena jeho typologická charakteristika (hrad, zámek a podobně). Následuje petitem vysazený odstavec tvořený identifikačními údaji (kraj, číselný kód, historická osada, katastrální území, část obce, obec, obec s rozšířenou pravomocí, okres, historická země). Vlastní, velmi hutný text je pak již souvislý. Uvádí v chronologickém sledu základní historické údaje, velmi stručně údaje vývojové a pouze minimální údaje popisné. Všimá si i vývoje péče o objekt a jeho současné náplně. Autor se s minimálním možným rozsahem textu nepochybně vypořádával kvalifikovaně a o tom, že jeho texty jsou dobrou stručnou nejzákladnější informací, nemůže být pochyb. U každého objektu je mimo již zmíněný výběr kvalitní barevné fotodokumentace zařazena malá obrysová mapka republiky s hranicemi krajů a objekt je pak do ní zanesen formou červeného bodu. Knihu uzavírá obsah se seznamem fotografií včetně údajů o jejich původu a dvoustrana s mapou obsahující krajské hranice a hranice správních obvodů obcí s rozšířenou pravomocí, na níž jsou vyznačena sídla pracovišť Národního památkového ústavu a opět červenými body jednotlivé v knize prezentované památky.

Pohlednou publikaci je nepochybně nutné přivítat a její autor si zaslouží za zvládnutí nelehkého zadání uznání. Vyvážíla citelnou absencí zvláště v současné době mimořádně potřebné publikace a splnila úkol, který si předsevzala, totiž poskytnout nejširší veřejnosti základní informace o hodnotách spektakulární části národního kulturního dědictví, nacházející se ve státní péči. Přes toto nepochybně kladné hodnocení však nutí i k určitému zamyšlení, které asi mělo proběhnout spíše při tvorbě její koncepce. Srovnání s podobnou literární produkcí v evropských zemích pro ni nevyznívá zcela příznivě a staví ji do jistě oblíbené ka-

tegorie pohledných obrázkových knih bez dalších ambicí. Postrádáme v ní totiž některé z pohledu památkové praxe ve většině zejména západoevropských zemí samozřejmosti. Předně bychom očekávali, má-li se jednat o elementární informace o hodnotách prezentovaných objektů, v úvodu alespoň velmi stručnou historickou vývojovou charakteristiku, aby si čtenář mohl informace z jednotlivých kapitol, a tím i jednotlivé objekty zasadit do alespoň nejzákladnějšího širšího kontextu. V jednotlivých kapitolkách citelně chybí alespoň základní plánek, který by čtenáři umožnil orientaci v rámci objektu, a to zejména v textu. U podobného typu publikací se předpokládá, že v souladu se svým hlavním úkolem podníti čtenářův zájem. Měly by tedy obsahovat alespoň elementární odkazy na další možnosti, jak tento zájem ukojit, tedy odkazy minimálně na tu nejzákladnější literaturu, a to jak celkovou, tak monografickou k jednotlivým objektům.

Tomáš DURDÍK

Z OBSAHU ODBORNÝCH ČASOPISŮ

Architekt 2009/11-12

Julius MACHÁČEK: *Rekonstrukce a dostavba rodinného domu ve Spomyšlích*, s. 4–17.

Rubrika Top realizace se tentokrát zabývá rozšířením starého rodinného domu stojícího v čele pozemku u ulice. Rekonstrukce (M. Holubec, M. Sedlák / m4 architekti) si kladla za cíl tento dům citlivě opravit tak, aby zůstal dominantou, a funkce, které není s to obsáhnout, integrovat do doplňujícího objektu dvorního dostavby, jež se vine zahradou a dále ji člení na jednotlivé, k různým účelům využívané části. Na autorskou zprávu s fotografiemi a plány navazuje rozhovor s autory a investorem a recenze Michala JANATY *Sousedská blízkost i dálavy nebes*.

Jan JEHLÍK – Ivan REIMANN: *Palác Zdar. Ústí nad Labem*, s. 48–51.

Autorská zpráva s fotografiemi a plány o realizaci polyfunkčního domu s komerčním využitím v centru města na místě bývalé radnice, která od války fungovala jako soudní budova a v 70. letech 20. století byla zbořena spolu se sousední budovou restaurace a hotelu Zdar.

Lubomír HOLEJŠOVSKÝ – Juraj POLYÁK: *Univerzitní knihovna a pastorační centrum UKF Nitra – 1. etapa*, s. 66–73.

Autorská zpráva s fotografiemi a plány o konverzi areálu bývalé továrny na tabák z roku 1936.

Cena Petra Parláře 2009, s. 88–91.

Výsledky 7. ročníku soutěže zaměřené na veřejná prostranství. Hlavní cenu získal projekt revitalizace

prostoru před nádražím v Poděbradech od B. Stratila a J. Roháče; cenu Ministerstva pro místní rozvoj ČR za přínos k rozvoji města: architektonická studie revitalizace Jaroňkovy útulny ve Štramberku autorů K. Mrvy a M. Rosy; cenu Hochtief CZ – prostor pro život získal návrh na úpravu náměstí Velké mostecké stávky v Mostě (M. Truhlář, L. Černochová, I. Truhlářová).

10. ročník přehlídky diplomových prací 2009, s. 92–97.

1. cenu České komory architektů získal absolvent VŠUP P. Filgas za návrh Duch kontra doba – Zastavení pod vedením J. Smetany. Cenu získal kromě dalších také projekt Věznice Kladno-Koněv – Konverze bývalých koksoven na Kladně od V. Kruliše z ateliéru M. Hlaváčka (FA ČVUT) a projekt Letná R. Mihuľky z ateliéru J. Bočana (FA ČVUT).

Pavel ZATLOUKAL: *SEFO – Středoevropské forum Olomouc*, s. 98–101.

Vizualizacemi a plány je představena studie rekonstrukce (M. Sborwitz, M. Sborwitzová, K. Prášil) areálu Muzea moderního umění a novostavby v sousední proluce (J. Šépka, V. Derner / Šépka architekti).

Pavla MELKOVÁ: *Rýžové koště. Jednota krajiny, sídel a lidských životů*, s. 102–105.

Esej o souznění krajiny a staré i nové architektury ve švýcarském kantonu Graubünden, kde dlouhodobě památkářsky pracoval v oblasti rekonstrukce tradičních sídel Peter Zumthor.

Markéta PRAŽANOVÁ: *Pocta České komory architektů Emila Přikrylovi*, s. 111.

Zpráva o letošním rozhodnutí ČKA a krátký medailon E. Přikryla.

Vladimír BALADA – Jiří ŽID: *Dvůr Loukov*, s. 112–113.

Autorská zpráva s vizualizacemi a plány o projektu vzdělávacího centra na místě asanovaného bývalého poplužního dvora.

Cena Architect Award ABF 2009, s. 114–116.

Mezinárodní soutěž pro mladé a začínající architektury pod záštitou ČKA vyhrál projekt Martina Kropáče na Muzeum kubánských uprchlíků v americkém Miami, cenu v kategorii Studie získali M. Prokš a M. Přikryl za projekt mateřské školy na střeše provozní budovy Národního divadla.

Michal JANATA: *Radnice z pohledu mikro- a makrostudie*, s. 117.

Recenze dvou knih na téma radnic – Z. Lukeš, J. Křížek, J. Jaroš: *Jablonecká radnice 1931–1933* a K. Kibic, Z. Fišera: *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska*, 1. díl.

Michal JANATA: *Hygieia – její telesforos vinoucí se podzemím města*, s. 118–121.

K podstatným prvkům proměny sídel 19. století patří sanitární infrastruktura. Vytvoření kanalizace vedle plynového a později elektrického osvětlení učinilo z těchto sídel skutečně moderní města. Autor dokládá vývoj kanalizace na příkladech Paříže, Londýna a Vídně.

Yvonne JANKOVÁ: *Osud Ringhofferovy továrny*, s. 122–124.

Historie smíchovské Ringhofferovy továrny, později Tatry Smíchov a nakonec ČKD, od první poloviny 19. století až po její demolici v 90. letech 20. století. Charakteristika dominantních staveb areálu a polemika s demolicí a charakterem nové zástavby.

ERA 21 2009/5

Ústředním tématem tohoto čísla je vztah architektury a grafického designu.

Studie Středoevropského fóra Olomouc, s. 10.

Krátká zpráva o architektonické studii (autor M. Sborwitz, spolupráce J. Šěpka) zahrnující rekonstrukci Muzea umění Olomouc a stavbu nové budovy v proluce v Denisově ulici.

ERA 21 2009/6

Hlavním tématem je rakouská architektura.

Ban van BERKEL – Carolina BOSOVÁ: *Koncertní a divadelní sál Akademie múzických umění ve Štýrském Hradci*, s. 16–21.

Autorská zpráva (UNStudio) o budově nového koncertního sálu uprostřed historické zástavby ve Štýrském Hradci.

Anna POPELKOVÁ – Georg PODUSCHKA: *Bydlení u parku, Vídeň*, s. 28–33.

Autorská zpráva (PPAG architects) o projektu nové městské části s asi dvaceti tisíci obyvateli, revitalizujícím jednu z bývalých průmyslových zón města – Severní nádraží mezi centrem a Dunajem.

Iris MEDEROVÁ: *Věrnost v rakouské architektuře*, s. 57–59.

Vznik rakouské architektonické moderny a její hlavní osobnosti.

Stavba 2009/5

Hlavním tématem tohoto čísla je veřejný prostor.

Roman KOUČKÝ: *Obrazový fejeton o slastech a strastech dláždění veřejných prostranství (ve veřejném prostoru v Českých zemích) na přelomu tisíciletí*, s. 24–29.

Autor sumarizuje zkušenosti své architektonické kanceláře s navrhováním veřejného prostoru pro různá města. Společným jmenovatelem jsou konflikty s byrokracií.

Factory Office Centre Praha-Smíchov, s. 30–33.

Autorská zpráva (Atelier 8000, M. Krupauer, J. Střítecký) s fotografiemi a plány o rekonstrukci a dostavbě areálu bývalé Radlické mlékárny – dnes sportovně-administrativního centra. Nová administrativně-obchodní budova ve tvaru „L“ areál ze severní strany uzavírá a dotváří tak blokovou zástavbu charakteristickou pro smíchovský urbanismus 19. století.

Saint-Etienne, Cité du design, s. 34–41.

Autorská zpráva (Finn Geipel, Giulia Andì, Ateliér LIN) s fotografiemi a plány o postupné konverzi bývalé Národní továrny na výrobu zbraní z 19. století.

V kotcích. Praha 1, s. 42–43.

Autorská zpráva (MCA atelier, s. r. o., P. Melková, M. Cikán) s fotografiemi o rehabilitaci znehodnocené ulice.

Pěší zóna. Třída Svobody, Cheb, s. 44–48.

Autorská zpráva (A69 – architekti, spolupráce L. Mašková, P. Jahelka) s fotografiemi, vizualizacemi a plány o vytvoření pěší zóny na spojnici mezi středověkým náměstím a nádražím.

Zelný trh. Brno, s. 49–51.

Autorská zpráva (Atelier RAW – T. Rusín, I. Wahla, P. Mutina, L. Brychtová) s fotografiemi, vizualizací a plány o ideové studii doporučené k rozpracování.

Revitalizace. Dolní nádraží – Karlovy Vary, s. 52–55.

Autorská zpráva (P. Pelčák, L. Musilová, P. Eliáš, M. Kasková, J. Kovářik, H. Viskupičová, Z. Zavřel) s vizualizacemi a plány o územní studii zatrávňování nevyužitého prostoru v pohledově velmi exponovaném území v centru města.

Revitalizace. Albertov + Folimanka, Praha, s. 60–65.

Autorská zpráva (MCA atelier, s. r. o. / P. Melková, M. Cikán) s vizualizacemi a plánem o studii záměru revitalizace a propojení zeleně původních zahrad a vlnic oblasti Albertova a parku Folimanka.

Tyršovy sady. Pardubice, s. 66–69.

Autorská zpráva (Atelier Zahrada nad Metují / T. Jiránek, spoluautoři A. Jiránková, M. Lehmann, M. Turba, J. Vyškovský) s fotografií, vizualizacemi a plánem o vítězném návrhu na urbanistické a architektonické řešení Tyršových sadů.

Městský hřbitov. Prostějov, s. 70–72.

Autorská zpráva (J. Finger, Z. Beran, spolupráce M. Střelec) s fotografiemi a plánem o revitalizaci hlavní aleje hřbitova.

Rostislav ŠVÁCHA: *Baudrillard + Nouvel. Co se dozví Baudrillard od Nouvela?*, s. 74–77.

Úvodní stat' k níže otištěnému rozhovoru, v němž se filozof Baudrillard zajímá o architekturu jako o médium věrně zobrazující společnost, zatímco architekt Nouvel se spíše soustřeďuje na problém, zda se má realita architekturou kontrolovat, či naopak uvést do nepředvídatelného pohybu.

Marcela HANÁČKOVÁ: *Česká poválečná skupina CIAM a Team 10*, s. 78–83.

Článek o méně známé historii české skupiny CIAM po druhé světové válce a o reakci našich architektů na roztržku staré a nové generace – zakladatelů CIAM Giediona a Le Corbusiera a skupiny zvané Team (Smithsonovi, van Eyck, Woods).

Stavba 2009/6

Markéta CAJTHAMLOVÁ: *Peter Zumthor. Přednáška v Betlémské kapli, Praha 20. 10. 2009*, s. 4.

Zpráva o přednášce laureáta letošní Pritzkerovy ceny za architekturu.

Milena SRŠŇOVÁ: *Promyšlet architekturu*, s. 5.

Recenze Zumthorovy knihy.

Rostislav ŠVÁCHA: *Tadao Andó o abstrakci, materialitě a místu*, s. 50–53.

Úvodní komentář ke třem Andóovým teoretickým článkům, týkajícím se mimo jiné univerzalizace a evropské a japonské kulturní tradice.

Helena ČAPKOVÁ: *Japonská architektura. Debata o japonské moderní architektuře (v období mezi dvěma světovými válkami)*, s. 54–63.

Přehled japonské meziválečné architektury, její vztah k architektuře jiných národů a vzájemně ovlivňování.

Oliver LOWENSTEIN: *Chimney Pot Park – projekt se světelnými studnami*, s. 64–67.

Při rekonstrukci dělnických řadových domů na severu Anglie byly komíny nahrazeny světelnými studnami, jejichž úkolem je přivádět denní světlo hluboko do interiéru budov.

Umění 2009/5

(převzato z webu <http://www.umeni-art.cz/cz/index.html>)

Alexandra GAJEWSKI: *Pitva příběhu gotiky: studie o gotické architektuře v burgundském vévodství*, s. 426–437.

Burgundská gotická architektura od Roberta Brannerera z roku 1960 měla vyzdvihnout význam regionálního gotického stylu, který se rozvinul v burgundském vévodství v první polovině 13. století. Již v desetiletí následujícím po Brannerově publikaci byl narativní model gotické architektury kritizován, nicméně díky své přesvědčivé jednoduchosti stále určuje naše porozumění gotické architektuře.

Ondřej FAKTOR: *Pozdně gotické nástěnné malby v Křižtíně, Štěpánovicích, Lubech a Myslívě na Klatovsku*, s. 438–452.

Pozdně gotické nástěnné malby v těchto klatovských obcích pojí doba vzniku těsně kolem roku 1500, hojně uplatnění šablonového dekoru a iluzivních prvků, a kromě maleb v Myslívě dokonce autorství jedné malířské dílny.

Vendula HNÍDKOVÁ (ed.): *Chtivost architektury. Autobiografické zápisky Pavla Janáka*, s. 477–494.

Poznámky z rozmezí let 1943–1950 měly patrně vyústit v životopisnou studii, ale zůstaly v torzální podobě. Architekt Janák zde líčí strážně dospívání, rytus všedních dnů dětských let, ale rovněž postupně nacházení vlastní cesty k architektuře, atmosféru české techniky, své studium u Otty Wagnera ve Vídni a studijní cestu do Itálie a působení v kanceláři Jana Kotěry. Janák v zápiscích pokračuje výčtem architektonických projektů. Pozdější glosy se vězí i k takovým událostem, jako byl negativní ohlas Mezinárodní výstavy dekorativních a průmyslových umění v Paříži v roce 1925 a příprava Výstavy soudobé kultury v Brně v roce 1928. Momentem, který výrazně vybočuje z celkového souboru vzpomínek, je popis dne 22. února 1948.

Z recenzí:

Miroslav PETŘÍČEK: *Josef Vojvodík, Povrch, skrytost, ambivalence: manýrismus, baroko a (česká) avantgarda*, s. 495–496.

Blanka KYNČLOVÁ

Časopis Společnosti přátel starožitností 117, č. 2. Recenzovaný časopis pro historickou vlastivědu a muzejnictví. Vydává Společnost přátel starožitností. Praha 2009. ISSN 1803-1382, 64 stran s obrázky.

Rubrika Články

Tomáš DURDÍK: *Hrady s bateriovými věžemi v Čechách – Batterieturmburgen in Böhmen*, s. 65–79. Přehled vědomostí o pozdně gotických hradech, u nichž hlavní obranný prvek představují dělové věže. Nejstarší Hartenštejn vznikl před rokem 1473, roku 1478 bylo vydáno povolení ke stavbě Doubravské Hory. Vrcholnou realizaci představuje Riedovo opevnění severní fronty Pražského hradu. Dělovými věžemi své novostavby s oblibou vybavovali i Šlikové (například Freudenstein v Jáchymově, Sokolov /Falknov/, Přísečnice).

Petr CHOTĚBOR, Petr MÉCHURA: *Nové objevy ve Starém královském paláci na Pražském hradě – Neue Funde im Alten Königspalast der Prager Burg*, s. 80–86. Při současných památkových úpravách Starého královského paláce byla učiněna mnohá závažná zjištění k jeho podobě, vývoji i užitým stavebně technickým řešením. Mimo jiné byly získány informace umožňující lokalizovat možnou destrukci Riedovy klenby Vladislavského sálu v době stavby do jejího západního pole.

František GABRIEL: *Okenní otvor a jeho využití pro datování – Fensteröffnung und deren Nutzung zur Datierung*, s. 87–94. Na základě pozorování zejména z Královského paláce na Bezdězu autor upozorňuje na možné provedení kružbových gotických oken způsobem, který umožňoval výměnu vlastní kružby. V případě neobvyklých baldachýnových oken Královského paláce na Bezdězu dle něj k takovéto výměně došlo v poslední čtvrtině 14. století.

Jan FRUNDL, Kamil PODROUŽEK: *Skalní mlýny – Steinmühle in der Region Dubá*, s. 95–105. Přehled dochovaných pozůstatků novověkých mlýnů na Kokořínsku a v okolí Dubé, jejichž podstatné části byly vysekány do pískovcových skal. Nejde jen o hospodářské objekty, ale i o konstrukce zařízení potřebných k vlastnímu provozu mlýnského stroje a regulaci toku vody. Nejstarší zjištěné datace pocházejí ze 16. století, většina prezentovaných ukázek pak náleží 18.–19. věku. Autoři na základě svých pozorování redefinují pojem skalní mlýn.

Vojtěch VANĚK: *Českokamenický fojt Mikuláš Hockaker ve službách Jana z Michalovic – Nikolaus Hockaker, Erbvogt in Böhmisch Kamnitz und Diener Johanns von Michelsberg*, s. 106–112. Dobře doložené životní osudy českokamenického fojta z konce 14. století ilustrují vzestup středověkého měšťana ve službách šlechtického magnáta, kde zastával zejména funkci purkrabího na jeho hradu Šarfenštejnu. Mikuláš Hockaker může být dle autorova názoru i stavebníkem hradu Falkenštejna.

Lubomír SRŠEŇ: *Pražský pomník Stanislava Vydry – The Prague Monument of Stanislav Vydra*, s. 113–126.

Autor se zabývá neprávem pozapomenutým a za ztracený považovaným pomníkem známého matematika a českého vlastence Stanislava Vydry, který původně stál v jeho působišti, tedy v Klementinu, a od roku 1910 se nachází v budově Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy. Dokládá (i s užitím nově zjištěného vyobrazení ze sbírek Národního muzea), že se na dnešním místě jedná o autentický originál z let 1814–1816. Bustu profesora Vydry pak připisuje sochaři Josefovi Malínskému.

Číslo dále obsahuje standardní rubriku Literatura (recenze publikací P. KOSTRHUN: *Jan Knies 1860–1937* a M. OLIVERIUS: *Rukověť k symbolům měst a obcí Kladsenska a Slánska*).

Tomáš DURDÍK

BURGEN UND SCHLÖSSER

50. Jahrgang, Heft 3/2009.

Zeitschrift für Burgenforschung und Denkmalpflege. Europäisches Burgeninstitut – Einrichtung der Deutschen Burgenvereingung. Braubach am Rhein. ISSN 0007-6201, 64 stran s obrázky.

Rubrika Články

Ernst-Rainer HÖNES: *Burgen und Schlösser in der Raumordnung – Castles and Regional Planning*, s. 134–143, 195. Postavení hradů a zámků v rámci spolkového zákona věnovaného regionálnímu plánování (Raumordnungsgesetz), který se vyvíjel od roku 1965 k současné verzi z roku 2008. Tato verze dle autora nevěnuje adekvátní pozornost kulturním zájmům v ochraně památek všech úrovní včetně Světového kulturního dědictví. Autor se dožaduje, aby v německém zákonodárství a jemu odpovídající praxi měla ochrana kulturního dědictví stejnou váhu, jako mají otázky ekologie.

Michael KRAUTZBERGER: *Denkmalschutz und Umweltprüfung – Protection of monuments and environmental impact assesment*, s. 145–147, 195–196. Na pozadí odejmutí statutu památky Světového kulturního dědictví Drážďanům v důsledku stavby dálničního mostu přes Labe autor vysvětluje vztahy mezi ochranou památek a posuzováním environmentálního dopadu. Dochází k závěru, že dopad plánovaných akcí musí být posuzován jak při zásazích na památkových objektech, tak při stavbě dálnic. V drážďanském případě autor konstatuje, že dopad stavby nového dálničního mostu na krajinu již nemohl být drastičtější. Právo, politická vůle a kulturní odpovědnost, na nichž jsou posouzení dopadu a jeho závaznost závislé, se pochopitelně mohou měnit, následky i další perspektivy (například záměr dálničního přemostění nejkvalitnějšího úseku památky Světového kulturního dědictví, údolí středního Rýna u Lorelei) jsou fatální.

René KILL: *Filterzisternen auf Höhenburgen des Elsass – Filter cisterns in hilltop castles in the Alsace*, s. 148–156, 196. Důkladná studie zúročuje autorův

dlouhodobý badatelský zájem. Prezentuje současný stav poznání, respektive výsledky početných výzkumů filtračních cisteren na alsaských hradech. Po představení technického řešení autor uvádí, že nejstarší známé exempláře pocházejí z 12. století, většina pak z 13.–14. věku, zatímco nejmladší ukázka (Haut Koenigsburg) vznikla v 16. století. Ačkoliv základní princip zůstává stejný, některá detailní řešení se v průběhu času měnila. V práci jsou vymezeny čtyři základní typy filtračních cisteren. Chronologie doposud pracovala především s výsledky archeologických výzkumů (prakticky všechny prezentované případy byly velmi kvalitně archeologicky zkoumány). Autor dochází k závěru, že jím definované a doložené změny v řešení cisteren mají chronologickou platnost, a jsou tak použitelným chronologickým kritériem.

Ferdinand LEJA: *Die Wasserversorgung der Burg Wolfstein, Stadt Neumarkt i. d. Opf. Vom Mittelalter bis zur Neuzeit – Supplying water to Burg Wolfstein, Neumarkt in der Oberpfalz, from the Middle Ages to the early Renaissance*, s. 157–164, 196. Hrad Wolfstein měl před svým zánikem v roce 1640 tři typy vodního zdroje: původně dvě cisterny v jádře, hlubokou studnu (či další cisternu) ve vnější části, vzniklou v 16. století, a několik od počátků hradu užívaných stálých pramenů mimo hradní areál. Voda z 550 metrů vzdáleného hlavního pramene byla na hrad dopravena pouze v nádobách pomocí zvířat. V rámci jediného obležení hradu v roce 1504 pochopitelně tento zdroj nemohl být posádkou a obyvateli hradu využíván.

Jens FRIEDHOF: *Von der „romantischen Ruine“ zum großbürgerlichen Wohnsitz. Anmerkungen zur Geschichte und Wiederherstellung der Burg Arras 1901–1910 – From “romantic ruin” to upper middle-class residence: Notes on the history of Burg Arras and its restoration, 1901–1910*, s. 165–174, 196. Hrad Arras v Pomořelí byl zničen koncem 17. století. Impozantní zřícenina pak počátkem 20. století prodělala z dnešního pohledu velmi necitlivou pseudohistorickou (s prvky středověku i renesance) dostavbu podle projektu trevírského architekta Petera Marxe na letní sídlo průmyslníka Traugotta Wilhelma Dyckerhoffa. V jejím rámci byla mimo jiné do velké věže vložena kaple a vystavěna byla i nová obytná budova.

Ludger FISCHER: *Das ehemalige Kastell in Werden an der Ruhr – The former castle in Werden an der Ruhr*, 175–181, 196. Hrad v Essen-Werdenu zcela zanikl v 19. století. Pravidelná dispozice s čtverhrannou věží v nároží vznikla v 15. století, své největší dimenze pak získala v roce 1526.

Rubrika Zprávy

Herbert PUHL: *Erfolgreiche Suche nach der Deichleitung von der Burg Spannenberg*, 182–184. Hrad založený v 13. století měl v jádře cisternu. Kromě toho byl jeho vodním zdrojem pramen vzdálený od hradu 463 m. Vodu přiváděl vodovod z dřevěných, cca 3,5 m dlouhých rour, jehož průběh autor rekonstruuje na základě lokalizace polohy cca 50 % železných spojovacích skruží pomocí detektoru kovů.

Číslo dále obsahuje standardní rubriky *Výstavy* (pozvání na kolokvium Denkmal-Lobby Deutschland – wie viele Köche verderben der Brei? konané v Kolíně nad Rýnem, dále referáty o výstavě *Cranach a renesanční umění za Hohenzollernů*, konané na zámku Charlottenburg v Berlíně, a Církev, dvůr a městská kultura, konané v berlínském mariánském kostele), *Památky ohroženy – památky zachráněny* (informace o konkrétních kauzách podané podle spolkových zemí) a *Recenze* (závažné knihy Tillmana Kohnerta o hradu /falci/ ve Forchheimu, Bernharda Meyera o hradu Trifelsu, Susa Gartnera a Stefana Uhla o rodině Windeckerů a jejich hradech a A. W. Gleue o zásobování hradů vodou).

Tomáš DURDÍK

ERRATUM

Vážený čtenáři, omlouváme se za otištění chybné popisky v článku Jana Kaigla *Skupina kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a Prostiboří v dosahu vlivu kladrubského kláštera na přelomu 13. a 14. století*. U obrázku č. 15 patří půdorys č. 1 kostelu sv. Mikuláše v Prostiboří (okres Tachov) a půdorys č. 2 kostelu sv. Jiří v Semněvicích (okres Domažlice).

Děkujeme za pochopení.

Redakce

RESUMÉ

Zusammenfassung

Josef Zíték (4. 4. 1832 – 2. 8. 1909), ein tschechischer Architekt von Europaformat

Jiří T. KOTALÍK

Im tschechischen Umfeld ist der Architekt Josef Zíték allgemein anerkannt und als überragende Persönlichkeit der Neorenaissance geschätzt. Die anlässlich des 100. Todestags des Künstlers publizierte Betrachtung besinnt sich auf die europäische Dimension seiner Persönlichkeit, geformt von der Jugend in Prag, wo er aus erster Hand die Ideen der nationalen Wiedergeburt aufkommen sah, ebenso das stürmische Revolutionsjahr 1848, ferner vom Studium an der Wiener Akademie und den anschließenden Studienreisen nach Italien und durch Europa zwischen 1855 und 1862. Die Praktikantenzeit im Atelier seiner Lehrer van der Nüll und Siccardsburg, seinerzeit Wiener Spitzenarchitekten, hat Josef Zíték viel gegeben und ihm die Möglichkeit verschafft, die aktuellen theoretischen Prämissen von Josef Semper, den er nachgewiesenermaßen persönlich kannte, einzusehen und zu würdigen.

Das Wirken von Josef Zíték als aktiver Architekt umfasst binnen nicht mehr als 18 Jahren die Umsetzung von vier grundlegenden Projekten – 1863 Projekt Museum in Weimar (im Alter von bloss 31 Jahren), 1867 Wettbewerbsprojekt Nationaltheater in Prag, 1871 Ausführungsprojekt Karlsbader Kolonnaden, 1876 Wettbewerbsprojekt Rudolfinum in Prag (Gemeinschaftsarbeit mit Josef Schulz), 1881 Vollendung des Nationaltheaters und 1884 des Rudolfinums.

Josef Zíték war ein origineller, charismatischer und komplexer Architekt. Die Grundlage seiner Projekte waren stets die in Form einer „Skizze“ präsentierten gestalterischen Ideen. Er besass eine einzigartige Fähigkeit, zeichnerisch und auf engstem Raum die Grundkonzeption des Bauwerks in seiner materiellen, funktionellen und urbanistischen Gestalt auszudrücken. Er brachte in erster Linie Ideen in das Projektionsbüro ein, deren Umsetzung er zu organisieren und zu korrigieren pflegte, während er die Routinearbeiten anderen überließ. Er legte Wert auf kunsthandwerkliche Details, bevorzugte edles Material und scheute nicht davor zurück, auch zu technologischen Neuheiten wie Beton, Eisenkonstruktionen oder verglasten Decken zu greifen.

Ungeachtet der Lehrrufe an die Architekturschulen von Weimar und Wien hat er 1864 Prag zu seiner ständigen Wirkungsstätte gemacht. Das hat ihm den Weg zu höchst prestigeträchtigen Aufträgen und einer Reihe von bedeutenden Auszeichnungen geöffnet. Dabei hat er aber die kleinkarierte Denkweise des tschechischen Milieus verkannt und nach den Konflikten um das für ihn unannehmbar aufge-

blähte Fassungsvermögens des Nationaltheaters hat er die Projektionsarbeiten Josef Schulz überlassen, sich völlig zurückgezogen und nur noch seiner Lehrtätigkeit gewidmet (unglaubliche 39 Jahre lang), jedoch aktiv in den diversen Beraterorganen und Kommissionen mitgewirkt.

Man kann Josef Zíték unter die wenigen tschechischen Architekten einordnen, denen man Weltformat zusprechen darf: den Kosmopoliten Adolf Loos, die mährischen Wagnerschüler Olbrich, Gessner und Hoffmann, den seinerzeit internationalen Peter Parler, Jan Blažej Santini, die beiden Dientzenhofer, Jan Kotěra, Josef Gočár, Pavel Janák, Josef Chochol, Karel Teige, Jaromír Krejcar, Bohuslav Fuchs, die Šlapeta oder Vladimír Karlík.

Wandlungen der Hochbarock-Ausstattung der Dreifaltigkeitskirche von Chýnov. Südböhmische Zusammenhänge von Brokof- und Heinsch-Werken
Martin GAŽI

Die Pfarrkirche in Chýnov (Bezirk Tábor) ist nicht nur darin bemerkenswert, dass sie in einem der Zentren der frühmittelalterlichen Verwaltung Südböhmens steht, sondern auch nach ihrem Barockumbau aus den 70er Jahren des 17. Jahrhunderts als Landschaftsdominante dasteht, sich mit ihrer kontinuierlich das ganze 18. Jahrhundert über angeschafften Innenausstattung jedoch erheblich vom südböhmischen Durchschnitt abhebt. Die Studie liefert eine Wiedergabe der Wandlungen, die das Kirchenmobiliar, insbesondere die Altäre durchgemacht haben und stützt sich dabei auf die restauratorische Voruntersuchung der Fassungs-schichten an Schnitzer- und Schreinerarbeiten sowie auf die Erforschung der Archivquellen, insbesondere auf die Inventarlisten aus den Jahren 1703, 1709, 1726, 1734, 1747, 1767, 1778, 1794, 1801, 1850, und 1893 sowie auf die Chroniken. Dabei werden nicht nur die einzelnen Ausstattungsphasen einschließlich ihrer Patronate und Stifter aufgezeigt, sondern auch einige räumliche Verschiebungen, die allmähliche Komplettierung, Reparaturen und Änderungen, wobei auch der Einfluss der einzelnen geistlichen Verwalter auf deren Umsetzung angedeutet wird.

Aufgrund der kombinierten Aussagekraft von Archivquellen und Formanalogen mit der Statuengruppe der Kreuzigungsszene in der Prager St. Casulluskirche legt der Autor seine Hypothese zur Datierung und Urheberschaft von vier Statuen am Nebenalters des hl. Kreuzes vor, die er für ganz besonders frühe Arbeiten von Ferdinand Maximilian Brokof aus dem Jahr 1707 hält. Dem gleichen Autor, einem der berühmtesten Bildhauer des böhmischen Hochbarocks schreibt er auch das ikonographisch einzigartige Figuralschnittwerk Christus – Herr der Ernte zu, das den Schalldeckel der Spätbarockkanzel krönt, wobei er zur Annahme gelangt, es könnte sich um einen erhaltenen Teil einer von

der Werkstatt Jan Brokofs im Jahr 1718 geschaffenen Schnitzerei handeln. Für ein Werk von Jan Brokof oder einem von dessen minder berühmten Gesellen hält er die Statue der hl. Anna Selbdrift in der Retabelmitte eines der Seitenaltäre. Er befasst sich auch mit dem Bild der Heiligen Dreifaltigkeit (1712) auf dem Hochaltar-Retabel, das bereits früher zutreffend dem Spätwerk von Johann Georg Heinsche zugeordnet wurde, doch polemisiert er dabei gegen die bisherige Unterbewertung seiner Qualität und verweist auf bemerkenswerte ikonographische Zusammenhänge, insbesondere bezüglich der Malerei der durchsichtigen Sphäre zu Gottes Füßen. Die Schöpfung, symbolisch als eine in die Hut von Engeln anvertraute Blase, wird so als höchst vollkommen und äußerst fragil wahrgenommen.

Aufmerksamkeit wird auch der Rolle von Gottfried Bylanský, des letzten Abts von Kloster Goldkron bei der Fertigausrüstung der Kirche in den 80er Jahren des 18. Jahrhunderts gewidmet.

Ein weiteres größeres Thema der Studie betrifft die Untersuchung der sekundären Wandlungen an der Oberflächenbehandlung des Kirchenmobiliars, die immer noch in der Fachwelt auf geringes Interesse stoßen, jedoch nicht nur für das Verständnis der Entwicklung in Bezug zu älteren Kunststilen beträchtliche Hilfe bieten können, sondern auch bei der Problembewältigung derzeitiger Restaurations-eingriffe. Die Studie schenkt unter anderem der absichtlichen Durchdringung künstlerischer Lösungen bei älteren und jüngeren Änderungen an Schnitz- und Staffierwerken Aufmerksamkeit (diese wurden in bemerkenswerter Kombination am 1712 gefertigten und 1746–1748 umgebauten Hochaltar aufgespürt; ein Phänomen, das bislang weder in der tschechischen Kunstwissenschaft noch Denkmalpflege in größerem Umfang vorgestellt wurde. Damit wird eine der möglichen Perspektiven der weiteren Forschung angedeutet.

Wassermühlen und ihre Begutachtung

Radim URBÁNEK

Die auf die Entwicklung der Mühlen von einfachen Mahlgängen bis hin zu kunstvoll zusammengesetzten Mehrgang-Anlagen Bezug nehmende Studie umreißt die wichtigsten Erscheinungen, die bei Mühlen beachtenswert sind, da sie die Einstufungsgrundlage solcher technischen Objekte darstellen. Dabei handelt es sich z.B. um die Raumanordnung einschließlich der Mehrgeschossigkeit, die sich mit fortschreitender Technik seit den 40er Jahren des 19. Jahrhunderts gewandelt hat. In manchen Fällen bleiben die Mühlen aber ebenerdig oder eingeschossig und nur an Stellen, an denen Becherwerke angebracht waren, erfuhren die Dächer mittels Gauben oder anderen Aufbauten eine Aufstockung. Typisch sind auch Anbauten und Betriebsanlagen (Kühl-, Turbinen-, Kesselhaus) oder die Verbin-

dung mit anderen technischen Objekten (Sägemühle, Kraftwerk, Ölmühle, diverse Werkstätten mit mechanischem Antrieb).

Der Autor befasst sich auch mit Wasserzuführung, Eichmaß, Mauerdurchbrüchen für die Wasserradachsen, Auslagerungsöffnungen oder sonstige Mühlen-einrichtungen (Graupengang, Hirsegang).

Die in den letzten Jahren vorgenommenen bauhistorischen Untersuchungen von Mühlen umfassen auch schon die Überreste der technischen Einrichtung und deren Einfluss auf den Wandel der Mahlstube bzw. des gesamten Bauwerks. Die ausreichende Fotodokumentation der einzelnen Etagen ergänzt durch die gegenwärtige Zustandsbeschreibung in Verbindung mit Informationen aufgrund von Archivmaterial erlauben auch noch Abriss bzw. Totalumbau der Mühle eine Rekonstruktion ihrer technischen Ausstattung.

Gegenwärtig wurden insgesamt nur 260 Mühlen zu nationalen Kulturdenkmälern erklärt. Mühlen wurden in den vergangenen Jahren häufig für Wohn-, Erholungs- und Gewerbe-zwecke sowie zu Kleinkraftwerken umgebaut. Da diese Umbauten ganz grundsätzlich ihre bauliche Gegebenheit ändern, ist sie Erarbeitung einer hochwertigen Erforschung und Dokumentation der Bauten wichtig.

Kunststein mit Epoxidbindemittel in der Denkmalpflege

Teil 2 - Konservierungsmöglichkeiten von Kunststeinobjekten.

Martina HUCKOVÁ, Petr KOTLÍK

Die Untersuchungsergebnisse über die Konsolidationsmöglichkeiten von Formling-Laborproben haben ergeben, dass epoxidgebundener Kunststein bei der Festigung ein ganz anderes Verfahren erfordert als Naturstein. Die besten Resultate wurden durch Imprägnierung mit Epoxidharzen in Form von Lösungen in organischen Lösungsmitteln oder in Form von Wasseremulsionen erzielt.

Die Konsolidation von epoxidgebundenem Kunststein hat aber ihre Tücken. Das Polymernetzwerk von Epoxidharz neigt zum Quellen und zur Extraktion der Weichmacher durch Einfluss organischer Lösungsmittel, was einen negativen Einfluss auf die physikalischen Eigenschaften des Kunststeins einschliesslich der ferneren Widerstandfähigkeit hat.

Obwohl die Laborsimulationen von Problemen der Denkmalpflege nicht immer rasche Lösungen oder eindeutige Antworten bringen, ist es im Verlauf dieser Untersuchung gelungen, eine Reihe wertvoller Unterlagen für die Überprüfung der Konsolidation von Kunststeinobjekten für Restaurierungszwecke zu gewinnen.

Summary

Josef Zitek (April 4, 1832 – August 2, 1909), Czech Architect Of European Significance

Jiří T. KOTALÍK

Architect Josef Zitek is generally acknowledged and regarded as the strongest Neo-Renaissance personality. The published essay written on the occasion of the 100th anniversary of the artist's death reflects on the European dimension of his personality formed by his youth spent in Prague, where he authentically experienced the birth of the idea of the national revival and the revolutionary year of 1848, studies at Viennese Academy, and the following academic stay in Italy and Europe between 1855–1862. Practice in the design office of his teachers, top Viennese architects of that time Van der Null and Siccardsburg, greatly enriched Josef Zitek and helped him to get to know and appreciate for example contemporary theoretical premises of Johann Gottfried Semper, who he knew in person.

The work of Josef Zitek as an active architect includes completion of four principal projects during eight years only – in 1863 the design of the Weimar Museum (at the age of 31), in 1867 the competition design of the National Theatre, in 1871 the building design of the colonnade in the town of Karlovy Vary, in 1876 the competition design on Rudolfinum (in cooperation with Josef Schulz), in 1881 completion of the construction of the National Theatre and in 1884 Rudolfinum.

Josef Zitek was an original, charismatic and complex architect. His designs were always based on an artistic idea presented as a "skizka". He had a unique capability to express the fundamental construction concept in its mass, performance, as well as urban format in drawings, in a minimal space. Into his design office, he brought mainly ideas, organized and corrected their application, leaving the routine jobs to the others. He paid attention to the art and craft detail, while preferring delicate materials. He was not afraid of making use of technological innovations, such as concrete, iron structures and glassed ceilings.

Despite the offers of professorships presented to him by architectural schools in Weimar and Vienna, he chose Prague as his permanent place of living in 1864. It opened up a path before him to the most prestigious commissions and also to the gaining of a number of major awards. Nevertheless, he underestimated the narrow-mindedness of the Czech society and following the conflict over an increase in the seating capacity of the National Theatre, which he found unacceptable, he gave his design work over to Josef Schulz, he resorted to seclusion, devoted himself fully to teaching activities (for unbelievable 39 years) and actively participated in the work

of various consulting committees and commissions.

Josef Zítek ranks among the few Czech architects who can be considered as world architects, together with globe-trotter Adolf Loos, Wagner's pupils from Moravia, including Olbrich, Gessner and Hoffmann, international in his time Petr Parlář, Jan Blažej Santini, the Dientzenhofers, Jan Kotěra, Josef Gočár, Pavel Janák, Josef Chochol, Karel Teige, Jaromír Krejcar, Bohuslav Fuchs, the Špaletas and Vladimír Karlík.

Transformations of High Baroque Furnishings of Trinity Church in Chýnov. South Bohemian Context of Brokof's and Heinsch's Works

Martin GAŽI

The parish church in Chýnov (Tábor district) is remarkable not only for its situation in one of the centres of the oldest phase of forming the administration of South Bohemia in the Early Middle Ages, but also for being the landscape dominant feature of the Baroque reconstruction completed in the 1670's, and for the interior furnishings of the construction acquired gradually during the entire 18 century, much exceeding the South Bohemian average. This study outlines the reconstruction of changes of the church furniture, especially its altars. It ensues from the restoration survey of layers of polychromies of wood carving and joinery works, archival bibliography research, particularly inventories coming from 1703, 1709, 1726, 1734, 1747, 1767, 1778, 1794, 1801, 1850, and 1893, as well as a visitor's book. The article traces individual phases of equipping the interior together with its patron and donor background. Further, the author shows several kinds of spatial moves, gradual adding, repairs and adaptations, including the influence of individual spiritual protectors on the activities.

Based on the combination of data from archival sources and shape analogies with a sculptural group called Calvary in St. Haštal Church in Prague, the author submits a hypothesis on the dating and authorship of four statues placed on the side altar of St. Cross, which he considers as some of the earliest works by Ferdinand Maximilian Brokof from 1707. He also ascribes an iconographically unique figural wood carving Christ – the Lord of Harvest finishing the roof of a Late Baroque pulpit to the same artist, one of the greatest sculptors of High Baroque Bohemia. He presents his assumption that this is the only preserved part of a pulpit produced by Jan Brokof's workshop in 1718. Besides, he considers the statue of pregnant St. Anne in the centre of an altarpiece of one of the side altars as a work by Jan Brokof or some of his less renowned workmates. Next, the author deals with the picture of Trinity (1712) in the altarpiece of the main altar, which was earlier classified as a late work of Jan Jiří Heinsch. He argues with underestimating its quality so far and

highlights its extraordinary iconographic context, especially the painting of the transparent sphere at God's feet. The creation, symbolically depicted as a bubble in the care of angels, is perceived as highly perfect and fragile at the same time.

Attention is also paid to the role of the last Abbot of Zlatá Koruna (Český Krumlov district) Gottfried Bylanský in equipping the church in the 1780's.

Another major topic of the study concentrates on research into secondary changes of finishings of church furniture, which still remains outside the interest of professionals. Nevertheless, it may significantly enhance not only understanding of the development of relation to older art styles, but also solution of problems of current restoration measures. Among others, it pays attention to purposeful mingling of art solutions of older as well as newer repairs of wood-carving and decorative works (in a remarkable combination, it was found on the main altar made in 1712 and reconstructed between 1746–1748), a phenomenon which has not been addressed in Czech art history or monument preservation much. Thus, the author draws one of the perspectives of further research.

Watermills and Assessment of their Values

Radim URBÁNEK

The study performed based on the development of mills, including their general as well as art composition, suggests the basic aspects to be assumed as they make the substance of values of these technical monuments. They included for example, spatial arrangement together with the character of floors which changed with the onslaught of technology after the 1840's. In some cases, though, mills remained single-storeyed or two-storeyed, and their roof was heightened by means of sky-lights or roof additions in the places where the heads of bucket lifts were situated. Also additions and operating facilities (the mill cold store, turbine room, boiler room), or connections to other technical facilities (the saw mill, power plant, oil room, various mechanically driven workshops). The author also pays attention to water supply, water measurement, openings for the water wheel shaft, storage openings and other mill equipment (soapstone, and others).

Building and historical surveys of mills conducted recently include remnants of technological equipment and its effect on the change of the mill room, or the whole structure. Sufficient photographic documentation of individual storeys with the description of the current condition, as well as information from archival materials will make it possible to carry out reconstruction of the technological equipment even after the destruction of the mill.

Currently, only 260 mills have been listed. Mills have often been renovated for recreation, business plans, or changed into small water power plants

lately. As similar building measures change the building nature of the structure, its good-quality survey and documentation should be prepared.

Artificial Stone with Epoxy Binder in Monument Preservation. Conservation of Objects Made of Artificial Stone

Martina HUCKOVÁ, Petr KOTLÍK

The outcomes of study of possibilities of consolidation of laboratory samples of the linings have shown that artificial stone bound with epoxy requires a completely different approach during consolidation than natural stone. The best results have been achieved in water-proofing by means of epoxy resins applied as solution in organic solution agents or water emulsion.

However, consolidation of artificial stone bound with organic binder has its adverse sides. The polymer mesh of epoxy resin is susceptible to swelling and extraction of plasticizers due to the effect of organic solvents, which has a negative impact on physical properties of artificial stone, including its resistance.

Although laboratory simulation of heritage preservation problems does not always yield quick solutions or clear answers, this research has brought a number of valuable facts for the testing of consolidation of objects made of artificial stone in the restoration practice.

Časopis státní památkové péče

ISSN 1210-5538

Praha, únor 2010

Recenzovaný časopis

Vydává Národní památkový ústav – ústřední pracoviště, Valdštejnské nám. 3/162, 118 01 Praha 1
s finanční podporou Ministerstva kultury České republiky.

Vychází 6x ročně. Rozsah jednoho ročníku včetně příloh činí přibližně 520 stran.

Vedoucí redaktorka: Mgr. Lucie Ernstová

Redakce: PhDr. Jana Jílková, Bc. Eva Kaupová

Překlad do němčiny: Jürgen Ostmeier

Překlad do angličtiny: PhDr. Stanislava Kasíková

Grafická úprava a sazba: MgA. Jan Hora

Redakční rada

PhDr. Kateřina Bečková (předsedkyně), prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc., Mgr. Lucie Ernstová, Mgr. Karel Foud, Mgr. Martin Gaží, prof. Ing. akad. arch. Václav Gírsa, Ing. Klára Hodaňová, PhDr. Jana Jílková, Bc. Eva Kaupová, prof. Ing. arch. Karel Kibic, DrSc., Mgr. Jiří Křížek, Ing. arch. Věra Kučová, Ing. arch. Petr Malinský, doc. PhDr. Ing. arch. Miloš Matěj, Ph.D. et Ph.D., Ing. Dagmar Michoinová, Ph.D., PhDr. Ivan Prokop Muchka, PhDr. Vratislav Nejedlý, CSc., Mgr. Marta Sedláková, Ing. Jan Sommer, doc. PhDr. Josef Štulc, PhDr. Michal Tryml

Adresa redakce: ZPP, Valdštejnské nám. 3, 118 01 Praha 1, tel.: 257 010 144–5,

e-mail: redakce@up.npu.cz

Předtisková příprava: NLN, s. r. o., Dykova 15, 101 00 Praha 10

Tisk: Tiskárna Libertas, a. s., Drtinova 10, 150 00 Praha 5

Objednávky předplatného přijímá redakce.

Roční předplatné ročníku 70 je 510 Kč. Cena jednotlivého čísla ročníku 70 je 95 Kč.

Pokyny pro autory příspěvků naleznete na <http://www.npu.cz/pp/zpp/zppautorum>.

Registrace povolena pod č. MK ČR 5993. MIČ 47 992.

Podávání novinových zásilek povoleno RPP Bratislava, č. j. 465 – RPP/952 ze dne 18. 1. 1995.

Nevyžádané rukopisy nevracíme. Za původnost a věcnou správnost uveřejněných příspěvků odpovídají autoři.

Obsah příspěvků nemusí souhlasit se stanoviskem vydavatele.

Všechna práva k obsahu příspěvků a otištěné dokumentaci náleží autorům. Jakékoliv další převzetí obsahových údajů musí být doloženo uvedením pramene (§ 31 autorského zákona).

Vydavatel žádá o zaslání případné recenze či publikace citující z časopisu Zprávy památkové péče.

Vydavatel neodpovídá za obsah inzerátů a jejich pravdivost (viz § 5 tiskového zákona). Podle § 420 občanského zákoníku nenese odpovědnost za způsobené škody. Použití inzerovaných výrobků či služeb v jednotlivých případech nezakládá souhlasné stanovisko výkonného orgánu státní památkové péče.

Uzávěrka čísla 1 byla ke dni 31. 12. 2009.

Obr. na 1. straně obálky – *Praha, Národní divadlo, pohled do lože.*

(Foto V. Šerabánek, 2010)

Obr. na 2. straně obálky – *Vysoké Mýto (okres Ústí nad Orlicí), mlýn čp. 78.*

(Foto Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě)

Obr. na 4. straně obálky – *Cerhonice (okres Písek), vyklenková kaple.*

(Foto Pavel Hájek)

Mgr. Lukáš BERAN, Výzkumné centrum průmyslového dědictví
Fakulty architektury ČVUT, Praha / Josef BRTEK, Sokolov /
Mgr. Jana DOMANICKÁ, NPÚ–ÚOP v Plzni / prof. PhDr. Tomáš
DURDÍK, DrSc., Archeologický ústav AV ČR, Praha /
Mgr. Lucie ERNSTOVÁ, NPÚ–ÚP, Praha / Ing. Dagmar
FETTEROVÁ, NPÚ–ÚOP v Brně / Mgr. Martin GAŽI, NPÚ–ÚOP
v Českých Budějovicích / BcA. Petr GLÁSER, restaurátor /
PhDr. Pavel HÁJEK, NPÚ–ÚOP v Českých Budějovicích /
Ing. Martina HUCKOVÁ, Ústav chemické technologie
restaurování památek VŠCHT, Praha / Ing. Filip CHMEL,
Fakulta architektury ČVUT, Praha / prof. PhDr. Ivo KOŘÁN,
DrSc., Ústav dějin umění AV ČR, Praha / doc. PhDr. Jiří
T. KOTALÍK, CSc., Akademie výtvarných umění ČR, Praha /
doc. Ing. Petr KOTLÍK, CSc., Ústav chemické technologie
restaurování památek VŠCHT, Praha / Mgr. Jiří KRÍŽEK,
NPÚ–ÚOP v Liberci / Mgr. Blanka KYNČLOVÁ, Fakulta
architektury ČVUT, Praha / Mgr. Jana MAREŠOVÁ, Ústav dějin
umění AV ČR, Praha / PhDr. Vratislav NEJEDLÝ, CSc., NPÚ–ÚP,
Praha / PhDr. Bohumil SAMEK, Ústav dějin umění AV ČR,
Praha / Mgr. Alice STUHLÍKOVÁ, Pedagogická fakulta
Masarykovy univerzity, Brno / Mgr. Lubica SZERDOVÁ-
VELASOVÁ, Památkový úrad SR, Bratislava / Mgr. Petra
ŠTERNOVÁ, NPÚ–ÚOP v Liberci / Bc. Jana ŠUBRTOVÁ,
NPÚ–ÚOP v Liberci / PhDr. Kristina UHLÍKOVÁ, Ph.D., Ústav
dějin umění AV ČR, Praha / PhDr. Radim URBÁNEK, Regionální
muzeum ve Vysokém Mýtě / doc. PhDr. Pavel VLČEK, Ústav
dějin umění AV ČR, Praha

Prodejní místa

Redakce časopisu / Valdštejnské náměstí 3, Praha 1

Klub Za starou Prahu / Mostecká 1, Praha 1

Knihkupectví KAROLINUM / Celetná 20, Praha 1

Knihkupectví Academia / Václavské náměstí 34, Praha 1 /
Národní třída 7, Praha 1

Knihkupectví Academia / Náměstí Svobody 13, Brno

Knihkupectví Academia / Zámecká 2, Ostrava

NPÚ–ÚOP v Brně / Náměstí Svobody 8, Brno

Knihkupectví Michala Ženiška / Alfa pasáž, Poštovská 4,
Brno

Knihkupectví Otava / Komenského 39, Jihlava

Knihkupectví STUDENTCENTRUM / Křižkovského 14,
Olomouc 2